

30/01/2013

Πανεπιστήμιο Κρήτης
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών
Σπουδών

Λιβιά Ευσταθία Α.Μ. 173

*[Οικονομική Κρίση Και Χρεοκοπία Στην
Ελλάδα Το 1932]*

Επιβλέπων Καθηγητής: Βασίλης Καρδάσης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τη δεκαετία του 1920, η Ελλάδα είναι αντιμέτωπη με αρνητικές οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες και βρίσκεται μονίμως σε κρίση λόγω των ανακατατάξεων που λάμβαναν χώρα. Το 1928 εκλέγεται η κυβέρνηση Βενιζέλου, οι ενέργειες της οποίας δεν έφεραν τα θεμιτά αποτελέσματα και η χώρα πτώχευσε το 1932. Στόχος της διπλωματικής εργασίας, είναι να παρουσιάσει τα οικονομικά και πολιτικά στοιχεία που δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την πτώχευση. Επίσης, αναλύονται σημαντικά ιστορικά δεδομένα όπως το σύστημα του κανόνα χρυσού, η οικονομική κρίση του 1929 στην Αμερική, ο ρόλος που έπαιξε η Μικρασιατική Καταστροφή με την άφιξη των προσφύγων και η συσσώρευση εξωτερικών και εσωτερικών δανείων. Τέλος, παρουσιάζεται η κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η Ελλάδα τα έτη 1931-1932 και οι οικονομικο-πολιτικές εξελίξεις την περίοδο μετά την πτώχευση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1	
Οι πτωχεύσεις της Ελλάδας τον 19 ^ο αιώνα	10
1.1 Ορισμό, αιτίες και αποτελέσματα της πτώχευσης	10
1.2 Η πτώχευση του 1827	13
1.3 Η πτώχευση του 1843	14
1.4 Η πτώχευση του 1893	15
Κεφάλαιο 2	
Κανόνας χρυσού	17
2.1 Ορισμός και ιστορία	17
2.2 Η Ελλάδα στον κανόνα χρυσού	19
2.3 Κανόνας χρυσού μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο	22
Κεφάλαιο 3	
Οι τρεις τομείς παραγωγής τη δεκαετία του 1920	23
3.1 Πρωτογενής τομέας παραγωγής	23
3.1.1 Πληθυσμός	23
3.1.2 Αγροτική μεταρρύθμιση	26
3.1.3 Αγροτική παραγωγή	28
3.2 Δευτερογενής τομέας παραγωγής	29
3.2.1 Οι μονάδες παραγωγής της ελληνικής βιομηχανίας και οι εργαζόμενοι ..	32
3.2.2 Εκμηχάνιση της ελληνικής βιομηχανίας	35
3.3 Τριτογενής τομέας	36
3.3.1 Εισαγωγές	37
3.3.2 Εξαγωγές	39
Κεφάλαιο 4	
Η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας τη δεκαετία του 1920 ..	40
4.1 Γενικά στοιχεία	40
4.2 Εξωτερικές σχέσεις	42

4.3 Το αναπτυξιακό έργο της κυβέρνησης Βενιζέλου	47
4.4 Οικονομικά χαρακτηριστικά της περιόδου 1922-28	50
4.5 Νομισματικό και πιστωτικό σύστημα	53
4.6 Τα δάνεια	59
Κεφάλαιο 5	
Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929	63
5.1 Γενικά στοιχεία της κρίσης	63
5.2 Οι αιτίες της διεθνούς κρίσης	67
5.3 Διεθνείς επιπτώσεις	70
Κεφάλαιο 6	
Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα, 1931-1932	72
Κεφάλαιο 7	
Η περίοδος μετά την πτώχευση : Οικονομικο-πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα	80
7.1 Γενικά στοιχεία	80
7.2 Εξωτερικό εμπόριο	84
7.3 Εξέλιξη κρίσιμων μεταβλητών	87
Παράρτημα	90
Βιβλιογραφία	125

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τον 19^ο αιώνα ιδρύεται το ελληνικό κράτος και καταβάλλονται προσπάθειες για την οικονομική, πολιτική και κοινωνική οργάνωσή του. Παράλληλα με την εδαφική επέκταση της Ελλάδας όλο αυτό το διάστημα, έλαβαν χώρα τρεις πτωχεύσεις, το 1827, το 1843 και το 1893, με την πρώτη να συμβαίνει πριν ακόμα συσταθεί σαν κράτος. Μπαίνοντας η χώρα στον 20^ο αιώνα, η οικονομία της είναι αρκετά βεβαρημένη από τους πολέμους και από το πλαίσιο που έχει δημιουργηθεί από τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων. Έρχεται αντιμέτωπη με τις υποχρεώσεις μεγάλου εξωτερικού και εσωτερικού δημοσίου χρέους, έχοντας ως παραγωγική βάση την αγροτική παραγωγή και σε μικρότερο βαθμό τη βιομηχανία.

Τον Αύγουστο του 1928 ανεβαίνει στην εξουσία η κυβέρνηση Βενιζέλου. Σύμφωνα με την πολιτική που ακολούθησε ο Βενιζέλος και με τις διατυπωμένες απόψεις του για την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων της χώρας, έπρεπε να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην οικονομική ανάπτυξη και στον εκσυγχρονισμό της. Επίκεντρο των μέτρων που έλαβε, ήταν η άμεση προσπάθεια για τη συντήρηση των αναπτυσσόμενων κλάδων της οικονομίας και κυρίως της βιομηχανίας μέσω της ανάπτυξης μιας ικανής εγχώριας αγοράς.

Ταυτόχρονα με τα μέτρα για την ανάπτυξη της Ελλάδας, ο Βενιζέλος ήρθε σε επαφή με πολλές χώρες και σύναψε διακρατικές συμφωνίες για να δείξει πως οι προθέσεις του είναι φιλειρηνικές. Πίστευε πως η ειρήνη είναι απαραίτητη για την ανασυγκρότηση της Ελλάδας ώστε να υπάρξει ασφάλεια, μείωση των στρατιωτικών δαπανών και συνεργασία μεταξύ των χωρών. Μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα κατάφερε να αλλάξει τη θέση της χώρας σε διπλωματικό επίπεδο προς το καλύτερο.

Για την υλοποίηση του αναπτυξιακού προγράμματός του, ο Βενιζέλος θεωρούσε πως η μόνη λύση είναι η κάθετη αύξηση της παραγωγικότητας. Έπρεπε επομένως να προχωρήσουν τα εγγειοβελτιωτικά έργα, η τεχνική εκπαίδευση και άλλα. Η ελληνική οικονομία όμως, δεν άντεχε να ολοκληρώσει από μόνη της τα έργα αυτά λόγω της έλλειψης αρκετών κεφαλαίων. Έτσι, για να καταφέρει να φέρει εις πέρας το

αναπτυξιακό του έργο, ήταν απαραίτητη η προσέλκυση ξένων επενδυτών για χρηματική και τεχνική βοήθεια.

Αν και υπήρχε η πίστη ότι η Ελλάδα θα μπορέσει να βρει τον δρόμο της ευμάρειας, κατέληξε στη συγκέντρωση υπέρογκων δανείων, τα οποία δεν μπορούσε να αποπληρώσει. Σε συνδυασμό με την παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 1929 και τη νομισματική κρίση στις αρχές της δεκαετίας του 1930, η χώρα οδηγείται στην πτώχευση το 1932.

Η διεθνής οικονομική κρίση του 1929 ξεκίνησε από τις Ηνωμένες Πολιτείες με το κραχ του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης τη «Μαύρη Τρίτη», όπως έχει ονομαστεί. Η κρίση εξαπλώθηκε και σε άλλες χώρες λόγω των οικονομικών σχέσεων τους με τις Ηνωμένες Πολιτείες, με διαφορετικούς ρυθμούς και χαρακτηριστικά σε κάθε χώρα. Επίσης, ο κανόνας χρυσού κατέρρευσε ως αποτέλεσμα των υποτιμήσεων πολλών ευρωπαϊκών νομισμάτων, οδηγώντας σε αδιέξοδο πολλές χώρες.

Η Ελλάδα, σαν μια χώρα με ανοιχτή οικονομία, η οποία είναι ευάλωτη ως προς τις διεθνείς οικονομικές διαταραχές και με πολλούς εξωτερικούς δασμούς με εξωτερικούς παράγοντες, δε γινόταν να μην επηρεαστεί. Η έξοδος της Αγγλίας από τον κανόνα χρυσού ήταν το γεγονός που επιβεβαίωσε ότι δεν υπήρχαν ελπίδες νομισματικής σταθεροποίησης για την Ελλάδα.

Η εξάντληση των αποθεμάτων της Τράπεζας της Ελλάδος, ο συναγωνισμός σε κερδοσκοπικές μεταβιβάσεις των κατόχων χρηματικού κεφαλαίου και το γεγονός ότι η χώρα δεν μπορούσε να ικανοποιήσει τις δανειακές της υποχρεώσεις ήταν λόγοι που οδήγησαν την χώρα στην εγκατάλειψη του κανόνα χρυσού. Στη συνέχεια κηρύσσεται η πτώχευση τον Απρίλιο του 1932 και η αναστολή πληρωμών από το ελληνικό δημόσιο.

Η κυβέρνηση του Βενιζέλου πέφτει τον επόμενο μήνα και η περίοδος που ακολουθεί χαρακτηρίζεται από την εναλλαγή πολλών καθεστώτων όπως η μοναρχία το 1935 και η επιβολή δικτατορίας το 1936 από τον στρατηγό Μεταξά. Ο έντονος προστατευτισμός και η εσωστρέφεια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά που

επικρατούσαν, λόγω των συνθηκών που είχαν δημιουργηθεί με την οικονομική κρίση.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να αναλύσει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η Ελλάδα τη δεκαετία του 1920, όπως για παράδειγμα τα οικονομικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της, τον καθένα τομέα παραγωγής ξεχωριστά και τις εξωτερικές σχέσεις της χώρας. Μέσα από αυτή την ανάλυση, παρουσιάζονται τα γεγονότα, σε παγκόσμιο και σε εθνικό επίπεδο, τα οποία αποτελούσαν τις αιτίες που οδήγησαν τη χώρα στην τέταρτη πτώχευσή της, το 1932.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΙ ΠΤΩΧΕΥΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ, ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΤΩΧΕΥΣΗΣ

Υπάρχουν αρκετές διατυπώσεις για τον ορισμό της πτώχευσης, ή αλλιώς χρεοκοπίας, ενός κράτους από διάφορους οικονομολόγους. Συνοψίζοντάς τους, πτώχευση ενός κράτους είναι η επίσημη εξαγγελία της κυβέρνησής του, με την οποία γίνεται διεθνώς γνωστή η αδυναμία πληρωμής των ληξηπρόθεσμων χρεών της χώρας, εξ' ολοκλήρου, ενός μέρους ή των τόκων.

Άμεσο αποτέλεσμα της πτώχευσης είναι πως η χώρα μπαίνει σε μια διαδικασία “στάσης πληρωμών”, αφού τα ταμεία είναι άδεια και υπάρχει αδυναμία πρόσθετου δανεισμού. Έτσι, η χώρα οδηγείται στην επαναδιαπραγμάτευση της τιμής των κρατικών ομολόγων.

Η ιστορία των πτωχεύσεων στην Ελλάδα ξεκινά με το χρέος του ελληνικού κράτους αρκετά πριν από τη σύστασή του. Η Ελληνική Επανάσταση είχε χρηματοδοτηθεί με δανεισμό από τις Μεγάλες Δυνάμεις, για την εξυπηρέτηση των δικών τους σκοπών, ο οποίος δανεισμός θα αποπληρωνόταν με τη σύσταση του ελληνικού κράτους. Αποτέλεσμα ήταν η πρώτη χρεοκοπία της χώρας το 1827

εξαιτίας της αδυναμίας ικανοποίησης των υποχρεώσεών της προς τους ξένους δανειστές.

Οι αιτίες που προκαλούν στάση πληρωμών, είναι συγκεκριμένες και σίγουρα ποικίλουν σε κάθε περίπτωση. Η κυριότερη αιτία της πτώχευσης ενός κράτους είναι αναμφίβολα η υπερχρέωσή του. Αυτή μπορεί να προέλθει για παράδειγμα:

- i. Από την κερδοσκοπική επίθεση εναντίον του εθνικού νομίσματος. Στην Ευρωζώνη, λόγω του κοινού νομίσματος, δεν υφίσταται τέτοιος κίνδυνος.
- ii. Από την αρνητική οικονομική συγκυρία στις χρηματαγορές που μπορεί να καταστήσει αδύνατο ακόμα και τον εγγυημένο δανεισμό του. Μπορεί να δημιουργηθεί αρνητικό κλίμα για τον δανεισμό μιας χώρας με χαμηλές επιδόσεις από τη διεθνή συγκυρία, η οποία επηρεάζει τις διεθνείς χρηματαγορές. Αυτή η δυσκολία δανεισμού ευνοεί την οικονομική κρίση και στη συνέχεια την πτώχευση.
- iii. Από τη μη ορθολογική δημοσιονομική πολιτική και τον ακριβό δημόσιο τομέα. Η δυσαναλογία αυτή οδηγεί σε δανεισμό για την κάλυψη του κενού που έχει δημιουργηθεί μεταξύ εσόδων και δαπανών. Δημιουργούνται ελλειμματικοί προϋπολογισμοί και το κράτος τα χρηματοδοτούσε με συνεχώς αυξανόμενα δάνεια. Αν αυτή η διαδικασία είναι συνεχόμενη για αρκετά έτη, τότε μειώνεται η αποτελεσματικότητα των δανείων σταδιακά και καταλήγει στην αδυναμία κάλυψης των τοκοχρεολυσίων.
- iv. Από συνδυασμό των παραπάνω αιτιών.

Ακόμα, οικονομικές κρίσεις που οδηγούν σε κρατική πτώχευση μπορεί να οφείλονται σε σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως είναι οι πόλεμοι, οι εθνικές καταστροφές και άλλα.

Τα αποτελέσματα μιας πτώχευσης επιβαρύνουν αρχικά τους δανειστές του με την οικονομική απώλεια που υφίστανται, το ίδιο το κράτος λόγω της μείωσης της

φερεγγυότητάς του διεθνώς, την οικονομία του και τους πολίτες του, στους οποίους το βιοτικό επίπεδο σημειώνει πτώση.

Αναλυτικότερα, οι συνέπειες μιας χρεοκοπίας είναι οι εξής:

- i. Οι πιστωτές του κράτους που έχει πτωχεύσει, χάνουν ολόκληρο ή ένα μέρος αυτών των χρημάτων που έχουν δανείσει όπως και τους τόκους. Γενικά όμως, σε πλαίσια διεθνών διαπραγματεύσεων, αποφασίζεται η πληρωμή ενός ποσοστού των χρεών, η οποία ρυθμίζεται διαφορετικά και ανάλογα με το είδος των πιστωτών, αν για παράδειγμα είναι εσωτερικού, εξωτερικού, ιδιώτες, κράτη και άλλα.
- ii. Με την πτώχευση, ελαφρύνεται ο προϋπολογισμός του κράτους, αφού περιορίζονται σημαντικά οι υποχρεώσεις του απέναντι στους πιστωτές του κατά το ποσό των τόκων και τον χρεολυσίων. Το κράτος όμως αντιμετωπίζει απώλεια της εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας, γεγονός που μειώνει την πιστοληπτική του ικανότητα. Δεν είναι σε θέση να δανείζεται από τις χρηματαγορές, πόσο μάλλον σε λογικά επιτόκια.
- iii. Καταστροφικά είναι επίσης τα αποτελέσματα της χρεοκοπίας για την οικονομία του κράτους. Αρχικά, αμέσως μετά ακολουθεί μια πολύ μεγάλη τραπεζική κρίση, διότι οι τράπεζες είναι αυτές που πρέπει να αποσβέσουν ένα σημαντικό μέρος των ομολόγων δημοσίου τα οποία κατέχουν. Δεύτερον, ακολουθεί μια εκτεταμένη οικονομική κρίση, με τη ζήτηση να μειώνεται, τους επενδυτές να αποσύρουν τα κεφάλαιά τους, να συρρικνώνεται η παραγωγή κ.τ.λ.. Τέλος, ακολουθεί η νομισματική κρίση μιας και οι ξένοι επενδυτές απογεύγουν για μεγάλο διάστημα το χρεοκοπημένο κράτος.
- iv. Όσον αφορά τους πολίτες του κράτους, μειώνονται οι αποταμιεύσεις τους είτε ως πιστωτές του κράτους τους είτε γιατί το νόμισμα υποτιμάται ραγδαία. Έμμεση επιβάρυνση αποτελεί η υψηλή ανεργία που δημιουργείται και η απώλεια όλων σχεδόν των κοινωνικών παροχών που απολάμβαναν, όπως είναι η παιδεία, η υγεία και άλλα.

1.2 Η ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΤΟΥ 1827

Μετά την υπογραφή της ιστορικής Συνθήκης¹ “Περί ιδρύσεως Ελληνικού Βασιλείου”, στις 24 Ιουνίου του 1827 από τη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Ρωσία, έρχεται και η πρώτη χρεοκοπία της Ελλάδας μέσα στον 19^ο αιώνα.

Με το τέλος της Επανάστασης, η Ελλάδα χρειαζόταν μεγάλη οικονομική δανειοδότηση και αναδιοργάνωση για την ανασυγκρότησή της, ώστε να αποφευχθεί η κατάρρευση του κράτους. Το δύσκολο αυτό έργο ήρθε να αντιμετωπίσει ως Κυβερνήτης ο Ιωάννης Καποδίστριας. Για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών υποχρεώνεται το ελληνικό κράτος στη σύναψη δύο δανείων το 1824, 800.000 στερλίνες με επιτόκιο 5% και το 1825, 2.000.000 στερλίνες με επιτόκιο 6%.

Ο Καποδίστριας κατάφερε να αυξήσει τα έσοδα του κράτους κατά 51% με την εφαρμογή ριζοσπαστικών δημοσιονομικών μέτρων, τα οποία όμως προκάλεσαν μεγάλη αντίδραση². Παρά την προσπάθεια αυτή, το έλλειμμα του προϋπολογισμού ήταν μεγάλο και δεν κατάφεραν να ικανοποιηθούν ούτε οι τόκοι των δανείων. Έτσι το ελληνικό κράτος οδηγήθηκε στην πτώχευση το 1827.

Η Ελλάδα διατηρούσε ορισμένα ευνοϊκά στοιχεία για την ανάπτυξή της, πέρα από τις καταστροφές που είχε υποστεί³. Τέτοια στοιχεία ήταν ο φυσικός της πλούτος, η εργατικότητα του λαού και η ύπαρξη μιας μεγάλης και πλούσιας αστικής τάξης. Τα εμπόδια για την αναγέννησή της ήταν δύο, η ύπαρξη μιας πολιτικής εξουσίας που δεν ευνοούσε την αστική ανάπτυξη και η έλλειψη εσωτερικής αγοράς. Μερικά αίτια αυτής της υποτονικότητας στην αγορά ήταν το γεγονός ότι το αγροτικό πρόβλημα παρέμενε άλυτο, υπήρχε πλήρης αδιαφορία για τη δημιουργία βιομηχανίας και ότι η δημοσιονομική πολιτική επικεντρωνόταν στην ισοσκέλιση των δημοσίων προϋπολογισμών, οι οποίοι ήταν ελλειμματικοί σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας.

¹ Σ. Γρηγοριάδης, *Οικονομική ιστορία της νεότερης Ελλάδας (1909-1940)*, Αθήνα 1975, σελ.9

² Λ.Θ. Χουμανίδης, *Οικονομική ιστορία της Ελλάδος (Από της Τουρκοκρατίας μέχρι του έτους 1935)*, Τόμος 2^{ος}, Παπαζήση, Αθήνα 1990, σελ. 200

³ Σ.Γρηγοριάδης, *ό.π.*, σελ. 10

1.3 Η ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΤΟΥ 1843

Η οικονομική κατάσταση ήταν αρκετά εύθραυστη την πρώτη οθωμανική περίοδο και παρά τις ευνοϊκές συνθήκες της περιόδου του 1840 δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει την κρίση που ξέσπασε στα χρόνια 1842-1843.

Η κρίση ήταν, κατά κύριο λόγο, αποτέλεσμα δύο γεγονότων. Πρώτον, δημιουργήθηκε αφόρητη κατάσταση στα δημοσιονομικά της χώρας από την αύξηση των στρατιωτικών δαπανών με το ξέσπασμα την επανάστασης στην Κρήτη το 1841 και τη γεωργική κρίση του 1842. Η κρίση αυτή επηρέασε τη νομισματική σταθερότητα και ιδιαίτερα την εσωτερική-αγοραστική αξία του χαρτονομίσματος που εξέδιδε η Εθνοτράπεζα.

Δεύτερον, η αδυναμία της κυβέρνησης να πληρώσει του τόκους του δανείου των 60.000.000 γαλλικών φράγκων που είχε δανειστεί δέκα χρόνια νωρίτερα, οδηγεί στη δεύτερη πτώχευση της χώρας⁴. Η Ελλάδα ήταν πλέον αναξιόπιστη και σαν μέτρο πίεσης χρησιμοποιήθηκε η ανάγκη παραχώρησης Συντάγματος. Η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε από τις Μεγάλες Δυνάμεις να καταβάλλουν τους τόκους σε χρέωση της Ελλάδας.

Οι πρεσβευτές όμως των Μεγάλων Δυνάμεων, απαίτησαν από την ελληνική κυβέρνηση να προβεί σε οικονομίες ύψους 3.742.000 δραχμών ώστε να πληρωθούν οι καθυστερημένοι τόκοι του δανείου. Καταργήθηκαν οι κρατικές υγειονομικές και τεχνικές υπηρεσίες, περιορίστηκε στο ελάχιστο το δημόσιο τυπογραφείο, καταργήθηκαν οι συντάξεις των κληρικών και άλλες ακόμα περικοπές. Αυτές όμως δεν ήταν αρκετές, αφού τελικά το ποσό από τις οικονομίες δεν ξεπέρασε τις 867.000 δραχμές και δημιούργησαν ένα μεγάλο αριθμό ανέργων και παράλυσαν τη διοικητική μηχανή. Έτσι, η ανάγκη παροχής Συντάγματος ήταν πλέον επιτακτική.

⁴ Γ. Κατσούλης, Μ. Νικολινάκου, Β. Φύλιας, *Οικονομική ιστορία της νεώτερης Ελλάδας: Από το 1831 μέχρι το 1897*, Τόμος β', Παπαζήση, Αθήνα σελ. 89

1.4 Η ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΤΟΥ 1893

Η ανάπτυξη του νέου ελληνικού κράτους και της οικονομίας του, απαιτούσε μεγάλο κεφάλαιο. Η πηγή των κεφαλαίων για τα έργα της τρικουπικής εποχής ήταν το εξωτερικό και μεταξύ των ετών 1879 έως 1893 συνήφθησαν 8 δάνεια. Η χώρα αναγκάζεται να εκχωρεί το 40-50% των εσόδων της. Σύμφωνα όμως με τον παρακάτω πίνακα ⁵, η Ελλάδα χρωστούσε 584.739.000 χρυσά φράγκα ενώ πραγματικά δανείστηκε ποσό 382.122.000 χρυσών φράγκων. Άρα υπήρχε ένα ανεξήγητο χρέος 202.617.000 χρυσών φράγκων.

Έτος	Όνομ. ποσόν	Πραγματικό ποσόν	Πραγματικό επιτόκιο
1879	60.000.000	44.000.000	8,18%
1880	120.000.000	89.500.000	6,70%
1884	100.000.000	69.786.000	7,15%
1887	135.000.000	90.900.000	5,95%
1888	30.000.000	20.436.000	5,87%
1889	125.000.000	91.000.000	5,50%
1890	60.000.000	53.000.000	5,66%
1893	9.739.000	5.500.000	8,80%
	639.739.000	464.122.000	
Μείον όσα παρακρατήθηκαν από δάνειο 1887	55.000.000	55.000.000	
Υπόλοιπο ονομ. Μείον όσα παρακρατήθηκαν για μεσίτες από τις τράπεζες	584.739.000	409.122.000	
		27.000.000	
Υπόλοιπον πραγμ.		382.122.000	

Όμως, η οικονομική πολιτική του Τρικούπη απέτυχε. Πίστευε πως με τα δάνεια θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τις δανειακές υποχρεώσεις, αυξάνοντας το εθνικό εισόδημα. Το 1893 ξεσπάει η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση με χαρακτηριστικό την κατάρρευση της εμπιστοσύνης στις διεθνείς αγορές και τη συρρίκνωση των

⁵ Γ. Κατσούλης, ό.π., σελ. 246

πιστώσεων. Στην Ελλάδα η κρίση είχε δύο όψεις, ως δημοσιονομική και ως κρίση του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών ⁶.

Τα συναλλαγματικά διαθέσιμα της χώρας επηρεάστηκαν από την πτώση των ελληνικών εξαγωγών και των ρυθμών του διεθνούς εμπορίου και ο περιορισμός του εξωτερικού εμπορίου προκάλεσε μείωση των εισπράξεων του δημοσίου από τα τελωνεία. Ο Τρικούπης αποφάσισε πως η μόνη επιλογή ήταν η αύξηση των δασμών πάνω στις εισαγωγές, για λόγους ταμειακούς. Αυτό ήταν και το πρώτο δασμολόγιο.

Με την εξάντληση της δυνατότητας εσωτερικών και εξωτερικών δανείων, η χώρα δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τα δάνειά της και βρίσκεται σε αδιέξοδο. Έτσι, στις 10 Δεκεμβρίου 1893 ⁷, ο Τρικούπης ομολογεί στο ελληνικό κοινοβούλιο “Δυστυχώς επτωχεύσαμεν” και η χώρα οδηγείται στην τρίτη πτώχευση. Σαν συνέπεια της χρεοκοπίας, επιβλήθηκε ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος για την εξασφάλιση των συμφερόντων των ομολογιούχων των ξένων δανείων.

⁶ Κ. Βεργόπουλος, *Κράτος και οικονομική πολιτική στον 19^ο αιώνα (1880-1895)*, σελ. 97

⁷ Κ. Κατσούλης, *ό.π.*, σελ. 260

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΑΝΟΝΑΣ ΧΡΥΣΟΥ

2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο χρυσός ήταν το κοινά αποδεκτό σταθερό συναλλακτικό μέσο, λόγω της διαχρονικής του εξέλιξης. Όταν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα εμφανίστηκε η ανάγκη για τη διασύνδεση της αξίας των νομισμάτων έτσι ώστε να διευκολύνονται οι συναλλαγές, δημιουργήθηκε το σύστημα του κανόνα χρυσού, ένα διεθνές νομισματικό σύστημα.

Ένας κοινός ορισμός για τον κανόνα χρυσού είναι η πρόσδεση της αξίας μιας ορισμένης ποσότητας χρυσού με την αξία της νομισματικής μονάδας⁸. Διεθνής κανόνας χρυσού υπάρχει όταν διατηρείται αμφίδρομη μετατρεψιμότητα μεταξύ του χρυσού και των εθνικών νομισμάτων μεγάλων χωρών, σε σταθερές αναλογίες.

Για την ύπαρξη του κανόνα χρυσού, πρέπει να ικανοποιούνται τρεις προϋποθέσεις: να υπάρχει αμοιβαία μετατρεψιμότητα μεταξύ χρυσού και εγχώριων νομισμάτων, ένα σύστημα κανόνων για τη σύνδεση μεταξύ της εγχώριας προσφοράς χρήματος και των αποθεμάτων χρυσού της χώρας και η ελεύθερη εισαγωγή και εξαγωγή χρυσού.

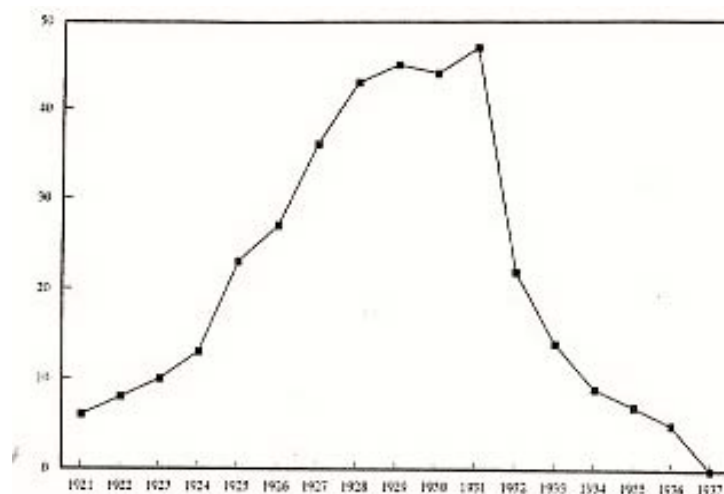
⁸ Ζ. Δεμαθάς, Θ. Καλαφάτης, Θ. Σακελλαρόπουλος, *Νομισματικές κρίσεις και η κρατική τους διαχείριση στην Ελλάδα, 1830-1930*, Θεμέλιο 1991, σελ. 13

Αυτό το σύστημα σταθερών ισοτιμιών, που διευκόλυνε τις διεθνείς συναλλαγές μεταξύ των κρατών, ίσχυσε μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο όπου εγκαταλείφθηκε από τις χώρες που το ακολουθούσαν. Τα πλεονεκτήματά του όμως και η ανάγκη για εξυγίανση των συναλλαγματικών ισοτιμιών και της νομισματικής σταθερότητας, οδήγησαν πάλι στον κανόνα χρυσού.

Ανάμεσα στις πρώτες χώρες που υιοθέτησαν τη μετατρεψιμότητα σε χρυσό, ήταν αυτές που αντιμετώπιζαν υπερπληθωρισμό, όπως η Αυστρία το 1923, η Γερμανία και η Πολωνία το 1924 και η Ουγγαρία το 1925. Οι πληθωρισμοί τους είχαν τροφοδοτηθεί από τα χρήματα τα οποία χρησιμοποιούσαν για τη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού.

Χώρες οι οποίες είχαν βιώσει μέτριους πληθωρισμούς, σταθεροποίησαν τα νομίσματά τους και απεκατέστησαν τη μετατρεψιμότητά τους σε χρυσό χωρίς τη γερμανικού τύπου νομισματική μεταρρύθμιση. Για παράδειγμα, τέτοιες χώρες είναι το Βέλγιο το 1925, η Γαλλία το 1926 και η Ιταλία το 1927.

Ο κανόνας χρυσού υιοθετήθηκε από την Αγγλία το 1925 ως το εγχώριο νομισματικό της σύστημα και ύστερα ακολούθησαν και άλλες χώρες όπως η Αυστραλία, η Ολλανδία και η Νότια Αφρική. Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται ο αριθμός των χωρών που ήταν στον κανόνα χρυσού κάθε χρόνο από το 1921 έως το 1937⁹:

⁹ B. Eichengreen, *Globalizing capital: a history of the international monetary system*, Princeton University Press, 2008, σελ. 48

Το σύστημα αυτό ήταν αρκετά ελκυστικό λόγω της σταθερότητας των τιμών και των συναλλαγματικών ισοτιμιών που παρείχε. Οι χώρες που ήταν συνδεδεμένες, δεν μπορούσαν να εκδίδουν πληθωριστικό χρήμα, προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες τους σε ρευστά διαθέσιμα. Επίσης, ένα άλλο πλεονέκτημα εξίσου σημαντικό ήταν ο μηχανισμός εξισορρόπησης των διαταραχών στα ισοζύγια διεθνών πληρωμών.

Πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, καθορίστηκε σταθερή ισοτιμία του χρυσού από τις Ηνωμένες Πολιτείες, μια ουγκία χρυσού να ισούται με 35 δολάρια. Μετά τον Πόλεμο όμως, λόγω των οικονομικών αναταράξεων, ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις μεταξύ των συμμαχικών χωρών. Αποτέλεσμα ήταν η ίδρυση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας, όργανα που εγγυούνταν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες των συμμετεχόντων. Μετά τη συμφωνία αυτή, γνωστή ως Bretton Woods που ίσχυσε μέχρι το 1971, το μόνο νόμισμα που ήταν απευθείας μετατρέψιμο με τον χρυσό ήταν το δολάριο, ενώ τα υπόλοιπα νομίσματα καθόριζαν αυτή την ισοτιμία μέσω της ισοτιμίας των νομισμάτων με το δολάριο.

2.2 Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ ΚΑΝΟΝΑ ΧΡΥΣΟΥ

Το 1885 η δραχμή έκανε την πρώτη της προσπάθεια για την ένταξή της στον κανόνα χρυσού, χωρίς επιτυχία. Ο λόγος ήταν τα εκτός ελέγχου δημοσιονομικά ελλείμματα. Όταν αυτά μειώθηκαν και επιτεύχθηκε ισοτιμία 1 προς 1 μεταξύ της δραχμής και του γαλλικού φράγκου, η Ελλάδα κατάφερε να ενταχθεί στο σύστημα, το 1910.

Ορίστηκε από τη Διεθνή Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου ότι η Εθνική Τράπεζα είχε το δικαίωμα έκδοσης ακάλυπτης νομισματικής κυκλοφορίας έως 66.000.000 δραχμών που ήταν το ανώτατο όριο. Το γεγονός αυτό όμως οδήγησε σε μείωση της ρευστότητας, σε μεγάλη ζήτηση για χρήμα και έντονη ανατίμηση της δραχμής ως προς το γαλλικό φράγκο.

Με βάση το νόμο της 19^{ης} Μαρτίου 1910, δόθηκε το δικαίωμα στην Εθνική Τράπεζα να αυξήσει τη νομισματική κυκλοφορία πάνω από το καθορισμένο ανώτατο όριο. Ο λόγος ήταν η αντιμετώπιση των πληθωριστικών φαινομένων και η διατήρηση σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας δραχμής και γαλλικού φράγκου στην ισοτιμία 1 προς 1.

Όπως είναι φυσικό, το σύστημα αυτό είχε και υποστηρικτές αλλά και επικριτές. Τέσσερα ήταν τα πιο γνωστά, στη διεθνή βιβλιογραφία, προτερήματα του κανόνα χρυσού που ήταν ανεπτυγμένα από τους υποστηρικτές. Πρώτον, προκαλείται αυτόματη εξισορρόπηση του ισοζυγίου πληρωμών μέσα από τις ροές χρυσού και συναλλάγματος και διαμέσου των επιδράσεων στις σχετικές τιμές. Δεύτερον, η Κεντρική Τράπεζα αντί να διακρατεί χρυσό, αποκομίζει κέρδη από τη διακράτηση τοκοφόρων καταθέσεων σε ξένο συνάλλαγμα και τρίτον, η προσφορά χρήματος επιδεικνύει ελαστικότητα ως προς τις διαταραχές στη ζήτηση χρήματος, αφού η νομισματική κυκλοφορία δε βασίζεται σε χρυσά νομίσματα.

Αντίθετα, οι επικριτές υποστήριζαν πως τα συναλλαγματικά διαθέσιμα της Εθνικής Τράπεζας ήταν σε κίνδυνο λόγω των δυνητικών υποτιμήσεων των ξένων νομισμάτων καθώς και των πιθανών πολέμων. Επίσης, υποστήριζαν ότι αφού η αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας πρέπει να είναι ελευθέρως και πλήρως μετατρέψιμη σε συνάλλαγμα ή χρυσό, ο κανόνας χρυσού δεν επιφέρει γρήγορη προσαρμογή της προσφοράς χρήματος στις μεταβολές της ζήτησης χρήματος. Τέλος, μια ακόμα θεωρία τους ήταν πως το σύστημα τροφοδοτεί τις πληθωριστικές προσδοκίες, αφού οι ροές χρυσού και συναλλάγματος διευκολύνουν την αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η χώρα ανακτά τη φερεγγυότητά της διεθνώς. Η δραχμή εντάσσεται στη Λατινική Νομισματική Ένωση και βελτιώνεται η πιστοληπτική ικανότητα της χώρας. Αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα την επιτυχή κάλυψη των τεράστιων αμυντικών δαπανών, με εξωτερικό δανεισμό, ενόψει του Α' και του Β' Βαλκανικού Πολέμου. Αυτός ο εξωτερικός δανεισμός, τα αυξημένα μεταναστευτικά εμβάσματα και τα υψηλά κέρδη από την εμπορική ναυτιλία, οδήγησαν σε μεγάλες εισροές συναλλάγματος και διευκόλυναν την αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας.

Με την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου καταρρέει το σύστημα του κανόνα χρυσού. Η έκδοση νέου χρήματος ήταν αναπόφευκτο μέσο χρηματοδότησης λόγω των υψηλών πολεμικών δαπανών και της ανάγκης για την άμεση κάλυψή τους. Η εμπιστοσύνη του κοινού κλονίστηκε από τις απότομες νομισματικές επεκτάσεις, με αποτέλεσμα τη μαζική επιστροφή των τραπεζογραμματίων προς εξαργύρωση. Μέχρι το 1917 η Ελλάδα παρέμεινε στο σύστημα των σταθερών ισοτιμιών και δε συμμετείχε στον πόλεμο.

Το 1914, η Ελλάδα απαγορεύει την εκροή χρυσού και το 1915 η Εθνική Τράπεζα μετέφερε το σημαντικότερο τμήμα των διαθεσίμων της από τη Γαλλία στη Μεγάλη Βρετανία και στις Ηνωμένες Πολιτείες, φοβούμενη μεγάλες απώλειες των διαθεσίμων της μιας και το γαλλικό φράγκο είχε αρχίσει να υποτιμάται συνεχώς ¹⁰.

Το 1916 εγκαταλείφθηκε η σύνδεση της δραχμής με τη στερλίνα και ορίστηκε το δολάριο ως σταθερό σημείο προσανατολισμού. Αξιοσημείωτο είναι ότι το δολάριο ήταν το μόνο νόμισμα που διατήρησε άμεση σύνδεση με το χρυσό σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του πολέμου.

Η Ελλάδα εισέρχεται στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο το 1917 και ο δημόσιος προϋπολογισμός επιβαρύνεται από το υψηλό κόστος των στρατιωτικών επιχειρήσεων, οι οποίες χρηματοδοτήθηκαν από εσωτερικό και εξωτερικό δανεισμό. Η περαιτέρω άντληση εσόδων μέσω της συμβατικής φορολογίας δεν ήταν δυνατή. Προσφέρθηκαν στη χώρα δάνεια συνολικού ποσού 750.000.000 γαλλικών φράγκων από τις χώρες της Αντάντ και το 1919 η Γαλλία και η Βρετανία υποσχέθηκαν να προσφέρουν άλλα 100.000.000 γαλλικά φράγκα.

Οι πιστώσεις όμως δεν δόθηκαν και προκλήθηκε μεγάλη συναλλαγματική κρίση από τις μαζικές εκδόσεις χρήματος. Το 1919 εξαντλούνται τα αποθέματα και οι συμμαχικές πιστώσεις αποτελούσαν τα μόνα επίσημα αποθέματα της Εθνικής Τράπεζας. Έτσι, η χώρα επέστρεψε στην ελεύθερη διακύμανση της ισοτιμίας της δραχμής, υιοθετώντας και πάλι το σύστημα των ελεύθερα κυμαινόμενων ισοτιμιών.

¹⁰ Γ. Αλογοσκούφης, Σ. Λαζαρέτου, *Η δραχμή από τον φοίνικα στο ευρώ*, Λιβάνης, 2002., σελ. 117

2.3 ΚΑΝΟΝΑΣ ΧΡΥΣΟΥ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Όλες οι χώρες που συμμετείχαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αντιμετώπιζαν προβλήματα και πληθωριστικές πιέσεις κατά τη διάρκειά του, αλλά και μετά τη λήξη του. Οι ευρωπαϊκές χώρες άφησαν τα νομίσματά τους να κυμαίνονται ελεύθερα, μετά την εγκατάλειψη της στήριξης της στερλίνας για του γαλλικού φράγκου από τις Ηνωμένες Πολιτείες, το 1919.

Αρχισε να λειτουργεί πάλι ο κανόνας χρυσού το 1925 όταν η Μεγάλη Βρετανία τον επανέφερε. Μέχρι τον Δεκέμβριο του 1926, οι ευρωπαϊκές χώρες είχαν προσδέσει τα νομίσματά τους με το δολάριο και το χρυσό. Αργότερα όμως, με την υποτίμηση της στερλίνας και με την μεγάλη κρίση του 1929, η Μεγάλη Βρετανία αποχώρησε και το σύστημα κατέρρευσε τον Σεπτέμβριο του 1931.

Οι βιομηχανικές χώρες άσκησαν νομισματική πολιτική, θέλοντας να προσελκύσουν χρυσό και συνάλλαγμα, αλλά λόγω έλλειψης συντονισμού ήταν πολύ περιοριστική. Το γεγονός αυτό, μαζί με την κρίση του 1929 συνετέλεσαν στην ένταση της παγκόσμιας ύφεσης.

Στις αρχές του 1932 είχαν εγκαταλείψει τον κανόνα χρυσού τουλάχιστον 35 χώρες, και έτσι ξεκίνησε η περίοδος των κυμαινόμενων ισοτιμιών. Παρόλα αυτά κάποιες χώρες, όπως η Πορτογαλία, η Αίγυπτος και η Λετονία, διατήρησαν τη σύνδεσή τους με τη στερλίνα δημιουργώντας την sterling area.

Το 1933 μια άλλη ομάδα χωρών, ανάμεσά τους η Κούβα και η Φιλιππίνες, ακολούθησαν τις Ηνωμένες Πολιτείες στην εγκατάλειψη του κανόνα χρυσού και σύνδεσαν τα νομίσματά τους με το δολάριο. Έτσι δημιουργήθηκε η ζώνη επιρροής του δολαρίου ή αλλιώς dollar area. Από την άλλη μεριά, οι χώρες του Συνασπισμού Χρυσού ή gold bloc, δηλαδή το Βέλγιο, η Γαλλία, η Ολλανδία, η Ιταλία, η Ελβετία και η Πολωνία συνέχισαν τη σύνδεση των νομισμάτων τους με το χρυσό¹¹.

¹¹ B. Eichengreen, ό.π., σελ. 49-50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΤΟΜΕΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1920

3.1 ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

3.1.1 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Με το τέλος της Μικρασιατικής Καταστροφής ξεκίνησε μια νέα εποχή για το ελληνικό κράτος. Ο ελληνικός πληθυσμός της περιοχής ξεριζώθηκε βίαια ¹², με αποτέλεσμα την άφιξη περίπου 1.500.000 προσφύγων, μεγάλος αριθμός αν λάβουμε υπόψη πως ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας ήταν 5.250.000 κάτοικοι πριν το 1922 ¹³. Από αυτούς, περίπου το 45% ήταν αγρότες και το 55% αστοί. Σύμφωνα με το Εθνικό Τυπογραφείο και την απογραφή του πληθυσμού το 1928, 673.025 πρόσφυγες ήταν αστικής προέλευσης, ενώ 578.824 αγροτικής ¹⁴. Κατανέμονται ως εξής κατά τόπο προέλευσης ¹⁵:

¹² Βλ. Παράρτημα, πίνακας 1, σελ. 91

¹³ Κ. Βεργόπουλος, *Εθνισμός και οικονομική ανάπτυξη: Η Ελλάδα στο μεσοπόλεμο*, Εξάντας, Αθήνα 1978, σελ. 40

¹⁴ Βλ. Παράρτημα, πίνακες 2-4, σελ. 92-93

¹⁵ Α. Ρήγος, *Η β' ελληνική δημοκρατία 1924-1935*, Θεμέλιο, γ' έκδοση, Αθήνα 1999, σελ. 33

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ
Δυτική Μικρά Ασία	626.664
Ανατολική Θράκη	256.635
Πόντος	182.196
Κωνσταντινούπολη	38.458
Βουλγαρία	49.027
Καύκασο	58.526
Λοιπές βαλκανικές χώρες	10.080
ΣΥΝΟΛΟ	1.040.976

Η αφομοίωση και αποκατάστασή τους ήταν αρκετά δύσκολη, το ελληνικό κράτος ήταν οικονομικά βεβαρημένο για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα αυτό και δεν διέθετε ούτε τα οικονομικά μέσα, ούτε οργανωμένες υπηρεσίες για το μεγάλο αυτό έργο. Έτσι, κατέφυγε σε εξωτερικό και εσωτερικό δανεισμό για να βρει τα απαραίτητα κεφάλαια.

Η σύναψη του πρώτου προσφυγικού δανείου πραγματοποιήθηκε με την ενθάρρυνση των χρηματιστών του Λονδίνου από την Κοινωνία των Εθνών ως εγγυήτρια. Ο όρος που έθεσε η Κοινωνία των Εθνών ήταν πως το ποσοστό του δανείου θα έπρεπε να το χειρίζεται ένας οργανισμός ανεξάρτητος από την κυβέρνηση και έτσι δημιουργήθηκε η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ). Επίσης το ελληνικό κράτος εξέδωσε και έξι δάνεια στο εσωτερικό της χώρας μεταξύ των ετών 1923-1928 ύψους 9,3 δισεκατομμύριων δραχμών¹⁶.

Γενικά, δύο είναι τα σημαντικά δάνεια που θα συναφθούν για την αντιμετώπιση της εγκατάστασης των προσφύγων, το προσφυγικό δάνειο το 1924 και το αναγκαστικό δάνειο το 1926. Με τη σύναψη αυτών των δανείων όμως, θα

¹⁶ Κ. Βεργόπουλος, ό.π. *Εθνισμός και...*, σελ. 42

περιοριστεί σημαντικά η διαπραγματευτική ικανότητα της Ελλάδας στις ξένες κεφαλαιαγορές¹⁷. Επίσης, για την κάλυψη των δημοσίων ελλειμμάτων, το ελληνικό κράτος οδηγείται σε συνεχή βραχυπρόθεσμο δανεισμό κυρίως για τα χρόνια 1924-1926, με αποτέλεσμα την προσφυγή στο δεύτερο αναγκαστικό δάνειο.

Η άφιξη των προσφύγων, εκτός από την πίεση που άσκησε στην ελληνική οικονομία για την απορρόφησή τους, αποτέλεσε και κινητήριο μοχλό για την ανάκαμψή της. Η στέγασή τους, τα εγχειοβελτιωτικά έργα, η οδοποιία, οι επικοινωνίες και η παραγωγή υφαντουργικών ειδών πρώτης ανάγκης λειτούργησαν ως προσοδοφόροι τομείς για τις ελληνικές και ξένες επιχειρήσεις.

Οι πρόσφυγες συνέβαλαν και στην ανάπτυξη της βιομηχανίας με την αξία της βιομηχανικής παραγωγής να αυξάνεται από 3,1 δισεκατομμύρια δραχμές το 1923 σε 7,1 δισεκατομμύρια το 1929. Ήταν πλέον αναγκαία η εκβιομηχάνιση της Ελλάδας. Επιπλέον, επιταχύνθηκε το πρόγραμμα της αγροτικής μεταρρύθμισης, καθώς ένα μεγάλο μέρος των προσφύγων ήταν αγρότες και υπήρχε έντονη ανάγκη για την αγροτική αποκατάστασή τους.

Τέλος, οι πρόσφυγες συνέβαλαν σημαντικά στον εκσυγχρονισμό του βορειοελλαδικού χώρου. Για παράδειγμα, στην Μακεδονία το ελληνικό στοιχείο ήταν το 42% του συνολικού πληθυσμού το 1913 ενώ το 1926 έφτασε το 90%. Στη Θράκη τα παραπάνω ποσοστά είναι 17% και 62% αντίστοιχα¹⁸.

Αυτή η διαδικασία απορρόφησης των προσφύγων συγκέντρωσε ξένα κεφάλαια, κυρίως αγγλικά και αμερικανικά, και έτσι δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για μια νέα αρχή για το νεοελληνικό κράτος.

¹⁷ Κ. Κωστής, *Η ιδεολογία της οικονομικής ανάπτυξης. Οι πρόσφυγες στο μεσοπόλεμο*, σελ. 44

¹⁸ Χ. Χατζηιωσήφ, *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Ο μεσοπόλεμος 1922-1940*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σελ. 9

3.1.2 ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Η αγροτική μεταρρύθμιση, δηλαδή η απαλλοτρίωση των μεγάλων αγροκτημάτων, αναγγέλθηκε από την επαναστατική κυβέρνηση της «Εθνικής Άμυνας» το 1917¹⁹, αλλά επισπεύθηκε μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή το 1922 και την άφιξη των προσφύγων. Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τον αριθμό των απαλλοτριουμένων τσιφλικιών κατα έτος από το 1917 έως το 1925²⁰.

ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΣΙΦΛΙΚΙΩΝ
1917	0
1918	1
1919	-
1920	63
1921-1922	12
1923	642
1924-1925	561

Η αγροτική μεταρρύθμιση ήταν άμεση συνέπεια της άφιξης των προσφύγων, είτε ως πολιτικό είτε ως κοινωνικό εγχείρημα²¹. Οι λόγοι αυτής της επιτάχυνσης της αγροτικής μεταρρύθμισης δεν ήταν μόνο για την αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων, αλλά και για την αντικατάσταση της τσιφλικικής γεωργίας, το οποίο αποτελούσε βούληση του κράτους. Έτσι, το 1923 έγινε ευρύτατη διανομή της μεγάλης γαιοκτησίας. Απαλλοτριώθηκαν στο σύνολο 1.724 μεγάλα αγροκτήματα, διατέθηκαν 7.801.994 στρέμματα τούρκων ανταλλάξιμων για την αποκατάσταση 578.824 ατόμων σε 1.954 χωριά²².

¹⁹ Σπ. Τζόκας, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το εγχείρημα του αστικού εκσυγχρονισμού (1928-1932)*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σελ. 32

²⁰ Κ. Βεργόπουλος, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1975, σελ. 178

²¹ Κ. Κωστής, *ό.π.*, σελ. 40

²² Σ. Γρηγοριάδης, *ό.π.*, σελ. 45

Πρόκειται για τη ριζικότερη αγροτική μεταρρύθμιση που συντελείται τη μεσοπολεμική περίοδο σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο. Όμως, κύριο λόγο στην αγροτική μεταρρύθμιση δεν είχε ένα πανελλαδικής εμβέλειας αγροτικό κίνημα, αλλά το κράτος, το οποίο έδωσε υψηλές αποζημιώσεις στους κατόχους τσιφλικιών και επέβαλε οικονομικούς όρους στους μικροϊδιοκτήτες. Το αποτέλεσμα ήταν να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα οι έλληνες αγρότες, οι οποίοι βρέθηκαν χρεωμένοι στο ελληνικό δημόσιο και στις τράπεζες²³.

Το κράτος επεδίωκε την αύξηση της αγροτικής παραγωγής, άρα και των κρατικών εσόδων. Δεδομένου ότι ο οικογενειακός αγρότης είναι υποχρεωμένος να ανέχεται τις γεωργικές τιμές αφού δεν διαθέτει πλεόνασμα γης ή κεφαλαίων, σε κάθε μείωση των τιμών παρακινείται να παράγει περισσότερο όγκο παραγωγής για να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του. Επίσης, με τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης και με τη φορολογία ιδιοκτητών και προϊόντων, θα ήταν δυνατή η μεταβίβαση αξιών από το γεωργικό τομέα παραγωγής προς τους αστικούς τομείς, όπως είναι η βιομηχανία.

Η αγροτική οικονομία αναπτύχθηκε και σημειώθηκε σημαντική αύξηση στην παραγωγή. Το 1922 οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις ανέρχονταν σε 12.455.000 στρέμματα και η γεωργική παραγωγή σε 1.645.000 τόνους. Αντίστοιχα, το 1929 ήταν 24.072.000 στρέμματα και 4.215.000 τόνοι, δηλαδή τα νούμερα υπερδιπλασιάστηκαν. Το 1938 αυξήθηκαν σε 27 εκατομμύρια και επίσης, ο συνολικός όγκος παραγωγής υπερδιπλασιάστηκε και 600.000 μικρασιάτες πρόσφυγες αποκαταστάθηκαν αγροτικά..

Η συμβολή των προσφύγων στην ανάπτυξη αυτή ήταν το γεγονός ότι εισήγαγαν την πολυκαλλιέργεια, την εντατική καλλιέργεια ή έφεραν καινούριες. Παράλληλα, η κυβέρνηση συνέβαλε και αυτή στην αύξηση της παραγωγής με τον έντονο παρεμβατισμό της και τη δασμολογική προστασία.

Το 1933 πάνω από το 40% των γεωργών της Ελλάδας θεωρούνταν νέοι ιδιοκτήτες, είτε ως πρόσφυγες είτε ως πρώην ακτήμονες καλλιεργητές²⁴. Η αγροτική

²³ Α. Ρήγος, ό.π., σελ. 40

²⁴ Κ. Βεργόπουλος, ό.π. *Εθνισμός και...*, σελ. 47

μεταρρύθμιση οδήγησε στη διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς, καθώς νέοι και παλιοί μικροϊδιοκτήτες παραγωγοί εξαρτόντουσαν ολοένα και λιγότερο από τις λειτουργίες της αγοράς. Δεν ήταν αυτοκαταναλωτές, αλλά βασίζονταν στην εμπορευματική και χρηματική οικονομία.

3.1.3 ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων αποτελούσαν την παραδοσιακή μορφή ένταξης της Ελλάδας στη διεθνή οικονομία. Τον 19^ο αιώνα, το πρώτο εξαγόμενο είδος από την ελληνική οικονομία ήταν η σταφίδα η οποία έφτασε στο σημείο να καλύπτει το 50% - 75% της συνολικής αξίας των εξαγωγών της χώρας²⁵. Η Ελλάδα φαινόταν ως μονο-εξαγωγική χώρα στις διεθνείς συναλλαγές λόγω της διεθνούς ζήτησης για το συγκεκριμένο προϊόν.

Με την κρίση της σταφίδας μετά το 1880, μετατράπηκε η ελληνική κοινωνία και ανοίχτηκε ο δρόμος για τη βιομηχανική αναδίπλωση. Ένα άλλο αποτέλεσμα της κρίσης αυτής, αντιφατικό ως προς το άλλο, ήταν πως ενώ η ανάπτυξη της σταφιδικής οικονομίας εμπόδιζε το σχηματισμό μεγάλης γαιοκτησίας, με την κρίση αφαιρέθηκε αυτή η δυνατότητα από την οικονομική πολιτική του κράτους.

Ο καπνός αντικατέστησε το ρόλο της σταφίδας, μιας και οι πρόσφυγες καλλιεργητές κατείχαν εξαιρετικές επιδόσεις σε αυτό τον τομέα και είχε αυξηθεί πολύ η ελληνική καπνοπαραγωγή. Μετά το 1922, ο καπνός κάλυπτε το 70% των εξαγωγών της χώρας και έγινε η τακτικότερη πηγή συναλλάγματος. Όμως, οι αγορές του εξωτερικού άρχισαν να στενεύουν και έτσι άρχισε να καταρρέει και η καπνική οικονομία.

Οι εξαγωγές καπνού έπεσαν κατά το 1/3 σε ποσότητα και κατά 81% σε αξία μεταξύ των ετών 1929 και 1933²⁶. Παρόμοιες ήταν οι μειώσεις και για άλλα

²⁵ Κ. Βεργόπουλος, ό.π. *Κράτος και...*, σελ. 102

²⁶ Κ. Βεργόπουλος, ό.π. *Εθνισμός και...*, σελ. 49

εξαγόμενα προϊόντα όπως η σταφίδα και το λάδι. Στη θέση τους όμως αναπτύχθηκαν άλλα προϊόντα για την εγχώρια αγορά. Τέτοια ήταν τα δημητριακά, η παραγωγή των οποίων αυξήθηκε από 700.000 τόνους το 1928 σε 1.700.000 τόνους το 1938, πολλαπλασιάστηκαν επί 14 οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις των ζωτροφών, τετραπλασιάστηκαν των νωπών λαχανικών και πενταπλασιάστηκαν οι εκτάσεις με βαμβάκι.

Με την προτεραιότητα αυτή για την κάλυψη του διατροφικού ελλείμματος του εγχώριου πληθυσμού, είχαμε εξοικονόμηση πολύτιμου συναλλάγματος το οποίο σπαταλούνταν για την εισαγωγή σιτηρών. Αποτέλεσμα ήταν η εντατικότερη ενσωμάτωση της γεωργίας στο κοινωνικό σύνολο και η καλύτερη ανταπόκριση μεταξύ γεωργικής παραγωγής και βιομηχανικής.

Η περίοδος αυτή λοιπόν, χαρακτηρίζεται κυρίως από τη μείωση του όγκου των συνολικών αγροτικών εξαγωγών μεταξύ 1928 και 1936 κατά 18%, την συνολική αύξηση του όγκου της αγροτικής παραγωγής κατά 100% και η μέση τιμή ανά μονάδα γεωργικού προϊόντος μειώθηκε κατά 22% ενώ η βιομηχανική τιμή αυξήθηκε κατά 26%. Επιπλέον βελτιώθηκε ο τεχνολογικός εξοπλισμός των αγροτών και η παραγωγικότητά τους αυξήθηκε λόγω της υποτίμησης των γεωργικών προϊόντων. Η ανάγκη αυτή όμως δεν μπορούσε να καλυφθεί από τους οικογενειακούς πόρους των αγροτών και έτσι αναπτύχθηκε το κίνημα των συνεταιρισμών. Έτσι, το 1933 πάνω από το 83% των αγροτών βρέθηκαν καταχρεωμένοι με συνολικό χρέος 8,5 δισεκατομμύρια δραχμές.

3.2 ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης εμφάνισε η ελληνική βιομηχανία κατά τα έτη 1923-1938 σε αντίθεση με τις προηγούμενες δεκαετίες²⁷. Οι λόγοι ήταν κυρίως η μαζική άφιξη των προσφύγων, που αποτελούσαν φθηνή εργατική δύναμη και συνέβαλαν στη διόγκωση της εγχώριας αγοράς, και η διεθνής ύφεση εξαιτίας της

²⁷ Βλ. Παράρτημα, πίνακα 5, σελ. 94

οποίας χαλάρωσε το διεθνές εμπόριο και ο ανταγωνισμός και έτσι τα ελληνικά προϊόντα σημείωσαν άνοδο στην ελληνική αγορά²⁸. Με την κρίση του 1929-32, η βιομηχανική ανάπτυξη όχι μόνο δεν σταμάτησε, αλλά σημείωσε σημαντική πρόοδο και εμβάθυνση.

Ένα θεσμικό πλαίσιο στήριξε τον δευτερογενή τομέα στην ανάπτυξή του και στην προστασία του. Στόχος ενός νόμου ήταν να ευνοηθούν οι κεφαλαιούχοι και περιελάμβανε διατάξεις φορολογικών απαλλαγών, επιδοτήσεων κ.ά.. Επίσης ευνοήθηκαν και οι ανώνυμες εταιρίες μέσω της απαλλαγής φορολογίας, ο αριθμός των οποίων τετραπλασιάστηκε τα έτη 1927-1930 και συγκεντρώνονταν κυρίως στα αστικά κέντρα. Ένας άλλος νόμος απαγόρευε την εισαγωγή ομοειδών προϊόντων του εξωτερικού με τα ελληνικά. Για την προστασία των ελληνικών προϊόντων προστέθηκαν δασμοί έτσι ώστε να γίνουν ακριβότερα.

Στο διάστημα αυτό, η ελληνική βιομηχανία αναπτυσσόταν, με την αξία της βιομηχανικής παραγωγής να είναι 13,5 δις δραχμές το 1938, ενώ το 1929 ήταν 7,1 δις και το 1923 ήταν 3,1 δις. Ο όγκος της βιομηχανικής παραγωγής²⁹ αυξήθηκε μεταξύ 1923-1929 και 1929-1938 κατά 65% και στις δύο περιπτώσεις. Το εντυπωσιακό στοιχείο της ανάπτυξης αυτής βρίσκεται στο γεγονός ότι συνέβαινε την περίοδο που στις δυτικές οικονομίες η βιομηχανία καθυστερεί, με επιδόσεις ακόμα και αρνητικές.

Η ελληνική βιομηχανία αναπτύχθηκε σε συνδυασμό με τη προστασία της εγχώριας αγοράς. Το 58% των αναγκών της εγχώριας αγοράς βιομηχανικών ειδών το 1928 καλυπτόταν από την ελληνική βιομηχανία, το ποσοστό αυτό ανεβαίνει στο 76,4% το 1933, ενώ το 1938 το ποσοστό αυτό είχε φτάσει το 78,84%³⁰. Άρα, η ελληνική αγορά και βιομηχανία ήταν λιγότερο εξαρτημένες από το εξωτερικό, δεδομένου ότι η βιομηχανική χρησιμοποίηση αλλοδαπών πρώτων υλών από 43% του συνόλου των πρώτων υλών το 1928, μειώθηκε σε 25% το 1938.

²⁸ Κ. Βεργόπουλος, ό.π. Εθνισμός και... , σελ. 73

²⁹ Βλ. Παράρτημα, πίνακας 6, σελ. 95

³⁰ Α. Ρήγος, ό.π., σελ. 72

Στην ανάπτυξη αυτή όμως, το διεθνές σύστημα δεν έπαιξε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο είτε από την άποψη των αγορών της ελληνικής βιομηχανίας, είτε από την άποψη των προμηθειών. Η υποκατάσταση των εισαγωγών είχε σαν προϋπόθεση την εκτόπιση των ελληνικών προϊόντων από τις αγορές του εξωτερικού. Έτσι δικαιολογείται η αύξηση της συνολικής βιομηχανικής παραγωγής κατά 68% και η αύξηση των βιομηχανικών εξαγωγών μόνο 16%.

Χωρίζοντας τη χρονική περίοδο του μεσοπολέμου, από το 1920 έως 1929 και από το 1930 έως το 1940, παρατηρούμε πως υπήρχε μεγάλη διαφορά στον ρυθμό αυξήσεως των βιομηχανικών καταστημάτων. Κατά το πρώτο κομμάτι, ο αριθμός των βιομηχανικών και βιοτεχνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα, αυξήθηκε κατά 82%, δηλαδή από 33.811 επιχειρήσεις πήγε στις 61.485 και κατά το δεύτερο κομμάτι, ο αριθμός των επιχειρήσεων αυξήθηκε κατά 25% ³¹. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της άφιξης των προσφύγων και της ώθησης που έδωσαν στη βιομηχανική κίνηση.

ΕΤΟΣ	ΝΕΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
1921	56
1922	46
1923	41
1924	107
1925	132
1926	124
1927	214
1928	192
1929	63
1930	45
1931	93
ΣΥΝΟΛΟ	1.113

³¹ Κ. Βεργόπουλος, ό.π. Εθνισμός και... , σελ. 77

Ο παραπάνω πίνακας δείχνει τις εξελίξεις των νέων ιδρύσεων μέχρι το 1931 ³². Η βιομηχανία παρουσίασε άνθηση μέχρι το 1927, ενώ μετά η τάση αναχαιτίστηκε από την οικονομική κρίση.

Τέλος, τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής βιομηχανίας την περίοδο εκείνη ήταν το χαμηλό κόστος επένδυσης, ο χαμηλός κεφαλαιουχικός εξοπλισμός, τα χαμηλά τεχνολογικά πρότυπα και οι επιχειρήσεις εντάσεως εργασίας, λόγω του φθηνού εργατικού μισθού.

3.2.1 ΟΙ ΜΟΝΑΔΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ

Αρκετές δραστηριότητες αναπτύχθηκαν την περίοδο εκείνη σαν αποτέλεσμα της ενεργοποίησης του υφιστάμενου βιομηχανικού δυναμικού που υπήρχε, για τις αυξημένες ανάγκες που είχαν δημιουργηθεί από τρεις κυρίως λόγους. Πρώτον, η χώρα είχε υπερδιπλασιαστεί με την προσάρτηση περιοχών που ήταν βιομηχανικά καθυστερημένες. Δεύτερον, υπήρχαν περιορισμοί από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τρίτον, λόγω του αποκλεισμού από τις δυνάμεις της Αντάντ.

Οι δραστηριότητες αυτές περιορίστηκαν κυρίως στους καταναλωτικούς κλάδους έντασης εργασίας. Προωθούσαν χαμηλής ποιότητας προϊόντα με υψηλό κόστος, τα οποία θα απέρριπτε η αγορά σε κανονικές συνθήκες. Επίσης, ενίσχυσαν τη δημιουργία μονάδων με περιορισμένα κεφάλαια και χαμηλής τεχνολογίας μηχανολογικό εξοπλισμό και την ικανότητα απόκτησης εύκολου κέρδους.

Το 1920 γίνεται η πρώτη απογραφή ³³ βιομηχανικών και βιοτεχνικών επιχειρήσεων, στη οποία φαίνεται πως απασχολούνται στο σύνολο 143.977 άτομα σε

³² Μ. Νικολινάκος, Μελέτες πάνω στον ελληνικό καπιταλισμό, Λιβάνης, β' έκδοση, Αθήνα 1976

33.385 καταστήματα μεταποίησης. Το 16,4% των καταστημάτων και το 31,2% των απασχολουμένων βρίσκονται στις βιομηχανικές περιοχές της χώρας, δηλαδή στο νομό Αττικής και Βοιωτίας. Αντίστοιχα, τα ποσοστά για το νομό Θεσσαλονίκης είναι 7,5% και 9,9%, για το νομό Αχαΐας και Ήλιδος 4,8% και 5,6%, για το νομό Λαρίσης 5,1% και 4,5% και για την υπόλοιπη χώρα 66,2% και 48,8% .

Από την ίδια απογραφή είναι φανερό πως οι μηχανικές εγκαταστάσεις στη χώρα εμφανίζουν καθυστέρηση. Από 7.765 καταστήματα, το 23,26% διαθέτουν «μηχανική κινητήρια δύναμη» και το 79% των μονάδων που απασχολούν 1-5 άτομα δεν διαθέτουν μηχανική κινητήρια δύναμη³⁴. Επίσης, το συμπέρασμα αυτό προκύπτει και από τα στοιχεία των πετρελαιομηχανών και αεριομηχανών που ήταν εγκαταστημένα στην Ελλάδα το 1919.

Σημαντικές εξελίξεις σημειώνονται την περίοδο του μεσοπολέμου, στη διαδικασία εκβιομηχάνισης της χώρας. Τη δεκαετία του 1920, η παραγωγή αυξάνεται κατά 71,6%, τη δεκαετία του 1930 κατά 70% και το βιομηχανικό εισόδημα ως ποσοστό του εθνικού εισοδήματος θα κυμανθεί μεταξύ 8,36% το 1923 και 13,28% το 1927.

Το 1930 γίνεται η απογραφή³⁵ των καταστημάτων των βιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων, δέκα χρόνια μετά την προηγούμενη απογραφή. Συγκριτικά με την προηγούμενη λοιπόν, ο αριθμός των καταστημάτων της μεταποίησης σχεδόν διπλασιάζεται, ο αριθμός των απασχολουμένων αυξάνεται κατά 35,5%, η εγκαταστημένη ισχύς κατά 184,9% και τέλος απασχολούνται 195.106 άτομα σε 65.404 καταστήματα. Οι επιχειρήσεις αυτές ήταν κυρίως οικογενειακές και απασχολούσαν ελάχιστους εργάτες, εκτός του ιδιοκτήτη τους.

³³ Η απογραφή είναι διαθέσιμη στο

http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/yeararticles?p_topic=10007986&p_cat=10007986&p_catage=1920 , 03/12/2012

³⁴ Στ. Τσοτσόρος, *Η συγκρότηση του βιομηχανικού κεφαλαίου στην Ελλάδα (1898-1939)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993, σελ.109

³⁵ Η απογραφή είναι διαθέσιμη στο

http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_1001_00005.pdf , 03/12/2012

ΑΤΟΜΑ ΣΕ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΠΟΥ ΚΑΤΕΧΟΥΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
Μέχρι 5	93,2%
Από 6 έως 25	5,7%
Από 26 και άνω	1,1%

Στην απογραφή αυτή φαίνεται πως αριθμητικά κυριαρχούν οι επιχειρήσεις με 1-5 άτομα κατέχοντας το 93,2% του συνόλου των καταστημάτων³⁶. Στη μεταποίηση απασχολούν το 47,2% των εργαζομένων και το 87,6% από αυτές δεν διαθέτει μηχανική κινητήρια δύναμη. Γενικά, και οι δύο αυτές απογραφές αναδεικνύουν αυτές τις επιχειρήσεις ως το κυρίαρχο στοιχείο του παραγωγικού ιστού παραγωγής μεταποιητικών προϊόντων.

Εκείνη τη χρονολογία, οι κλάδοι των τροφίμων και ένδυσης-υπόδησης αποτελούσαν το 63,76% του αριθμού των καταστημάτων, απασχολούσαν το 50,04% των εργαζομένων και το 48,87% της εγκατεστημένης ισχύος.

Το 1930, στελέχη του υπουργείου Εθνικής Οικονομίας εκπόνησαν μια εργασία για τη βιομηχανία³⁷. Τα αποτελέσματά της δείχνουν πως τα κυριότερα εργοστάσια στην Ελλάδα εκείνη τη χρονολογία ανέρχονται σε 4.000, τα οποία απασχολούν 110.000 εργαζόμενους και η αξία των εγκαταστάσεών τους υπολογίζεται σε 8.500 εκατομμύρια δραχμές. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στις μεγάλες και μεσαίες μονάδες.

Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει ότι αυτά που χαρακτηρίζουν την ελληνική βιομηχανία του 1930 είναι οι κλάδοι των καταναλωτικών προϊόντων, οι μικρές επιχειρήσεις και η μεγάλη καθυστέρηση στον τομέα εκμηχάνισης. Σχετικά με τους εργαζόμενους, 232.000 άτομα δούλευαν στους κλάδους της βιομηχανίας και της βιοτεχνίας. Κατά κύριο λόγο στις βιομηχανίες τροφίμων και στις κλωστοϋφαντουργίες στα αστικά κέντρα όπως η Θεσσαλονίκη και η Αθήνα.

³⁶ Α. Ρήγος, ό.π., σελ. 75

³⁷ Στ. Τσοτσορός, ό.π., σελ. 112

Εξετάζοντας το συνολικό δυναμικό ανάλογα με το μέγεθος των επιχειρήσεων, είναι φανερό πως η ελληνική βιομηχανία στηριζόταν στις μικρές και στις μεσαίες επιχειρήσεις. Στις βιοτεχνίες των 1-5 ατόμων, οι κλάδοι των τροφίμων, του δέρματος και των ενδυμάτων απασχολούσαν συνολικά 69.959 άτομα. Στις μεσαίες επιχειρήσεις κυριαρχούσαν και πάλι οι παραπάνω τρεις κλάδοι με ποσοστά 18%, 13,58% και 13,59% και ακολουθούσε ο κλάδος των οικοδομικών κατασκευών με ποσοστό 12,9%. Τέλος, στις μεγάλες επιχειρήσεις πρώτη θέση κατείχαν οι οικοδομικές κατασκευές με 21.075 άτομα, ύστερα η υφαντουργία με 19.100 άτομα και η βιομηχανία τροφίμων με 7.975 άτομα.

3.2.2 ΕΚΜΗΧΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

Τη δεκαετία του 1930 γίνονται μεγάλες προσπάθειες για την εκμηχάνιση της ελληνικής βιομηχανίας. Η ίδρυση νέων επιχειρήσεων είναι σημαντική κυρίως για τα έτη 1928 και 1929, ενώ το 1930 υπήρξε μια παύση των επενδύσεων από το εξωτερικό στην Ελλάδα λόγω της διεθνούς οικονομικής κρίσης, με αποτέλεσμα την πτώση των ιδρύσεων νέων εργοστασίων.

Συγκεκριμένα, το 1930 έχουν αυξηθεί σημαντικά οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις κατά 84,3% και οι μεγάλες κατά 95,9%, ενώ από την άλλη μεριά τα ποσοστά των μονάδων που διαθέτουν μηχανική κινητήρια δύναμη περιορίζονται κατά 25,7% και 6,8% αντίστοιχα.

Οι μικρές επιχειρήσεις με 1-5 άτομα ήταν εκμηχανισμένες μόνο σε ποσοστό 12,5% και το ποσοστό εκείνων που διαθέτουν μηχανική δύναμη μειώνεται κατά 41% τη δεκαετία 1920-1930. Το ποσοστό εκμηχάνισης στις μεσαίες επιχειρήσεις, με 6-25 άτομα, φτάνει το 15%, με πρώτους τους κλάδους της παραγωγής ενέργειας και τη μεταλλουργία. Οι μεγάλες επιχειρήσεις άνω των 25 ατόμων, ήταν μόλις το 6% των εκμηχανισμένων επιχειρήσεων και ως εκμεταλλεύονταν πάνω από το 50% της συνολικής ιπποδύναμης.

Στην απογραφή του 1940³⁸ φαίνεται πως σε σχέση με το 1930, ο αριθμός των καταστημάτων αυξάνεται κατά 10,16%, των απασχολουμένων κατά 43,8%, ενώ το 20,3% των καταστημάτων διαθέτουν μηχανική κινητήρια δύναμη έναντι το 14,7% του 1930. Η μεταβολή του αριθμού των απασχολουμένων ήταν μεγαλύτερη από αυτή των καταστημάτων, γεγονός που δείχνει πως οι μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις αναπτύσσονταν εις βάρος των μικρών επιχειρήσεων.

Η ανάπτυξη αυτή είναι μια θετική εξέλιξη, αν και δεν αντιμετωπίζει τα προβλήματα της καθυστέρησης στον εκμηχανισμό της ελληνικής βιομηχανίας. Οι μικρές επιχειρήσεις ήταν αυτές που έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της αντιπαραγωγικής δομής και της αναστολής των τάσεων εκσυγχρονισμού.

3.3 ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ³⁹

Τη δεκαετία του 1930, σημαντική ήταν η συνεισφορά του εμπορίου στην οικονομία της Ελλάδας. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος πήρε τα απαραίτητα μέτρα ώστε να μειωθούν οι εισαγωγές στη χώρα και να αναπτυχθεί η εγχώρια παραγωγή και τέθηκε σε εφαρμογή το τελωνειακό δασμολόγιο για την προστασία του εμπορίου.

Επίσης, στην ανάπτυξη του εμπορίου έπαιξαν σημαντικό ρόλο τα λιμάνια. Όσον αφορά το εισαγωγικό εμπόριο το κύριο λιμάνι ήταν αυτό του Πειραιά που διεξήγαγε το 51,6%, ύστερα της Θεσσαλονίκης με 20,1% και τέλος τα τέσσερα περιφερειακά λιμάνια της Πάτρας, του Βόλου, της Καλαμάτας και της Καβάλας, που διεξήγαγαν συνολικά το 13,9%. Στα προϊόντα εξαγωγής κυρίαρχο ήταν ο καπνός και έτσι την πρώτη θέση μεταξύ των λιμανιών έχει η Καβάλα που από το 1930 διεξάγει το 27,1% του εξωτερικού εμπορίου. Στη συνέχεια ακολουθεί η Θεσσαλονίκη με 16,4%, η Πάτρα με 11,8%, ο Πειραιάς με 11,5% και ο Βόλος με 5,2%.

³⁸ Στ. Τσοτσόρος, *ό.π.*, σελ 116

³⁹ Στ. Τσοτσόρος, *Η συγκρότηση του...*, σελ. 202-219 και Κ.Βεργόπουλος, *Εθνισμός και...*, σελ. 84-90

Για παράδειγμα, στην κατηγορία των μετάλλων, μηχανών κ.τ.λ. από το λιμάνι του Πειραιά γίνονται οι περισσότερες εισαγωγές με ποσοστό 55,4% και αποτελεί το 13,1% της συνολικής αξίας του εισαγωγικού εμπορίου του λιμανιού αυτού. Το ποσοστό για τη Θεσσαλονίκη είναι 21,2% που αποτελεί το 12,9% της συνολικής αξίας του εισαγωγικού εμπορίου. Από τα περιφερειακά λιμάνια, ο Βόλος και η Πάτρα διακινούν το 13% της συνολικής αξίας εισαγόμενων μετάλλων, μηχανών κ.τ.λ..

Για την κατηγορία των ορυκτών, από τον Πειραιά εισάγεται το 63,6% των συνολικών εισαγωγών, από τη Θεσσαλονίκη το 4,8%. Τα αντίστοιχα ποσοστά στα λιμάνια Πάτρας, Βόλου, Καβάλας και Καλαμάτας είναι 3,3%, 5,7%, 8,4% και 8,4%.

Το 1930 και σχετικά με τις συναλλασσόμενες χώρες, τα εισαγόμενα προϊόντα ήταν λιγότερα από τα εξαγόμενα. Με τη Γερμανία διεξάγεται το 10,44% του εισαγωγικού και το 23,25% του εξαγωγικού εμπορίου. Με τις Ηνωμένες Πολιτείες τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 15,68% και 14,61%. Με τη Βρετανία διεξάγεται σταθερά περίπου 12-13% εκτός από το έτος 1932 που οι εξαγωγές φτάνουν το 20,7%. Τέλος η γαλλική συμμετοχή είναι μόλις το 4,8% το 1932.

3.3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ

Από το 1923 και μετά, λόγω του μεγάλου προσφυγικού κύματος στην Ελλάδα, διευρύνθηκε το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου⁴⁰. Αυτό έγινε λόγω της απότομης αύξησης της ζήτησης καταναλωτικών αγαθών μιας και οι πρόσφυγες ήταν περίπου 1.500.000, που ώθησε τις εισαγωγές στα ύψη. Το έλλειμμα αυτό θα περιοριστεί αναγκαστικά μετά τη διεθνή οικονομική κρίση του 1929.

⁴⁰ Βλ. Παράρτημα, διάγραμμα 7, σελ. 96

Έτος	Εισαγωγές					Εξαγωγές					
	Τιμή πωλητέας αξίας	Λοιπές		Συνολική αξία των εξαγωγών	Απόδοση επί της αξίας πωλητέας	Χρυσός	Λοιπές		Συνολική αξία των εξαγωγών	Απόδοση επί της αξίας πωλητέας	
		Χρυσός	Λοιπές				Χρυσός	Λοιπές			
1923	6.071,6	301,3	514,4	7.655,3	1.260	2.544,3	211,4	215,4	3.205,8	528	41,87
1924	8.038,9	813,5	650,9	12.219,0	2.063	3.266,2	331,0	263,4	5.965,6	838	50,63
1925	10.176,8	816,1	719,7	12.212,0	2.038	4.574,2	363,0	323,5	5.489,0	916	54,94
1926	9.967,2	644,3	610,4	9.668,0	1.587	5.439,6	351,6	333,1	5.276,4	866	54,57
1927	12.600,2	854,8	703,0	12.852,0	2.084	6.050,0	509,3	337,4	6.161,0	998	47,93
1928	12.416,9	833,3	654,7	12.417,0	1.986	6.331,0	525,9	338,9	6.331,0	1.012	50,98
1929	13.276,1	892,8	690,4	13.276,0	2.106	6.960,4	569,8	362,0	6.960,4	1.104	52,43
1930	10.525,2	707,8	623,1	10.525,0	1.645	5.985,7	502,5	355,8	5.985,7	936	56,87
1931	8.763,3	593,4	528,5	8.763,3	1.352	5.202,4	282,6	251,8	5.202,4	648	47,61
1932	7.870,8	342,0	443,9	5.085,8	774	4.359,2	183,4	268,4	2.726,9	445	53,47

Το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας 1923-1932 (σε εκατομμύρια δραχμές)⁴¹

Λόγω αυτής της άφιξης λοιπόν, η αξία των εισαγωγών, σε δραχμές σταθεροποίησης, αυξήθηκε κατά 71,3% και η αξία των εξαγωγών μειώθηκε κατά 11,4%, ανάμεσα στα έτη 1922 και 1924. Την περίοδο 1927 έως 1929 η αξία των εισαγωγών αυξάνεται κατά 80% σε μέσο ετήσιο όρο σε σχέση με το 1922.

Στην Ελλάδα, οι εισαγωγές ήταν κυρίως αγροτικών προϊόντων. Για τα είδη διατροφής, την περίοδο 1923-1926 διατίθεται το 42,3% έως 53,04% της αξίας των εισαγωγών. Το ποσοστό αυτό θα μειωθεί σταδιακά στο 36,38% μέχρι το 1929 και κατά τη διάρκεια της κρίσης, το 1931, θα φτάσει το 29,68%.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως μεταξύ των ετών 1923 και 1932 είχε υπερεξαπλασιαστεί η κατανάλωση της νάφθας και της βενζίνης και είχε υπερδιπλασιαστεί αυτή των γαιανθράκων. Αποτέλεσμα ήταν, οι ενεργειακές αυτές ύλες να αντιπροσωπεύουν το 8% της αξίας των εισαγωγών.

Έτος	Όμοια αξία χηλαίων, διαχ. μεταλλωμάτων κλπ.	Ζωαίνα ζωαί		Έλαια διατροφής και ποτά	Υλ. κατασκευαστικές και ήμεκτικές κ.α.	Βιομηχανικά προϊόντα	Χρυσός και άχρυσος
		I	II				
1923	7.655	100	—	53,04	11,98	34,97	—
1924	12.219	159	—	45,40	9,81	44,78	—
1925	12.212	159	—	42,39	12,06	45,53	—
1926	9.668	126	4,32	43,57	20,48	31,63	—
1927	12.852	168	6,37	38,68	20,10	34,86	—
1928	12.417	162	4,04	36,31	21,64	37,96	—
1929	13.276	173	3,90	36,38	22,26	37,46	—
1930	10.525	137	3,73	33,32	20,71	42,24	—
1931	8.763	114	4,53	29,68	22,54	43,19	0,34
1932	5.084	66	3,14	35,25	23,98	37,39	1,26
1933	3.607	47	3,60	29,09	28,32	38,98	0,01

Εισαγωγές κατά κατηγορία εμπορευμάτων 1923-1933 (συμμετοχή %)⁴²

⁴¹ Στ. Τσοτσόρογ, ό.π., σελ. 203

⁴² Στ. Τσοτσόρογ, ό.π., σελ. 214

3.3.2 ΕΞΑΓΩΓΕΣ

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, μεταξύ των ετών 1922 έως 1924 σημειώθηκε μείωση της αξίας των εξαγωγών κατά 11,4%. Το 1927 όμως, για πρώτη φορά, οι εξαγωγές ξεπερνούν το επίπεδο του 1922 και η άνοδος αυτή συνεχίζεται έως το 1929. Με τον ερχομό της οικονομικής κρίσης, οι τιμές πέφτουν και η αξία του εξωτερικού εμπορίου το 1932 περιορίζεται στο 61,3% της αξίας του 1922. Οι εξαγωγές περιορίζονται κατά όγκο στο 80% και κατά αξία στο 42% των αντίστοιχων μεγεθών του 1928.

Στις εξαγωγές κυρίαρχο ρόλο έπαιξε ο γεωργικός χαρακτήρας, αφού τα σημαντικότερα ελληνικά εξαγωγικά προϊόντα ήταν γεωργικά, με κύρια τον καπνό και τη σταφίδα. Η ποσοστιαία συμμετοχή τους στη συνολική αξία των εξαγωγών είναι: 57,13% της αξίας των εισαγωγών το 1930 για τον καπνό, 16,33% για τη σταφίδα, 3,66% για το λάδι και τις ελιές και 3,59% για το κρασί.

Έτος	Όλική αξία εξαγωγών: άγρ. σταθιοποιήσι- μος	1922 = 100	Χώρα ζώνη	Είδη δευτερο- φυής και ποτά	Έλεγχ. αλιευτικών και ημιεπεξεργασ- μένων	Βιομηχανικά προϊόντα	Χρυσό και άγρυπνο	ΠΡΟΣΤΡΟΦΗ ΕΙΣΑΓΩΓΩΝ
			I	II	III	IV	V	
1923	3.206	100	—	46,97	55,98	7,05	—	
1924	4.965	155	—	34,91	58,31	5,77	—	
1925	5.489	171	—	38,52	56,16	5,30	—	
1926	5.276	165	0,06	30,56	65,98	3,40	—	
1927	6.161	192	0,02	32,98	64,85	2,15	—	
1928	6.331	197	0,01	33,87	60,32	1,76	4,04	
1929	6.960	217	0,04	33,94	63,99	2,03	—	
1930	5.986	187	0,02	29,02	64,53	2,77	3,66	
1931	4.202	131	—	35,32	61,35	2,41	0,92	
1932	2.727	85	0,05	59,20	44,68	2,24	3,63	
1933	2.198	69	0,06	52,34	43,66	3,89	0,05	

Εξαγωγές κατά κατηγορία εμπορευμάτων 1923-1933 (συμμετοχή %)⁴³

⁴³ Στ. Τσοτσόρογ, ό.π., σελ. 216

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1920

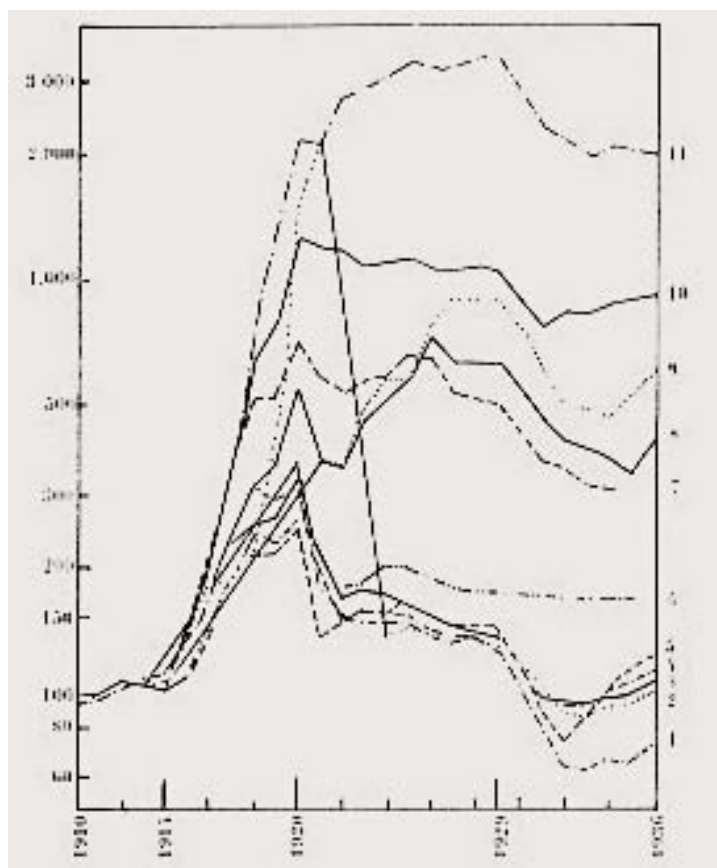
4.1 ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα καθορίστηκαν από δύο σημαντικά γεγονότα, τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929.

Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος οδήγησε στον αναγκαστικό περιορισμό του διεθνούς εμπορίου, στην κατάρρευση του νομισματικού συστήματος, στην ευκαιριακή εκβιομηχάνιση και στον ανεξέλεγκτο πληθωρισμό. Ήταν η κύρια αιτία της οικονομικής ύφεσης, η οποία κορυφώθηκε με την κρίση του 1929 και αποτελεί το σημαντικότερο γεγονός του μεσοπολέμου.

Σημαντικές ήταν και οι επιπτώσεις στις οικονομίες των ηττημένων από τις απαιτήσεις των νικητών. Από την πολεμική περίοδο, με τις κρατικές δαπάνες να υπερβαίνουν κατά πολύ τα φορολογικά έσοδα και τα έσοδα από εσωτερικό δανεισμό, προέρχονται οι πληθωριστικές πιέσεις της δεκαετίας του 1920. Οι κυβερνήσεις έδιναν υποσχέσεις πληρωμής των λογαριασμών τους στις εκδοτικές τράπεζες, οι οποίες αύξαναν την προσφορά χρήματος έχοντας υπ' όψιν αυτές τις υποσχέσεις. Η κατάληξη ήταν η αύξηση των τιμών, αφού δεν υπήρχε παράλληλη αύξηση στα αγαθά προς

πώληση ή στην αποταμίευση με την αύξηση της κυκλοφορίας του χρήματος. Το παρακάτω διάγραμμα απεικονίζει τις χονδρικές τιμές σε εθνικό νόμισμα 40 βασικών εμπορευμάτων σε ευρωπαϊκές χώρες και στις Ηνωμένες Πολιτείες την περίοδο 1910-1936.

1. Ολλανδία, 2. Γερμανία, 3. Ην.Βασίλειο, 4. Σουηδία, 5. Η.Π.Α., 6. Ισπανία, 7. Ιταλία, 8. Γαλλία, 9. Βέλγιο, 10. Φινλανδία, 11. Βουλγαρία ⁴⁴

Το επίπεδο παραγωγής το 1926 ήταν παρόμοιο με αυτό του 1913 σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, παρά τα προβλήματα που προκάλεσε ο πόλεμος. Η οικονομική μεγέθυνση προωθήθηκε σημαντικά λόγω της μετατόπισης του πληθυσμού στη βιομηχανία και στις υπηρεσίες. Η αύξηση της παραγωγικότητας που παρατηρήθηκε οφείλεται στην ορθολογική οργάνωση και στην προώθηση της τυποποίησης που επέτρεψε τη μαζική παραγωγή.

⁴⁴ S.Clough, - R. Rapp, *Ευρωπαϊκή οικονομική ιστορία. Η οικονομική ανάπτυξη του δυτικού πολιτισμού*, β' τόμος, Παπαζήσης, Αθήνα 1979-1980, σελ. 553

Η ανάπτυξη του τομέα της γεωργίας ήταν σημαντικά περιορισμένη συγκριτικά με αυτή της βιομηχανίας και των υπηρεσιών. Οι τιμές των αγροτικών προϊόντων είχαν μειωθεί αρκετά με αποτέλεσμα τον περιορισμό της απόδοσης τυχόν επενδυμένων κεφαλαίων και την αποθάρρυνση των επενδυτών.

Η μεγάλη οικονομική κρίση του 1929, που έπληξε τη δυτική οικονομία, ήταν το σημαντικότερο γεγονός την περίοδο του μεσοπολέμου. Οι κυριότερες αιτίες της ήταν η αναντιστοιχία παραγωγής και ενεργού ζήτησης, οι ανώμαλες συνθήκες διεξαγωγής του εμπορίου και η κερδοσκοπική λειτουργία του χρηματιστηρίου αξιών. Μερικά από τα μέτρα ⁴⁵ που έλαβαν τα διάφορα κράτη για την αντιμετώπιση της κρίσης, τα οποία δεν διέφεραν μεταξύ τους, ήταν ο προγραμματισμός δημοσίων έργων για την απορρόφηση των ανέργων, μέτρα για την αύξηση των εξαγωγών και μείωση των εισαγωγών και η στήριξη της εγχώριας αγοράς.

4.2 ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Για τη μελέτη των εξωτερικών σχέσεων μιας χώρας, είναι αναγκαία η γνώση της εσωτερικής πολιτικής της πραγματικότητας. Η Ελλάδα είναι μια μικρή χώρα, η οποία λόγω της θέσης της, εξαρτάται περισσότερο από τις σχέσεις της με το εξωτερικό από ότι μια μεγάλη δύναμη ή μια μικρή χώρα που είναι τοποθετημένη σε μια ήσυχη γωνιά του κόσμου.

Ένα από τα κυριότερα προβλήματα στην πολιτική σκηνή της χώρας ήταν ο διχασμός μεταξύ των βασιλόφρονων και των αντιβασιλικών. Επίσης, ένας άλλος παράγοντας ήταν ο στρατός, ο οποίος έπρεπε να λαμβάνεται σοβαρά υπ' όψιν ως ομάδα πίεσης. Πολλοί αξιωματικοί λόγω των επιτευγμάτων τους στα πεδία μάχης πίστευαν πως είχαν δικαίωμα λόγου στα θέματα της ελληνικής πολιτικής. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι στρατηγοί Πλαστήρας, Πάγκαλος και Κονδύλης.

⁴⁵ Στ. Τσοτσόρος, ό.π., σελ. 48

Η σύνθεση και η δομή της ελληνικής κοινωνίας μεταβαλλόταν διαρκώς. Μετά την ήττα του 1922, με τη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης αποφασίστηκε η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και με τη Συνθήκη Νεϊγύ η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας. Σαν αποτέλεσμα, τα ελληνικά εδάφη αυτομάτως εξελληνίσθησαν με την άφιξη των προσφύγων.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν τις πολιτικές μεταβολές στην περίοδο του μεσοπολέμου, η εποχή αυτή χωρίζεται στις εξής πέντε περιόδους ⁴⁶:

- i. Από το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου έως τη Μικρασιατική Καταστροφή : Νοέμβριος 1918 – Σεπτέμβριος 1922
- ii. Από τη Μικρασιατική Καταστροφή μέχρι την Οικουμενική κυβέρνηση : Σεπτέμβριος 1922 – Δεκέμβριος 1926
- iii. Η Οικουμενική κυβέρνηση : Δεκέμβριος 1926 – Ιούλιος 1928
- iv. Η τετραετής κυβέρνηση του Βενιζέλου : Ιούλιος 1928 – Απρίλιος 1932
- v. Επάνοδος του Λαϊκού Κόμματος στην εξουσία : Απρίλιος 1932 – Αύγουστος 1936

Εκτός από αυτές τις πέντε περιόδους, η εποχή του μεσοπολέμου μπορεί να χωριστεί και σε δύο μεγάλα χρονικά διαστήματα. Στο διάστημα 1918-1932, η οικονομία λειτουργεί σε καθεστώς ελεύθερου εμπορίου και τα έτη 1918-1928 έχει μη επίσημα μετατρέψιμο νόμισμα, ενώ τα έτη 1928-1932 το νόμισμα είναι μετατρέψιμο. Στο διάστημα 1932-1936, η οικονομία λειτουργεί σε καθεστώς κρατικού ελέγχου.

Σε αυτές τις πολιτικές εναλλαγές γίνεται προσπάθεια για κοινωνική ερμηνεία από τον Σεραφείμ Μάξιμο, άλλοτε σημαντική φυσιογνωμία του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, και από τον Γιώργο Μαυρογορδάτο, καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Σύμφωνα με τον Σεραφείμ Μάξιμο, δεν υπήρχε καμιά αντίθεση πλέον ανάμεσα στο κοινοβούλιο και στη δικτατορία. Επίσης συμπαίρανε και πως όχι μόνο

⁴⁶ Μ. Ψαλιδόπουλος, *Η κρίση του 1929 και οι Έλληνες οικονομολόγοι*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1989, σελ. 76

αποτελούσαν εναλλακτικές μορφές άσκησης της εξουσίας από την αστική τάξη που δεχόταν πιέσεις από τους κομμουνιστές, αλλά κάθε φορά που το κοινοβούλιο διαδεχόταν μια δικτατορία ενσωμάτωνε στη λειτουργία του όλο και περισσότερα δικτατορικά στοιχεία ⁴⁷.

Η άποψη του Γιώργου Μαυρογορδάτου είναι πως «Ο εκλογικός ανταγωνισμός και η στρατιωτική επέμβαση πρέπει να θεωρηθούν ορθότερα ως εναλλακτικοί τόποι ή εναλλακτικές αρένες στις οποίες διεξάγεται η πάλη για την πολιτική εξουσία» ⁴⁸. Η διαφορά αυτών των δύο προσεγγίσεων είναι πως κατά τον Μαυρογορδάτο, η κατάσταση αυτή δεν αντικατοπτρίζει την απαξίωση του κοινοβουλίου ως μέσου άσκησης της εξουσίας της αστικής τάξης λόγω της πίεσης των επαναστατικών δυνάμεων.

Η Ελλάδα ήταν μια ανοιχτή οικονομία, ευάλωτη απέναντι στις διεθνείς οικονομικές διαταραχές και με πολλαπλούς δασμούς προς εξωτερικούς παράγοντες. Με συχνούς εξωτερικούς δασμούς κάλυπτε τα ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών και του προϋπολογισμού.

Στις 23 Ιουλίου του 1928, ανακοινώθηκε το πρόγραμμα εξωτερικής πολιτικής του Ελευθέριου Βενιζέλου. Αν και η Μεγάλη Ιδέα είχε εγκαταλειφθεί με τη Μικρασιατική Καταστροφή, το οριστικό τέλος της ήρθε εκείνη την περίοδο. Το θέμα της Μεγάλης Ιδέας ήταν η διεύρυνση των ελληνικών συνόρων ώστε να περιλαμβάνονται περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία. Έτσι, στο πρόγραμμα του Βενιζέλου δεν αναφέρθηκε τίποτα για τις εθνικές διεκδικήσεις για την Κύπρο, τα Δωδεκάνησα και τη Βόρεια Ήπειρο.

Σύμφωνα με το πρόγραμμα αυτό, έπρεπε να επιλυθούν οι διαφορές με τη Γιουγκοσλαβία, θα προσφέρονταν εμπορικές διευκολύνσεις στη Βουλγαρία και θα ξεκινούσε μια ειλικρινής φιλία με την Ιταλία, όπως και οι καλές σχέσεις με την Αγγλία και τη Γαλλία. Τελικά ο Βενιζέλος νίκησε στις εκλογές στις 19 Αυγούστου

⁴⁷ Σ. Μάξιμος, *Κοινοβούλιο ή δικτατορία;*, 2^η έκδοση, Στοχαστής, Αθήνα 1975

⁴⁸ G.Th. Mavrogordatos, *Stillborn Republic.Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936*, University of California Press, Μπέρκλεϋ 1983, σελ. 304, 308

1928 πετυχαίνοντας ένας θρίαμβο που δεν είχε προηγούμενο. Συγκέντρωσε 61,02% επί του συνόλου και εξέλεξε σε σύνολο 250 βουλευτών, τους 223 ⁴⁹.

Η ιταλική κυβέρνηση με το πέρασμα του χρόνου άρχισε να πιστεύει στην ειλικρίνεια του Βενιζέλου και θεωρούσε θετική τη σύναψη ενός συμφώνου με την Ελλάδα. Το σύμφωνο αυτό θα περιόριζε την επιρροή της Γαλλίας και της Γιουγκοσλαβίας στην Ελλάδα και θα αύξανε στην ιταλική επιρροή. Τελικά η συνθήκη αυτή υπογράφηκε και η Ρώμη υποσχέθηκε να παράσχει διπλωματική συμπαράσταση όποτε τη χρειαζόταν η Ελλάδα. Ήταν μια συμφωνία σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα θα δεχόταν σημαντική βοήθεια από την Ιταλία, με αντάλλαγμα τη μη συμμετοχή της Ελλάδας στο γαλλόφιλο συμμαχικό σύστημα και το προσωρινό πάγωμα εκ μέρους της του αιτήματος των Δωδεκανήσων.

Για να αποδείξει ο Βενιζέλος πως οι προθέσεις του ήταν φιλειρηνικές και να αποσαφηνίσει την πολιτική του, επισκέφτηκε το Παρίσι, το Λονδίνο και το Βελιγράδι αμέσως μετά την υπογραφή της συνθήκης. Εκτός από αυτό όμως, είχε γίνει κατανοητό πως αν δεν λαμβάνονταν σοβαρά υπ' όψιν τα δικαιώματα και οι ευαισθησίες της Ελλάδας, τότε θα μπορούσε να ανατρέψει την ισορροπία στην Βαλκανική υπέρ του Μουσολίνι. Αποτέλεσμα την πολιτικής αυτής, ήταν να αλλάξει η διπλωματική θέση της Ελλάδας προς το καλύτερο, μέσα σε μόλις έξι μήνες. Δεν μπορούσε κανείς να παραβλέψει τις ανάγκες και τις απόψεις της χώρας στην βαλκανική πολιτική.

Σχετικά όμως με τη συμφιλίωση με την Τουρκία, ο Βενιζέλος υποχώρησε σε πολλά βασικά και σημαντικά ζητήματα. Για παράδειγμα, εγκαταλείφθηκαν οι απαιτήσεις των προσφύγων για τις περιουσίες τους και η ναυτική υπεροπλία και υποχρεώθηκε η Ελλάδα να καταβάλει ένα πολύ αξιόλογο ποσό στην Τουρκία. Όλα αυτά έγιναν γιατί ο Βενιζέλος οραματιζόταν μια ελληνο-τουρκική συνομοσπονδία στο μέλλον. Πίστευε πως ήταν απαραίτητη η ειρήνη για την ανασυγκρότηση και την ανάπτυξη της Ελλάδας ώστε να υπάρχει ασφάλεια, μείωση των στρατιωτικών δαπανών και οικονομική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών.

⁴⁹ Γ. Ανδρικόπουλος, *Η Δημοκρατία του Μεσοπολέμου, 1922-1936*, Φυτράκης, Αθήνα 1987

Η Ελλάδα επεκτάθηκε όσο τις επέτρεπαν οι δυνάμεις της και πλέον χρειαζόταν οικονομική ανασυγκρότηση. Οι πόροι της χώρας ήταν αρκετά περιορισμένοι και γι' αυτό ο Βενιζέλος πίστευε πως μόνη λύση ήταν η κάθετη αύξηση της παραγωγικότητας. Έπρεπε να προχωρήσουν γρήγορα τα εγχειροβελτιωτικά έργα, η βελτίωση των επικοινωνιών, η τεχνική εκπαίδευση και η ίδρυση ορισμένων βασικών βιομηχανιών. Για τους λόγους αυτούς χρειαζόταν να προσελκύσει ξένους επενδυτές στη χώρα, μιας και ήταν απαραίτητη η χρηματική και τεχνική βοήθεια από το εξωτερικό.

Έτσι, ξεκίνησε το πρόγραμμα ανασυγκρότησης του Βενιζέλου που χρειαζόταν τεράστια χρηματικά ποσά. Πρώτη του κίνηση ήταν να προσπαθήσει να προσελκύσει κεφάλαια από τις Ηνωμένες Πολιτείες, γιατί ήταν η ανερχόμενη παγκόσμια οικονομική δύναμη. Εκτός από αυτό όμως, η χρηματοδότηση αυτή θα λειτουργούσε σαν ενισχυτικός παράγοντας για την ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική του και θα μειωνόταν η άμεση πολιτική επιρροή της Αγγλίας στις υποθέσεις της χώρας. Επίσης με τη βοήθεια και από τις δύο οικονομικές δυνάμεις, τα ελληνικά δάνεια θα είχαν ευνοϊκότερους όρους, αφού θα υπήρχε ανταγωνισμός μεταξύ των διάφορων πιστωτικών ιδρυμάτων για τις προσφορές που θα έκαναν.

Αυτή η συμβιβαστική πολιτική εμφάνισε περιπλοκές, τις οποίες ξεκίνησαν οι Αμερικανοί όταν ζήτησαν για την εξυπηρέτηση του δανείου τους να εγγυηθεί η ΔΟΕ. Στη συνέχεια, η Μεγάλη Βρετανία ήταν λογικό να ενοχληθεί από την είσοδο των Αμερικανών. Οι Βρετανοί κατήγγειλαν τους Αμερικανούς πως δρούσαν με επιθετικό τρόπο ώστε να επιτύχουν τον σκοπό τους με νόμιμα και μη, μέσα. Στη μάχη αυτή τελικά νίκησαν οι Βρετανοί γιατί είχαν πιο πολλά ερείσματα και έδωσαν πιο πεισματώδη αγώνα.

Με τη σύγκρουση των οικονομικών συμφερόντων των Ηνωμένων Πολιτειών και της Μεγάλης Βρετανίας, ο Βενιζέλος πίστευε πως θα εξασφάλιζε καλύτερους όρους στις συμβάσεις. Παρόλα αυτά όμως, έπρεπε να προσέχει ώστε να μη μείνει κανένα μέρος ιδιαίτερα απογοητευμένο, γιατί κάτι τέτοιο θα είχε σοβαρές πολιτικές επιπτώσεις στην Ελλάδα. Στρέφοντας λοιπόν τη μια πλευρά ενάντια στην άλλη και προκαλώντας την οργή, κατάφερε στο τέλος να ικανοποιήσει και τις δύο και να μεγιστοποιήσει τα οφέλη για τη χώρα.

4.3 ΤΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Η προσοχή της κυβέρνησης Βενιζέλου είχε στραφεί στην οικονομική ανάπτυξη και στον εκσυγχρονισμό της Ελλάδας. Εξαιτίας των μακρόχρονων πολέμων και της πολιτικής αστάθειας, ήταν μια καθυστερημένη χώρα από την άποψη της συστηματικής οργάνωσης. Τα διάφορα νομοθετικά διατάγματα και τα σημαντικά μέτρα που πήρε το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, είχαν στόχο την ανταπόκριση της χώρας στις νέες συνθήκες και στην ανάπτυξη των κλάδων της οικονομίας.

Τα μέτρα αυτά είχαν σαν επίκεντρο τη συντήρηση των αναπτυσσόμενων κλάδων της οικονομίας και κυρίως τη βιομηχανία, μέσω της ανάπτυξης και της διαμόρφωσης μιας ικανής εγχώριας αγοράς. Τέτοια ήταν η δασμολογική προστασία, η νομισματική πολιτική, η αναδιοργάνωση του πιστοδοτικού συστήματος και η ενθάρρυνση των εγχώριων παραγωγικών δυνάμεων για την ανάπτυξή τους.

Ο κρατικός παρεμβατισμός ήταν αρκετά έντονος μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, με την κορύφωσή του να έρχεται μετά το 1932. Είχε επεκταθεί τόσο πολύ που επηρέαζε τόσο τους πρωτογενείς, όσο και τους δευτερογενείς και τριτογενείς τομείς κάθε παραγωγικής διαδικασίας⁵⁰. Ο παρεμβατισμός αυτός είχε υποκαταστήσει τους όρους της ελεύθερης προσφοράς και ζήτησης και εκτός από τις στρεβλώσεις που επέφερε, είχε και θετική επίδραση πάνω στη νέα αξιολογη εσωτερική αγορά.

Αυτό το τετραετές αναπτυξιακό έργο, λοιπόν, είχε ως σκοπό τη βελτίωση και την ισχυροποίηση των διαφόρων κλάδων της οικονομίας και στην υποδομή τους με την κατασκευή των δημόσιων και παραγωγικών έργων.

Η εφαρμογή των πολιτικών της παρέμβασης του κράτους διευκολύνθηκαν από τον κερματισμό του ελληνικού χώρου και το νέο χαρακτήρα της γεωργίας λόγω της αγροτικής μεταρρύθμισης. Αυτή η κατάτμηση συνέβαλε στην ανάπτυξη του

⁵⁰ Α. Ρήγος, *ό.π.*, σελ. 87

καπιταλισμού, δηλαδή αν δείκτης της ανάπτυξής του είναι η αύξηση του οικονομικού ρόλου του κράτους, τότε στον τομέα της γεωργίας αυτό εκφράστηκε μέσω της ανάληψης από το κράτος της μικροαγροτικής γεωργίας ως σύνολο⁵¹. Προτεραιότητα της κυβέρνησης Βενιζέλου ήταν η ανάπτυξη της γεωργίας, γι' αυτό ανέλαβε την εμπορευματοποίηση ενός αυξανόμενου τμήματος της αγροτικής παραγωγής και δημιούργησε δημόσιους οργανισμούς για την διοχέτευση των αγροτικών προϊόντων στις ελεύθερες αγορές.

Στόχος της κυβέρνησης λοιπόν, ήταν η αύξηση της αγροτικής παραγωγής, η οποία θα οδηγούσε στην αύξηση των κρατικών εσόδων, τη μείωση των εισαγωγών και την εξοικονόμηση συναλλάγματος. Για την επίτευξή του, καθορίστηκαν τα αναγκαία μέσα, όπως η δημιουργία νέων προστατευτικών θεσμών, η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδας, η υποδομή του αγροτικού χώρου με μεγάλα έργα και η ρύθμιση εκκρεμών αγροτικών ζητημάτων.

Για την καλύτερη απόδοση των υπηρεσιών και την ευελιξία τους ώστε να μην οδηγούνται στην αποξένωση οι αγρότες, εφαρμόστηκαν ορισμένα μέτρα. Η κυβέρνηση Βενιζέλου προχώρησε στην αναδιοργάνωση του Υπουργείου Γεωργίας και ιδρύθηκε η γενική διεύθυνση του Υπουργείου με αποστολή τον συντονισμό των διαφόρων υπηρεσιών. Ιδρύθηκαν πρακτικές και θεωρητικές σχολές και ενίσχυσε οικονομικά την Ανώτατη Γεωργική Σχολή Αθηνών για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης.

Επίσης, για την οργάνωση και τη συστηματοποίηση της αγροτικής παραγωγής σε επιστημονική βάση, ιδρύθηκαν μια σειρά από επιστημονικά κέντρα στις αγροτικές περιφέρειες. Τέτοια κέντρα ήταν το Ινστιτούτο καπνού, το Ινστιτούτο βάμβακος και το Ινστιτούτο σταφίδας. Για τη γενικότερη υποστήριξη της γεωργίας, ιδρύθηκε στο Υπουργείο Γεωργίας, ειδική υπηρεσία μηχανικής καλλιέργειας, η οποία θα οργάνωνε και θα επέπτευε τη μηχανική καλλιέργεια.

Το 1929 ιδρύεται η Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας και ολόκληρη τη χρονιά αυτή ασχολήθηκε με τον οργανισμό και την εγκατάστασή της. Από το 1930 ανέλαβε το

⁵¹ Κ. Βεργόπουλος, ό.π. *Το αγροτικό ζήτημα...*, σελ. 163

σύνολο της γεωργικής χρηματοδότησης στη χώρα, με αποτέλεσμα την τόνωση και τη βελτίωση της αγροτικής πίστης. Η Τράπεζα δεν είχε μετόχους, ιδρύθηκε σύμφωνα με τη συναιτεριστική αρχή, και δεν απέβλεπε στην πραγματοποίηση κερδών και διανομή μερισμάτων. Τέλος, λόγω της ίδρυσής της αναζωογονήθηκαν οι συνεταιρισμοί, καθώς αυτοί υπήχθησαν στην εποπτεία και τον έλεγχο της και οργανώθηκε η αγροτική πίστη.

Η ελληνική επαρχία αντιμετώπιζε πολλούς κινδύνους, όπως χείμαρρους και παραπόταμους, οι οποίοι κατέστρεφαν τις αγροτικές οικογένειες με τις ανυπολόγιστες ζημιές που προκαλούσαν στις καλλιέργειες τους. Για το λόγο αυτό, η κυβέρνηση Βενιζέλου ενδιαφέρθηκε για τα εγγειοβελτιωτικά έργα, τα οποία θα απέτρεπαν τις γεωργικές καταστροφές και θα διευκόλυναν τους αγρότες. Έτσι, ιδρύθηκε μια ειδική υπηρεσία τεχνικών έργων στο Υπουργείο Γεωργίας (ΔΤΕΥΓ) με σκοπό να προβαίνει σε αρδεύσεις, αποξηράνσεις, αντιπλημμυρικά έργα, διευθετήσεις χειμάρρων και άλλα.

Τέλος, προχώρησε στη διευθέτηση άλλων αγροτικών ζητημάτων που εκρεμμύσαν. Τέτοια ήταν για παράδειγμα η αποκατάσταση των ακτημόνων καλλιεργητών, η συνέχιση του έργου της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων και η προσωρινή ρύθμιση του Κωπαϊδικού προβλήματος.

Όσον αφορά τη βιομηχανία, κύριος στόχος της πολιτικής του Βενιζέλου ήταν η διαμόρφωση εγχώριας αγοράς και μείωση των εισαγωγών. Η ελαφρά βιομηχανία κυριαρχεί, η οποία συνδέεται με τις νέες ανάγκες για άμεση εσωτερική κατανάλωση όπως τις οικοδομές, την αύξηση της παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος και των βιομηχανικών μικρών κατασκευών.

Τα προϊόντα της ελαφράς βιομηχανίας, όπως είναι τα υφάσματα και οι κλωστικές ίνες, παρουσιάζουν μείωση εισαγωγής, ενώ τα προϊόντα βαριάς βιομηχανίας, για παράδειγμα γεωργικές μηχανές και αυτοκίνητα, παρουσιάζουν σημαντική αύξηση στις εισαγωγές. Για το λόγο αυτό, ο Βενιζέλος επέμενε στα προστατευτικά μέτρα, ώστε να μπορέσει η εγχώρια βιομηχανική παραγωγή να ανταποκριθεί στις ανάγκες της εγχώριας αγοράς και να μειωθεί ο όγκος των εισαγωγών.

Για την προστασία της βιομηχανίας ψηφίστηκαν νόμοι που αφορούσαν για παράδειγμα τους περιορισμούς στους Δήμους και τις Κοινότητες στην επιβολή δημοτικών φόρων στα προϊόντα της εγχώριας βιομηχανίας, την προτίμηση των ελληνικών βιομηχανικών προϊόντων στις προμήθειες του Δημοσίου, Δήμων και άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και άλλοι. Η ενίσχυση της βιομηχανίας έγινε και με άλλους τρόπους εκτός από το νομοθετικό πλαίσιο. Ιδρύθηκε ο ταπητουργικός οργανισμός για την ανάπτυξη του αντίστοιχου τομέα, τροποποιήθηκε το νομοσχέδιο για τη δασμολόγηση των λιπασμάτων και δόθηκε μεγαλύτερη προστασία στην Ανώνυμη Εταιρεία Χημικών Λιπασμάτων⁵².

4.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1922-1928

Η καθυστέρηση της αστικοποίησης στην Ελλάδα μέχρι το 1922 οφειλόταν στις κοσμοπολίτικες βλέψεις και διαστάσεις του Ελληνισμού. Η Μικρασιατική Καταστροφή το 1922, παρά τη στρατιωτική αποτυχία, το ξερίζωμα του μικρασιατικού ελληνισμού και την καταστροφή που υπέστη, ευνόησε την ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας.

Ένα όφελος από την καταστροφή αυτή ήταν η δημιουργία νέων παραγωγικών μονάδων ως αποτέλεσμα των προσφύγων που αποτελούσαν μια ειδικευμένη φθηνή εργατική δύναμη. Επίσης, οι πρόσφυγες στην Ελλάδα επέφεραν μια αξιόλογη διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς και έγιναν η αιτία για να επιταχυνθεί και να επεκταθεί η διαδικασία διανομής των μεγάλων αγροκτημάτων στους καλλιεργητές. Παρ' όλα αυτά όμως, το πρόβλημα της εγκατάστασης των προσφύγων απειλούσε με αύξηση τις ανάγκες στα δάνεια ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες υποδομές.

Η δεκαετία του 1920 χαρακτηρίζεται γενικά από τις νομισματικές διαταραχές και κρίσεις και από τα μέτρα νομισματικής σταθεροποίησης για την προσπάθεια εξυγίανσης του νομισματικού συστήματος. Τα μέτρα αυτά, οικονομικά και θεσμικά,

⁵² Σπ. Τζόκας, ό.π., σελ. 133

εφαρμόστηκαν κυρίως από το 1927 για την εξυγίανση της δραχμής. Τα πρώτα σημάδια αποσταθεροποίησης έκαναν την εμφάνισή τους από το 1926. Στον παρακάτω πίνακα ⁵³ παρατήθεται η εξέλιξη ορισμένων κρίσιμων δεικτών την περίοδο 1911 έως 1923, ιδιαίτερα αποκαλυπτική για το βάθος της κρίσης:

ΔΕΙΚΤΕΣ	1911	1918	1923
Έλλειμμα κρατικού προϋπολογισμού	145.000.000 δρχ.	930.000.000 δρχ.	1.288.000.000 δρχ.
Έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου	30.000.000 δρχ.	437.000.000 δρχ.	3.532.000.000 δρχ.
Κυκλοφορία τραπεζογραμματίων	159.000.000	1.274.000.000	4.681.000.000
Ισοτιμία δραχμής	Με βάση το 100	Με βάση το 100	1.129 μονάδες
Δείκτης λιανικών τιμών	Με βάση το 100	372 μονάδες	1.213 μονάδες

Την περίοδο 1922-1924 τα συναλλαγματικά διαθέσιμα αυξήθηκαν και η δραχμή σταθεροποιήθηκε το 1924 σε ισοτιμία : 1 στερλίνα / 247 δραχμές. Η μέθοδος του αναγκαστικού δανείου ως μέσου κάλυψης των κρατικών αναγκών εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το 1922 από τον τότε Υπουργό Οικονομικών Π. Πρωτοπαπαδάκη ⁵⁴. Κάθε γραμμάτιο χωρίστηκε σε δύο μέρη, το πρώτο διατηρούσε την ιδιότητα του χρήματος στη μισή ονομαστική του αξία και το δεύτερο μετατράπηκε σε ομολογία με 6,5% τόκο, αποπληρωτέα σταδιακά σε 20 χρόνια. Στα 1,6 δισεκατομμύρια δραχμές έφτασε το ύψος του δανείου ώστε να καλύψει το αναμενόμενο έλλειμμα, το οποίο ήταν ήδη 685.000.000 και θα αυξανόταν λόγω πολέμου.

Λόγω της μεγάλης κυκλοφορίας ρευστού και της μηδαμινής κυκλοφορίας λογιστικού χρήματος, το μέτρο αυτό είχε επιτυχία. Το δάνειο αυτό ήταν από τα

⁵³ Τα στοιχεία του πίνακα είναι διαθέσιμα στο Ζ. Δεμαθάς, Θ. Καλαφάτης, Θ.

Σακελλαρόπουλος, ό.π., σελ.61

⁵⁴ Μ. Ψαλιδόπουλος, ό.π., σελ. 61

σημαντικότερα γεγονότα του μεσοπολέμου, με το φάσμα του να πλανιέται πάνω από τις επιχειρηματικές και κερδοσκοπικές αποφάσεις της εποχής.

Από το 1924, με την ανακήρυξη της Δημοκρατίας, έως το 1928, με την κυβέρνηση Βενιζέλου, σχηματίστηκαν εννέα κυβερνήσεις στο σύνολο και έξι στρατιωτικά κινήματα. Αυτές οι μεταβολές συνεπάγονταν διαφορετικές οικονομικές πολιτικές και καθυστέρηση στην επίλυση βασικών ζητημάτων. Οι προσπάθειές τους για την τακτοποίηση των δημοσιονομικών δεν είχαν το επιθυμητό αποτέλεσμα λόγω των μεγάλων στρατιωτικών δαπανών και του δημόσιου χρέους.

Στα πλαίσια του ελληνικού προϋπολογισμού δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί το προσφυγικό πρόβλημα, οι έκτακτες δαπάνες ξεπερνούσαν το 35% των συνολικών δαπανών τα έτη 1924-1926 και τα τακτικά έσοδα δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις χρηματοδοτικές ανάγκες του δημοσίου⁵⁵. Το 1923 η ελληνική κυβέρνηση κάνει αίτηση για ένα δάνειο από την Κοινωνία των Εθνών, δίνεται 1.000.000 λίρες από την Τράπεζα της Αγγλίας και το 1924 δόθηκε άλλο 1.000.000 λίρες μετά από το δημοψήφισμα του Απριλίου 1924. Τα κυριότερα δάνεια της περιόδου είναι το προσφυγικό δάνειο ύψους 12,3 εκατομμυρίων λιρών το 1924 και το αναγκαστικό δάνειο το 1926 ύψους 1,2 δισεκατομμυρίων δραχμών.

Όμως τα αποτελέσματα της απορρόφησης των προσφύγων δεν ήταν τόσο εντυπωσιακά παρά τη διεύρυνση της δανειοληπτικής ικανότητας της χώρας. Το 1928, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε στις 38 δισεκατομμύρια δραχμές εξαιτίας των έκτακτων δαπανών, των δαπανών για την αποκατάσταση των προσφύγων και του πληθωρισμού. Το ποσό αυτό είναι περίπου το 100% του εθνικού εισοδήματος για το έτος 1927. Η κάλυψή του απαιτούσε πάνω από το 35% των τακτικών εσόδων του κράτους. Έτσι αυξήθηκε η φορολογία για την αύξηση των τακτικών εσόδων και στη συνέχεια την κάλυψη του δημόσιου χρέους. Η βιομηχανία ήταν το κυριότερο θύμα και οι πτωχεύσεις των επιχειρήσεων αυξήθηκαν κατά 58,8% σε σχέση με το 1927.

Επίσης, αυξήθηκαν οι δασμοί στα εισαγόμενα προϊόντα και ιδιαίτερα στα είδη ευρείας κατανάλωσης, για την ενίσχυση της εγχώριας παραγωγής. Η ελληνική

⁵⁵ Στ. Τσοτσόρος, ό.π., σελ. 61

οικονομία όμως, δεχόταν με αυτό τον τρόπο πληθωριστικές πιέσεις, εξαιτίας της αύξησης των τιμών και την ενσωμάτωση της έμμεσης φορολογίας στις τιμές των καταναλωτικών προϊόντων. Αυτή η αύξηση της έμμεσης φορολογίας οδήγησε στην πτώση του βιοτικού επιπέδου των λαϊκών στρωμάτων, αφού αυτή ενσωματωνόταν στο τελικό προϊόν και μειωνόταν η αγοραστική τους δύναμη.

Από το 1923 έως το 1927 η δραχμή έχασε το 50% της αξίας της σε σχέση με το δολάριο και πέραν αυτού, οι βραχυχρόνιες διακυμάνσεις των ισοτιμιών μεγάλωσαν το πρόβλημα της ανισορροπίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης συναλλάγματος. Επίσης το εμπορικό ισοζύγιο που ήταν μόνιμα ελλειμματικό, επιδεινώθηκε με την αύξηση των εισαγωγών και η αντιμετώπισή τους γινόταν μόνο με εξωτερικό δανεισμό.

Ο εξωτερικός δανεισμός ήταν η μοναδική λύση για την ολοκλήρωση του προγράμματος για τους πρόσφυγες και την προώθηση των παραγωγικών έργων. Έτσι, υπογράφονται οι συμφωνίες διακανονισμού των πολεμικών χρεών και συνάπτεται το τριμερές δάνειο των 9 εκατομμυρίων λιρών υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών.

4.5 ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΠΙΣΤΩΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η Ελλάδα, με την είσοδο της στη δεκαετία του 1920, έχει να αντιμετωπίσει αρκετά προβλήματα λόγω της Μικρασιατικής Καταστροφής αλλά και τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους. Ο πληθυσμός της χώρας σχεδόν διπλασιάστηκε και οι ανάγκες που δημιουργήθηκαν οδήγησαν σε μια μεγάλη διόγκωση της νομισματικής κυκλοφορίας, η οποία μεταξύ 1920 και 1928 είχε περίπου τριπλασιασθεί. Η νομισματική κατάσταση της χώρας επιδεινώθηκε πολύ σαν αποτέλεσμα της έκδοσης πληθωριστικού χρήματος, της συνεχούς υποτίμησης της δραχμής, της πτώσης των μεταναστευτικών και ναυτιλιακών εμβασμάτων προς την Ελλάδα μετά το 1921 και της μείωσης των εσόδων από τις εξαγωγές.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα κύρια χαρακτηριστικά στοιχεία της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής την περίοδο του πολέμου και του μεσοπολέμου ⁵⁶.

Περίοδος	Δημόσιες δαπάνες (1) (%)	Αμυντικές δαπάνες (2) (%)	Άμεσοι φόροι (3) (%)	Έμμεσοι φόροι (4) (%)	Προσφορά χρήματος (5) (%)	Διαθέσιμα Τράπεζας (6) (%)
1915-1936	160,5	30,8	18	46,9	14,5	11,9
1915-1919	223,6	34,9	21	38,3	34,6	40,8
1915*	178,1	22,9	23,2	41,3	20,9	4,3
1916*	108,9	23,4	21	42,4	46,6	62,1
1917*	134,8	21,8	23,3	31,1	36,8	49
1918*	387,2	53,9	18,2	36,6	48,1	58,1
1919*	288,9	52,3	19	39,9	20,7	30,2
1920-1927	168,8	40,6	17,6	46,3	16,4	-2,4
1920*	262,8	53,3	20	37,1	6,7	-17,5
1921*	286,3	57,9	18,5	38,9	25,1	-6,1
1922*	198,5	57,2	17,5	48,4	13,4	-0,9
1923*	150,9	41,1	20,2	50,1	68,5	4,2
1924	117,4	33,6	18,3	53,2	11,2	-5,4
1925	122,9	28,4	15,4	48	12,5	-1,9
1926	123,7	28,4	15,8	46,5	-15,3	3,5
1927	88,2	24,5	15,3	48	9,2	5
1928-1936	118,1	19,8	16,6	52,2	1,7	8,5
1928**	104,3	17,9	16	46,6	5,9	99,9
1929	198,6	10,1	13,6	47,3	2,5	-7,7
1930	124	16,5	13,4	48,2	-9,6	-10,6
1931	129,8	14,5	14,8	60,6	13,3	-28,9
1932***	117,2	16,9	16,5	57,2	-0,9	35,3
1933****	94,6	23,4	18,6	53,5	14,6	72,7
1934	98,2	20	20	54,8	9	10,4
1935	100,5	22,9	19,3	55,9	4,6	8,5
1936*****	95,8	35,9	17,4	43,8	2,4	-15,3

Τα στοιχεία του πίνακα αφορούν τα έτη 1915 έως 1936. Παρουσιάζονται οι μέσες τιμές των μεταβλητών στις στήλες 1 έως 4, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Οι δημόσιες δαπάνες, οι άμεσοι και οι έμμεσοι φόροι κατανάλωσης εκφράζονται ως ποσοστά των συνολικών δημόσιων εσόδων και οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστά της συνολικής δημόσιας δαπάνης. Η στήλη 5 παρουσιάζει τον μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής της προσφοράς χρήματος και η στήλη 6 των διαθέσιμων της κεντρικής τράπεζας. Επίσης πρέπει να σημειωθεί πως τα έτη 1915-1919 και 1920-1923 είναι έτη πολέμου, το 1928 είναι έτος εξωτερικού δανεισμού, το 1932 η χώρα εγκαταλείπει τον κανόνα χρυσού, το 1933 προσχώρησε στο Συνασπισμό Χρυσού και το 1936 η χώρα βρίσκεται σε δικτατορία.

⁵⁶ Γ. Αλογοσκούφης, Σ. Λαζαρέτου, ό.π., σελ. 132

Οι δημόσιες δαπάνες κυμαίνονται σε υψηλά επίπεδα και συνοδεύονται από υψηλούς ρυθμούς αύξησης της προσφοράς χρήματος, αρνητικούς ρυθμούς αύξησης των συναλλαγματικών διαθεσίμων και από χαμηλά φορολογικά έσοδα. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της φορολογικής πολιτικής της περιόδου αυτής, ήταν η αντίστροφη σχέση που συνέδεε την άμεση και την έμμεση φορολογία την προπολεμική περίοδο.

Η περίοδος εκείνη χαρακτηριζόταν επίσης από έντονες πληθωριστικές πιέσεις. Από το 1920 και μετά ο πληθωρισμός επιταχύνθηκε δραματικά τα επόμενα τρία χρόνια. Το 1921 αυξήθηκε σε 13%, το 1922 σε 47% και το 1923 σε 62%.

Όσον αφορά τη σχέση κράτους και Εθνικής Τράπεζας, με τη νομισματική κρίση που είχε ξεσπάσει το 1919, ήταν αρκετά εύθραυστη. Η Εθνική Τράπεζα είχε αναθεωρήσει την έως τότε ακολουθούμενη νομισματική πολιτική που επεδίωκε τη διατήρηση της ισοτιμίας της δραχμής με το δολάριο, ενώ η κυβέρνηση επέμενε σε αυτή την πολιτική⁵⁷. Όμως, η περίοδος 1923 έως 1928 ήταν γόνιμη για τη διεύρυνση της σχέσης κράτους και Εθνικής Τράπεζας, για τρεις κυρίως λόγους:

- i. Πρώτον, η περίοδος χαρακτηρίζεται από την εναλλαγή στην εξουσία διαφόρων κυβερνήσεων όπως την κυβέρνηση Μιχαλακοπούλου το 1924, τη δικτατορία του Παγκάλου, την Οικουμενική κυβέρνηση. Αυτή η πολιτική αστάθεια είχε ως αποτέλεσμα τη συνεχή διαφοροποίηση της οικονομικής πολιτικής του κράτους και ιδιαίτερα για τον διακανονισμό του πολεμικού χρέους της Ελλάδας, γεγονός που προϋποθέτει τον επανακαθορισμό της θέσης της Εθνικής Τράπεζας.
- ii. Δεύτερον, χωρίς τη συνδρομή της Εθνικής Τράπεζας, δεν μπορούν να βρεθούν τα κεφάλαια για την αντιμετώπιση των αναγκών για την περίθαλψη των προσφύγων, την ανασυγκρότηση της χώρας και τη σταθεροποίηση της δραχμής.

⁵⁷ Ν. Παντελάκης, *Συμμαχικές πιστώσεις. Κράτος και εθνική τράπεζα (1917-1928)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1988, σελ. 329

- iii. Τρίτον, για τη διέξοδο από το οικονομικό πρόβλημα, μέσω του εξωτερικού δανεισμού, βρίσκεται στο επίκεντρο των λύσεων το ζήτημα των συμμαχικών πιστώσεων και ο διακανονισμός του πολεμικού χρέους.

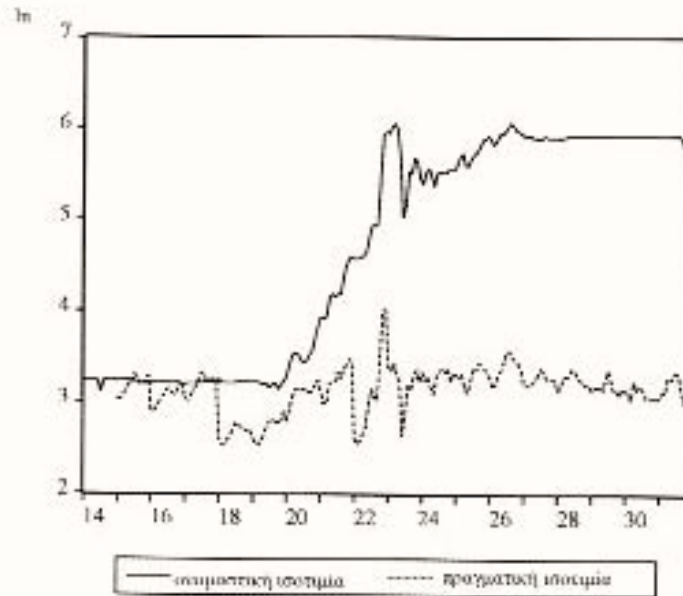
Κατά τα χρόνια των πολέμων, η δραχμή ήταν σταθερή ενώ από το 1921 άρχισε η υποτίμησή της. Το γεγονός αυτό προκάλεσε μαζική εξαγωγή συναλλάγματος και αλλαγές στην ισοτιμία της δραχμής με τη λίρα. Η λίρα Αγγλίας από 24 δραχμές το 1920, ανέβηκε στις 70 το 1921, στις 166 το 1922, στις 296 το 1923, στις 312 το 1925, στις 386 το 1926 ⁵⁸.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΙΣΟΤΙΜΙΑ ΔΡΑΧΜΗΣ/ΛΙΡΑΣ	ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ (%)
1920	24	
1921	70	104
1922	166	137
1923	296	78
1924	247	-17
1925	312	26
1926	386	24

Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται ο φυσικός λογάριθμος των μηνιαίων τιμών της ονομαστικής και της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας δραχμής/λίρας τα έτη 1914-1931 ⁵⁹.

⁵⁸ Κ.Βεργόπουλος, ό.π. *Εθνισμός και...*, σελ. 53

⁵⁹ Γ. Αλογοσκούφης, Σ. Λαζαρέτου, ό.π., σελ. 135

Αυτή η υποτίμηση της δραχμής είχε δύο όψεις. Από τη μια, ευνοούσε τη δημιουργία και την ανάπτυξη των βιομηχανικών επιχειρήσεων, αλλά από την άλλη οδηγούσε στη διεθνή απομόνωση της χώρας λόγω την καχυποψίας σε βάρος της. Ο τότε Υπουργός Οικονομικών Γεώργιος Καφαντάρης, για να βελτιώσει τη διεθνή πίστη έναντι της Ελλάδας, αποφάσισε να επιτύχει τη σταθεροποίηση της δραχμής. Με τη βελτίωση αυτή και με την ισοσκελίση του δημοσίου προϋπολογισμού πίστευε πως θα προσέλκυε στην Ελλάδα ξένα δανειακά κεφάλαια.

Το 1927, ο Καφαντάρης ζητάει δάνειο 9 εκατομμυρίων λιρών από ξένα κεφάλαια με εγγυήτρια την Κοινωνία των Εθνών. Εκείνη, δείχνοντας ενδιαφέρον για την κατάσταση της οικονομίας στην Ελλάδα και θέλοντας να επαναφέρει τον κανόνα χρυσού και να ενθαρρύνει την εισροή ξένων κεφαλαίων, στέλνει μια ειδική επιτροπή για να εξετάσει τη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας. Έτσι δέχτηκε να δώσει την εγγυήσή της και έθεσε δύο προϋποθέσεις. Πρώτον, την αποκατάσταση της νομισματικής σταθερότητας στην Ελλάδα και δεύτερον, την ίδρυση μιας ξεχωριστής τράπεζας για το αποκλειστικό δικαίωμα έκδοσης τραπεζογραμματίων.

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1927 υπογράφηκε το πρωτόκολλο της Γενεύης και η έκδοση του δανείου προς την Ελλάδα, ύψους 9 εκατομμυρίων λιρών. Η κατανομή του δανείου είναι ως εξής: 3 εκ. για την αύξηση των συναλλαγματικών διαθεσίμων της κεντρικής τράπεζας και τη σταθεροποίηση της τιμής συναλλάγματος, 3 εκ. για την

κάλυψη των συσσωρευμένων δημοσιονομικών ελλειμμάτων και τα υπόλοιπα 3 εκ. για την επανεγκατάσταση των προσφύγων⁶⁰.

Έτσι, ιδρύεται η Τράπεζα της Ελλάδος στις 14 Μαΐου 1928 η οποία είχε ως σκοπό τη σταθεροποίηση του νομίσματος. Στις λειτουργίες της είχε το αποκλειστικό προνόμιο έκδοσης, συγκέντρωνε όλες τις πληρωμές και τις εισπράξεις του Κράτους και των δημόσιων υπηρεσιών και είχε τη δυνατότητα έκδοσης δανείων σαν ανώνυμη εταιρία.

Ξεκινάει λοιπόν το 1928 με την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος η δημοσιονομική εξυγίανση και η προσπάθεια για τη σταθεροποίηση του νομίσματος. Η δραχμή σταθεροποιείται στην ισοτιμία 375 δραχμές = 1 λίρα, εγκαινιάζεται η ελεύθερη κυκλοφορία της και η ελεύθερη μετατρεψιμότητά της σε χρυσό⁶¹. Με την σύνδεσή της με τον κανόνα χρυσού το 1928, 1.000 γραμμάρια χρυσού κοστίζουν 51.212,87 δραχμές.

Η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος προκάλεσε πολλές αντιδράσεις, με μεγαλύτερη εκείνη της Εθνικής Τράπεζας που έχασε τα περισσότερα προνόμια που είχε. Η διαμάχη που ξεκίνησε ανάμεσα στις δύο τράπεζες είχε σαν αντικείμενο τον αγώνα για τον χρηματιστικό και νομισματικό έλεγχο της ελληνικής οικονομίας. Η Εθνική Τράπεζα προσπαθούσε να υπονομεύσει την ανάγκη ύπαρξης της άλλης τράπεζας. Για παράδειγμα, ενώ όφειλε να μεταβιβάσει την αντιστοιχία χρυσού των καλυμμάτων της στη Τράπεζα της Ελλάδος, κατακράτησε ένα πλεόνασμα καλυμμάτων που είχε.

Το 1930, η Εθνική Τράπεζα περιορίζεται σε μια απλή εμπορική τράπεζα. Η λειτουργία όμως των εμπορικών τραπεζών περιορίζεται ή είναι υπό κρατικό ρυθμιστικό έλεγχο από το 1931 με τα νέα μέτρα που θεσπίστηκαν. Έτσι, έπρεπε να μεταβιβάσει όλες τις κερδοσκοπικές δραστηριότητές της σε άλλα πιστωτικά ιδρύματα.

⁶⁰ Γ. Αλογοσκούφης, Σ. Λαζαρέτου, ό.π., σελ. 142

⁶¹ Σπ. Τζόκας, ό.π., σελ. 44

Από το 1932 η Τράπεζα της Ελλάδος επιβλήθηκε οριστικά έναντι της Εθνικής Τράπεζας και ανέλαβε αποκλειστικά τη διάθεση του συναλλάγματος εκτός από τη διαχείριση του νομίσματος. Ελέγχει πλέον το εξωτερικό εμπόριο και καθορίζει τη νομισματική και πιστωτική ανάπτυξη. Έτσι, παύει να λειτουργεί σαν ένα απλό συντονιστικό κέντρο της νομισματικής κυκλοφορίας και γίνεται ένα στρατηγικό κέντρο που διαμορφώνει τη συνολική εικόνα της ελληνικής οικονομίας.

Με τον τόκο να παραμένει 3 με 4 φορές ανώτερος από τα επιτόκια των δυτικοευρωπαϊκών χωρών, η οικονομική δραστηριότητα της Ελλάδας αναπτύσσεται και από το 1933 ξεκινάει η επιστροφή κεφαλαίων από το εξωτερικό ⁶². Επίσης, η ισοτιμία δραχμής/λίρας σταθεροποιείται όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα ⁶³.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΙΣΟΤΙΜΙΑ ΛΙΡΑΣ/ΔΡΑΧΜΗΣ
1926	1 λίρα προς 386 δραχμές
1927	1 προς 368
1928	1 προς 375
1929	1 προς 375
1930	1 προς 375
1931	1 προς 375
1932	1 προς 472

4.6 ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ

Τα κύρια χαρακτηριστικά της περιόδου 1924-1932 είναι κυρίως η διεθνής και η εσωτερική οικονομική κρίση και τα προβλήματα με την εγκατάσταση και την απορρόφηση των προσφύγων. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό στοιχείο όμως, είναι η πολύ μεγάλη εισροή κεφαλαίων από το εξωτερικό προς τη χώρα. Η εκβιομηχάνιση

⁶² Κ. Βεργόπουλος, ό.π. *Εθνισμός και...*, σελ. 61

⁶³ Τα στοιχεία του πίνακα βρίσκονται στα Γ. Αλογοσκούφης, Σ. Λαζαρέτου, ό.π. και Μ. Mazower, *Greece and the inter-war economic crisis*, Oxford University Press, 2002

και η ενεργοποίηση των παραγωγικών δομών είναι αποτέλεσμα αυτών των κεφαλαίων.

Αυτή η εισροή κεφαλαίων ξεπερνούσε σε όγκο και σε έκταση τα δάνεια της τρικουπικής περιόδου. Τα έτη 1923-1932 τα δάνεια είχαν φτάσει τα 1.162,8 δις χρυσά γαλλικά φράγκα ⁶⁴. Από αυτά τα 1.032,8 δις μοιράστηκαν ως εξής: τα 907,8 εκατομμύρια με τη μορφή κρατικών δανείων και τα 127 εκατομμύρια με τη μορφή δανείων σε Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου. Δόθηκαν άλλα 70 εκατομμύρια με τη μορφή ιδιωτικών επενδύσεων σε δημόσια έργα και 60 εκατομμύρια με τη μορφή λοιπών ιδιωτικών επενδύσεων.

Τα δάνεια αυτά, παρά τις επικρίσεις που δικαιολογημένα είχαν, ευνόησαν την οικονομική ανάπτυξη την περίοδο του μεσοπολέμου. Βοήθησαν στη δραστηριοποίηση της οικονομίας είτε ως επενδύσεις, επέφεραν την αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης είτε ως η αιτία να επιβληθούν προστατευτικά μέτρα με την πτώχευση του 1932.

Η πτώχευση οδήγησε στην οικονομική αυτάρκεια τη χώρα και έτσι δόθηκε νέα ώθηση στην εγχώρια αγορά και οικονομία. Μετά το 1932, οι εισροές ξένων κεφαλαίων όμως, όχι μόνο δεν σταμάτησαν, αλλά αυξάνονταν. Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η αύξηση αυτή την περίοδο του μεσοπολέμου ⁶⁵:

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ, ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΤΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ (σε δρχ.)
1923	492 εκ.
1928	875 εκ.
1932	939 εκ.
1936	1.233 εκ.

⁶⁴ Α. Ρήγος, ό.π., σελ. 51

⁶⁵ Κ. Βεργόπουλος, ό.π. Εθνισμός και..., σελ. 63

Η Ελλάδα έλκυε την περίοδο εκείνη τα ξένα κεφάλαια, γιατί είχε διευρυνθεί πολύ η εγχώρια αγορά με την άφιξη των προσφύγων και έτσι δημιουργήθηκαν πολλές ευκαιρίες που θέλησαν να εκμεταλλευτούν από το εξωτερικό. Λόγω της διεθνούς ύφεσης και κρίσης δηλαδή, τα ξένα κεφάλαια αναζητούσαν νέες αγορές για επενδύσεις και βρήκαν κατάλληλη χώρα την Ελλάδα, αφού η κατάληξη στη νομισματική σταθεροποίηση το 1928 και στην εξυγίανση του πιστωτικού συστήματος κατάφερε να πείσει τους χρηματοδότες. Τα δάνεια αυτά λοιπόν, ήταν είτε προσφυγικά, είτε δάνεια για τη χρηματοδότηση δημοσίων έργων, είτε ξένα ιδιωτικά κεφάλαια για παραγωγικές επενδύσεις ή για τη χρηματοδότηση ελληνικών ιδιωτικών επιχειρήσεων.

Αυτή η αφθονία κεφαλαίων στην Ελλάδα συνέβαινε παράλληλα με τα φαινόμενα στενότητας στην προσφορά κεφαλαίων στις ανεπτυγμένες χώρες. Η χώρα αντιμετώπιζε φαινόμενα κεφαλαιικού πληθωρισμού τη στιγμή που δυτικοευρωπαϊκά κράτη ακολουθούσαν πολιτική προσελκύσεως κεφαλαίων. Ο λόγος αυτής της αντιστρόφως ανάλογης σχέσης είναι οι μεταβολές των προεξοφλητικών επιτοκίων των κεντρικών τραπεζών, τα οποία επηρεάζουν τον τρέχον τόκο της αγοράς.

Μεταξύ των ετών 1920 και 1940, ο προεξοφλητικός τόκος κυμαινόταν ανάμεσα στο 6% και στο 12%, ενώ για παράδειγμα στην Αγγλία ήταν μεταξύ 6,6% και 2%, στη Γαλλία 2% και 1% στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τα ελληνικά επιτόκια ακόμα και στο χαμηλότερο σημείο τους, παραμένουν τουλάχιστον τριπλάσια ή πενταπλάσια των δυτικών.

Γενικά, η Ελλάδα την περίοδο 1924 με 1932 σύναψε συνολικά στο εξωτερικό 10 δάνεια συνολικής αξίας 1.162,8 δις χρυσών γαλλικών φράγκων. Επίσης, τη δεκαετία 1922 με 1932 αναπτύχθηκε και ο εσωτερικός δανεισμός. Τα εσωτερικά δάνεια έφτασαν το συνολικό ύψος των 144,100 εκατομμυρίων χρυσών φράγκων και χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για τη συμπλήρωση των αρδευτικών έργων, την κατασκευή τηλεφωνικού δικτύου, την ανέγερση δημοσίων κτιρίων και την απόσβεση του δημόσιου χρέους. Στα μέσα του 1931, το συνολικό δημόσιο χρέος της χώρας έφτανε τα 2.868.100.000 χρυσά φράγκα. Από αυτό και μόνο για την περίοδο 1922-1932 το εξωτερικό χρέος έφτασε τα 947.900.000 χρυσά φράγκα, με το 70% να ανάγεται στον δημόσιο τομέα και το 30% στον ιδιωτικό.

Στον παρακάτω πίνακα γίνεται μια σύγκριση με χώρες της ανατολικής και νοτιοανατολικής Ευρώπης το 1932:

ΧΩΡΑ	ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΚΑΤΟΙΚΟΥ
Ελλάδα	43,07 δολ. ανά κάτοικο
Ρουμανία	32,26
Γιουγκοσλαβία	27
Ουγγαρία	27,8
Πολωνία	13,8
Βουλγαρία	18,8
Τσεχοσλοβακία	12,1

Τέλος, χαρακτηριστικό αυτού του δημοσίου χρέους της Ελλάδας, ήταν το γεγονός πως η υπηρεσία του εξωτερικού χρέους απορροφούσε το 9,25% του εθνικού εισοδήματος της χώρας κάθε έτος. Το ποσοστό αυτό είναι πολύ μεγάλο συγκριτικά με άλλες χώρες, για παράδειγμα το ποσοστό αυτό στη Βουλγαρία είναι 2,98% και στη Γιουγκοσλαβία 1,68%.

Με το στοιχείο αυτό η Ελλάδα θεωρήθηκε καθυστερημένη οικονομικά αφού έχει μεγάλη εξάρτηση από το εξωτερικό, στην πραγματικότητα όμως συνέβαινε το αντίθετο. Η Ελλάδα ήταν πιο ανεπτυγμένη οικονομικά από τις άλλες βαλκανικές χώρες, διότι αναπτυσσόταν περισσότερο η εγχώρια αγορά της και για το λόγο αυτό τα ξένα κεφάλαια συνέρεαν περισσότερο στο ελληνικό κράτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 1929

5.1 ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η διεθνής οικονομική κρίση ξέσπασε με αφορμή το κραχ του αμερικανικού χρηματιστηρίου στις 29 Οκτωβρίου 1929, τη «Μαύρη Τρίτη» όπως έχει ονομαστεί η ημέρα αυτή. Η πρώτη χώρα που εκδηλώθηκε, ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες και στη συνέχεια ακολούθησαν αυτή τη μακρόχρονη οικονομική ύφεση και οι χώρες της Ευρώπης. Τα πρώτα σημάδια της είχαν εμφανιστεί το 1928 με τη μείωση της οικοδομικής δραστηριότητας και στις αρχές του 1929 όταν άρχισε να πέφτει η βιομηχανική παραγωγή⁶⁶.

Η κρίση αυτή είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο, με την ύφεση στις Ηνωμένες Πολιτείες να είναι χειρότερη από οπουδήποτε αλλού, με μια πιθανή εξαίρεση της Γερμανίας, όπως και η αστάθεια των οικονομικών επιδόσεων. Το επίπεδο της βιομηχανικής παραγωγής για τα έτη 1929-1930 έπεσε περισσότερο και γρηγορότερα στις Ηνωμένες Πολιτείες σε σχέση με την Αυστρία, τον Καναδά, τη Γαλλία, τη Γερμανία, τη Μεγάλη Βρετανία, τη Σουηδία και την Ιαπωνία. Όσον αφορά την ανεργία, το ποσοστό των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν, κατά μέσο όρο, το υψηλότερο από όλα τα βιομηχανικά έθνη κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930.

⁶⁶ Γ. Ανδρικόπουλος, ό.π., σελ. 47

Μεταξύ των ετών 1929 έως 1932, οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα ⁶⁷, όπως τη μείωση της βιομηχανικής παραγωγής κατά 51%, την κατάρρευση των επενδύσεων και την μείωση της αγοραστικής αξίας των μισθών κατά 40%. Επίσης, ένα ακόμα ζήτημα ήταν η έξαρση της ανεργίας, με τη σημαντική αύξηση του αριθμού των ανέργων, από 400.000 το 1929 να φτάνουν σε 14 εκατομμύρια άτομα το 1932. Οι τιμές χονδρικής μειώθηκαν κατά 33%, οι εισαγωγές εμπορευμάτων στις Ηνωμένες Πολιτείες έπεσαν από 4,3 εκατομμύρια δολάρια το 1929 σε 1,3 εκατομμύρια το 1932 και οι εξαγωγές από 5,2 εκατομμύρια σε 1,6. Τέλος, στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης, ο δείκτης των αξιών έπεσε από 238 σε 36. Πολλές τράπεζες χρεοκόπησαν, έχασαν οι καταθέτες τα χρήματά τους και σταμάτησαν τελείως οι πιστώσεις και οι επενδύσεις ⁶⁸.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης επηρέασαν βασικούς τομείς όπως τη βιομηχανική και την αγροτική παραγωγή, το εμπόριο, το τραπεζικό σύστημα με τις μαζικές πτωχεύσεις τραπεζών κ.ά.. Ακόμα, επηρεάστηκε το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων προκαλώντας κοινωνικές αναταραχές και πολιτική αστάθεια.

Η οικονομική κρίση εξαπλώθηκε και σε άλλες χώρες λόγω των οικονομικών σχέσεων με τις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και τις μεταξύ τους σχέσεις. Σε κάθε χώρα η κρίση αυτή εμφανιζόταν με διαφορετικούς ρυθμούς και χαρακτηριστικά, και ειδικά ανάμεσα στις αναπτυγμένες και στις αναπτυσσόμενες χώρες.

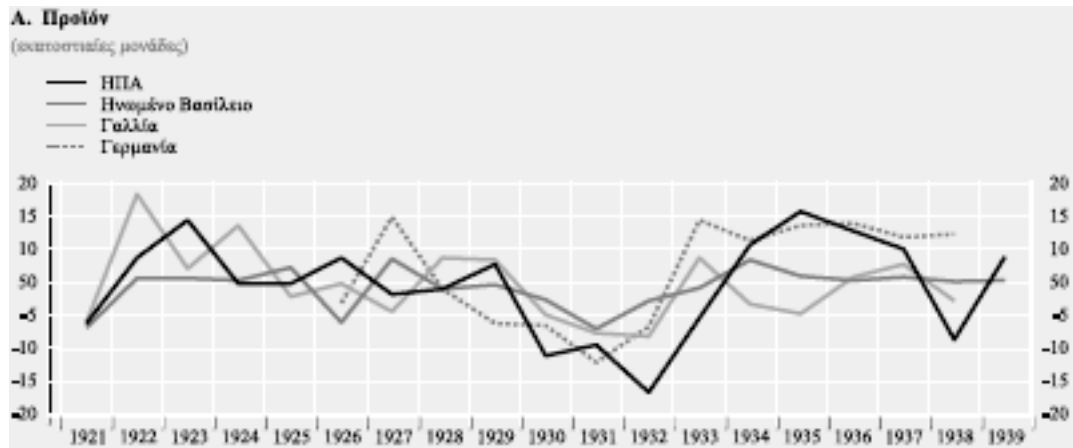
Στα τρία παρακάτω διαγράμματα ⁶⁹ απεικονίζεται η διεθνής διάσταση της οικονομικής κρίσης και ορίζεται η ύφεση ως αρνητική διαταραχή στο προϊόν, στην ανεργία και στο επίπεδο τιμών.

⁶⁷ Κ. Βεργόπουλος, Εθνισμός και..., σελ. 25

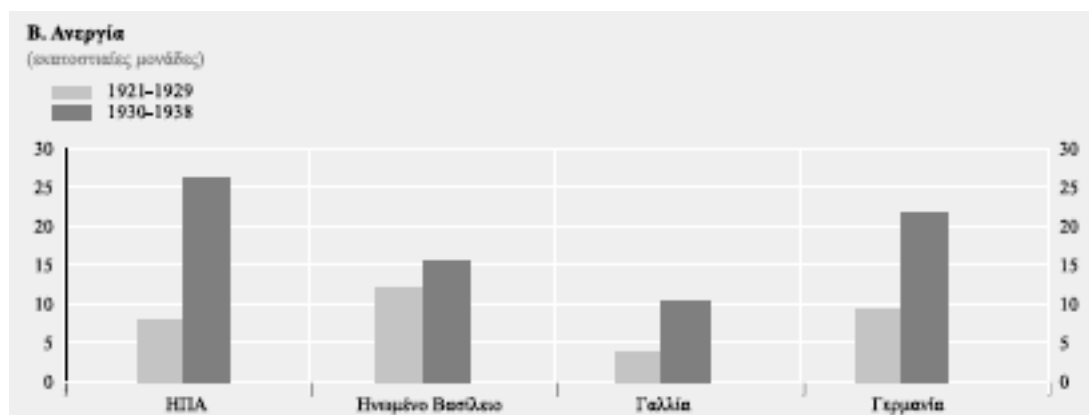
⁶⁸ Γ. Ανδρικόπουλος, ό.π., σελ. 47

⁶⁹ Τράπεζα της Ελλάδος, *Η κρίση του 1929, η ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940* διαθέσιμο στο

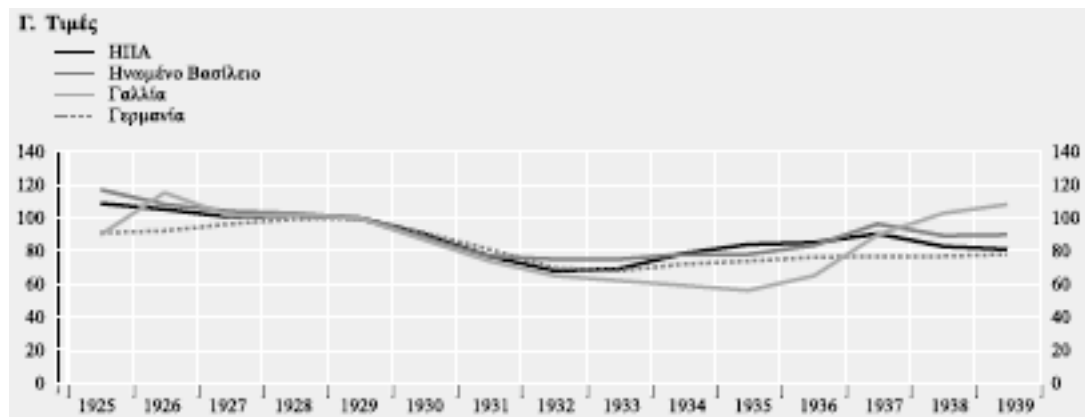
http://www.bankofgreece.gr/BoGDdocuments/%CE%97_%CE%9A%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%97_%CE%A4%CE%9F%CE%A5_1929.pdf, 16/11/2012, σελ. 11

Παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης στη Βρετανία, ΗΠΑ, Γαλλία και Γερμανία την περίοδο 1921-1939. Φαίνεται το μεγάλο βάθος της ύφεσης και στις τέσσερις χώρες και η ασύμμετρη έξοδος τους από την ύφεση.

Παρατηρείται πως η Γαλλία είχε το μικρότερο ποσοστό ανεργίας και η Αγγλία είχε τη μικρότερη αύξηση της ανεργίας.

Στο διάγραμμα αυτό παρατηρείται η συμμετρία μεταξύ των χωρών σχετικά με τις τιμές. Μεταξύ 1929 και 1932 όλες οι χώρες αντιμετώπισαν την παρατεταμένη μείωση του γενικού επιπέδου τιμών.

Σύμφωνα με την παλιά βιβλιογραφία, η Μεγάλη Ύφεση των Ηνωμένων Πολιτειών μπορεί να καταταχθεί σε 3 κατηγορίες ⁷⁰ :

- i. Μια κατηγορία είναι αυτή των βραχυπρόθεσμων θεωριών που υποστηρίζει ότι η αυστηρότητα και η διάρκεια της ύφεσης ήταν άμεσα αποτελέσματα της κατάρρευσης των χρηματοπιστωτικών αγορών που ξεκίνησε το 1929. Επικεντρωνόταν στις άμεσες αιτίες και επιπτώσεις της χρηματιστηριακής αγοράς που κατέρρευσε το 1929 και ισχυρίζεται πως η υποτίμηση του πλούτου και η αποδιοργάνωση του τραπεζικού συστήματος που οφείλονται σε αυτή την κατάρρευση, εξηγούν την ένταση της κρίσης.
- ii. Η δεύτερη κατηγορία συμπαιρνεί πως η οικονομική καταστροφή της δεκαετίας του 1930 είναι άμεσο αποτέλεσμα των διαστρεβλωμένων πολιτικών πράξεων που είχε αναλάβει η κυβέρνηση. Η πολιτική λήψης αποφάσεων επηρεαζόταν από την ανεπαρκή θεωρία και τις παραπλανητικές πληροφορίες όπως και από τις πολιτικές πιέσεις.

⁷⁰ M. Berstein, *The great Depression, Delayed recovery and economic change in America, 1929-1939*, Cambridge University press, 1989, σελ. 4-20

- iii. Τέλος, η τρίτη κατηγορία αναλύει την ύφεση σε μακροπρόθεσμο επίπεδο. Ισχυρίζεται πως οποιεσδήποτε και να είναι οι ρίζες της ύφεσης, οι αιτίες της απaráμιλλης διαρκείας της και αυστηρότητας της, προηγούνται και υπερβαίνουν τα γεγονότα του τελευταίου τετάρτου του 1929. Δηλαδή η κρίση του 1929 ήταν λιγότερο σημαντική από ορισμένες εξελίξεις της οικονομίας, οι οποίες είχαν επιβλαβής επιδράσεις κατά την περίοδο του μεσοπολέμου.

Με το τέλος της κρίσης, σηματοδοτήθηκε και το τέλος της πρώιμης εποχής της παγκοσμιοποίησης. Πολιτικές περιορισμού του διεθνούς εμπορίου και επιβολής αυστηρών ελέγχων στη διεθνή κίνηση των κεφαλαίων και στα συστήματα πληρωμών, ήταν οι πολιτικές στις οποίες στράφηκαν όλες οι χώρες. Ο συνδυασμός της υψηλής ανεργίας και του αισθήματος καχυποψίας και εσωστρέφειας της δεκαετίας του 1930, τερματίστηκε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

5.2 ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η έναρξη της οικονομικής κρίσης του 1929 δεν ήταν αποτέλεσμα ατυχήματος ή λανθασμένου χειρισμού κάποιου ατόμου. Ήταν το αποτέλεσμα της εφαρμογής μιας ξεπερασμένης οικονομικής πολιτικής για το νέο περιβάλλον μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η διεθνής κρίση ήταν άμεσο αποτέλεσμα της συμφωνίας για την επιστροφή στον κανόνα χρυσού και η λανθασμένη αυτή απόφαση έγινε φανερή μόνο μετά το ξέσπασμα της κρίσης. Τη δεκαετία του 1930 ήταν ο κανόνας χρυσού που εν τέλει έδρασε ως μηχανισμός μετάδοσης της ύφεσης από χώρα σε χώρα.

Η κρίση μεταδόθηκε γρήγορα από τον χρηματοπιστωτικό στον πραγματικό τομέα της οικονομίας⁷¹. Ο λόγος ήταν ότι δεν υπήρχε ταύτιση απόψεων, αλλά ούτε και θέληση για την εφαρμογή μιας από κοινού συντονισμένης μακροοικονομικής πολιτικής, μεταξύ των ασκούντων οικονομική πολιτική και μεταξύ των οικονομολόγων. Η νομισματική πολιτική κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου

⁷¹ Τράπεζα της Ελλάδος, ό.π. *Η κρίση του 1929*, σελ. 21

ασκούσαν στο πλαίσιο του συστήματος του κανόνα χρυσού και όχι μόνο αποδείχτηκε ανίσχυρη για την προστασία της παγκόσμιας οικονομίας, αλλά ήταν και η αιτία της κρίσης.

Πριν την οικονομική κρίση, η Αμερική είχε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη, πολλά πιστωτικά ιδρύματα είχαν ιδρυθεί και είχε δημιουργηθεί εντυπωσιακή ρευστότητα. Όμως, οι τράπεζες είχαν προχωρήσει σε μεγάλους δανεισμούς με πολύ χαμηλά επιτόκια και έτσι δημιουργήθηκαν έντονες κερδοσκοπικές τάσεις. Η κατάρρευση των τραπεζών ήταν επακόλουθο της αδυναμίας των οφειλετών να αποπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους και παράλληλα οι καταθέτες έκαναν μαζικές αναλήψεις από τις τράπεζες. Σχετικά με τις κεντρικές τράπεζες, στράφηκαν σε περιοριστικές πολιτικές, χωρίς να λάβουν μέτρα για την τόνωση της ζήτησης, να παράσχουν ρευστότητα στις τράπεζες για τη διάσωσή τους και οδήγησαν την οικονομία στην ύφεση και στην ανεργία.

Τελικά αποφασίστηκε η εγκατάλειψη του κανόνα χρυσού ως μονόδρομος. Έγινε στροφή προς τις κυμαινόμενες ισοτιμίες, με την επιβολή ενός εκτεταμένου ελέγχου και περιορισμών στις διεθνείς συναλλαγές. Αποτέλεσμα ήταν η απομόνωση των οικονομιών από τον διεθνή περίγυρό τους.

Σύμφωνα με τον Milton Friedman και την Anna Schwartz (1963), η Μεγάλη Ύφεση ήταν αποτέλεσμα ορισμένων λαθών και παραλείψεων της τότε κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ομοσπονδιακής Τράπεζας⁷². Τέτοια λάθη ήταν η επίμονη προσπάθεια ισοσκελίσης του προϋπολογισμού, η υπεράσπιση του κανόνα χρυσού και η μη παροχή ρευστότητας στις απειλούμενες τράπεζες. Συγκεκριμένα:

1. Πρώτο λάθος ήταν η άσκηση μιας έντονα συσταλτικής νομισματικής πολιτικής από την Ομοσπονδιακή Τράπεζα, η οποία κράτησε μέχρι την κρίση του 1929. Είχαν γίνει ελάχιστα για την εξουδετέρωση της πιστωτικής συρρίκνωσης που προκάλεσαν οι τραπεζικές αποτυχίες. Τον Νοέμβριο και τον

⁷² N. Ferguson, *Η εξέλιξη του χρήματος: Μια οικονομική ιστορία του κόσμου*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011, σελ. 158

Δεκέμβριο του 1930, χρεοκόπησαν 608 τράπεζες με καταθέσεις ύψους 550 εκατομμυρίων δολαρίων.

2. Δεύτερο λάθος ήταν ο περιορισμός του ποσού των εκρεμμών πιστώσεων από την Ομοσπονδιακή Τράπεζα των Ηνωμένων Πολιτειών από τον Δεκέμβριο του 1930 έως τον Απρίλιο του 1931. Πολλές τράπεζες, στην προσπάθειά τους για ρευστότητα, εκποίησαν στοιχεία του ενεργητικού τους, μειώνοντας τις τιμές των ομολόγων με αποτέλεσμα την επιδείνωση της γενικής κατάστασης.
3. Δεύτερο λάθος ήταν η απόφαση της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των Ηνωμένων Πολιτειών να μην εγκαταλείψει τον κανόνα χρυσού όπως έπραξε η Μεγάλη Βρετανία το 1931. Αύξησε το προεξοφλητικό επιτόκιο σε δύο στάδια στο 35%, γεγονός που οδήγησε στα όρια των αντοχών τους πολλές τράπεζες με αποτέλεσμα την περίοδο μεταξύ Αυγούστου 1931 και Ιανουαρίου 1932 να διακόψουν τη λειτουργία τους 1.860 τράπεζες με καταθέσεις 1,45 δισεκατομμυρίων δολαρίων.
4. Το 1932 που η ύφεση ήταν σε πλήρη εξέλιξη, η Ομοσπονδιακή Τράπεζα αποφάσισε να υιοθετήσει χαλαρότερη νομισματική πολιτική. Αυτό ήταν και το τέταρτο λάθος, μιας και με την αύξηση της ρευστότητας στην εγχώρια οικονομία μέσω πράξεων ανοικτής αγοράς μεγάλης κλίμακας, όχι μόνο δεν απετράπει το τελικό κύμα αναστολής της λειτουργίας των τραπεζών, αλλά επισπεύτηκε η πρώτη γενική αργία τραπεζών στις Ηνωμένες Πολιτείες με το προσωρινό κλείσιμο όλων των τραπεζών.
5. Τέλος, το πέμπτο λάθος ήταν το γεγονός ότι οι οικονομικές αρχές είχαν παντελή άγνοια των προβλημάτων του τραπεζικού συστήματος. Οι καταθέτες προχώρησαν σε μεγάλες αναλήψεις χρημάτων και οι τράπεζες πτώχευαν.

5.3 ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η μη ευρωπαϊκή βιομηχανική και γεωργική παραγωγή είχε αναπτυχθεί. Η ευρωπαϊκή παραγωγή επανήλθε μετά την αποκατάσταση της ειρήνης, όποτε και δημιουργήθηκε χρόνια υπερπαραγωγή με αποτέλεσμα την πτώση των τιμών των βασικών προϊόντων αρκετά πριν το 1929. Οι χώρες που είχαν να αντιμετωπίσουν μεγάλα εξωτερικά χρέη πολέμου, ήταν πολύ δύσκολο να αποκτήσουν το σκληρό νόμισμα που χρειαζόταν για να προβούν σε πληρωμές τόκων προς τους ξένους πιστωτές τους.

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης του 1929 σε παγκόσμια κλίμακα ήταν πολύ μεγάλες. Ειδικά οι χώρες που είχαν εμπορικές συναλλαγές με την Αμερική αντιμετώπισαν μεγάλο πρόβλημα μιας και αποτελούσε μεγάλη αγορά για τις βιομηχανίες τους.

Σε πολύ δύσκολη θέση είχε βρεθεί η Γερμανία, η οποία είχε επιβαρυνθεί πολύ με τις αποζημιώσεις που έπρεπε να καταβάλλει στους νικητές του πολέμου. Επίσης, έχοντας αρχίσει την τεράστια βιομηχανική ανοικοδόμησή της με ξένα κεφάλαια, μπήκε σε βαθιά κρίση όταν οι Αμερικανοί απέσυραν τις εκεί βραχυπρόθεσμες επενδύσεις τους⁷³. Στη Γερμανία είχαν τοποθετηθεί πολλά αμερικανικά κεφάλαια και αποτελούσε πηγή εσόδων για την Αμερική μέσω της κατανάλωσης. Η τυχόν κατάρρευση της θα είχε αρνητικές συνέπειες για την αμερικάνικη οικονομία και έτσι, η αμερικάνικη κυβέρνηση πρότεινε την αναστολή των πολεμικών αποζημιώσεων της Γερμανίας προς τους συμμάχους το 1931.

Η μεγαλύτερη αυστριακή τράπεζα χρεοκόπησε το Μάιο του 1931 και η Γερμανία είχε αρχίσει να χάνει με ταχέ ρυθμό το κάλυμμα του μάρκου σε χρυσό. Τον Αύγουστο, η Γερμανία και η Αυστρία υπέκυψαν και κύρηξαν χρεοστάσιο. Το 1932 υπογράφεται η συνθήκη της Λωζάνης και αποφασίζεται ο διακανονισμός του χρέους της Γερμανίας και παράλληλα ο διακανονισμός των χρεών των υπόλοιπων χωρών προς την Αμερική.

⁷³ Γ. Ανδρικόπουλος, ό.π., σελ. 48

Επόμενο θύμα ήταν η Αγγλία. Κατάφερε για δύο χρόνια σχεδόν, να αποτρέψει την εμφάνιση της κρίσης στο εσωτερικό της. Το 1931 εγκαταλείπει επίσημα τον κανόνα χρυσού και επιβάλλει την αναγκαστική κυκλοφορία του νομίσματός της. Την εγκατάλειψη αυτή ακολούθησαν πολλές ακόμα χώρες, οι οποίες ήταν στενά συνδεδεμένες με το αγγλικό εμπόριο. Αμέσως μετά, η λίρα υποτιμάται κατά 20% και συνεχίζει φτάνοντας το 35% τον Σεπτέμβριο του 1933.

Η Γαλλία προσβλήθηκε από την κρίση σε μικρότερο βαθμό, καθώς, με τη μείωση της παραγωγής μειώθηκαν οι φόροι και η κρίση είχε περισσότερο δημοσιονομικό χαρακτήρα. Δεν προκλήθηκε κύμα ανεργίας από αυτή τη μείωση της παραγωγής όπως σε άλλες χώρες, αλλά περιορίστηκε κυρίως στα δημοσιονομικά της πλαίσια.

Για όλη τη Δυτική Ευρώπη, η ανεργία την περίοδο 1921-1925 ήταν 3,5 εκατομμύρια και έφτασε στην αιχμή της στα τέλη του 1932 με 15 εκατομμύρια ανέργους. Η ακραία περίπτωση ήταν η Γερμανία, στην οποία το 43% του εργατικού δυναμικού της ήταν άνεργο. Το παγκόσμιο εμπόριο μειώθηκε μεταξύ της περιόδου 1920-1929 και 1931-1935, περισσότερο από 20%.

Για την αντιμετώπιση⁷⁴ των πιστωτικών δυσχερειών που προκλήθηκαν από την κατάρρευση των χρηματιστηριακών τιμών και την αναζήτηση των δανείων από τις τράπεζες, τα περισσότερα κράτη:

- Κήρυξαν χρεοστάσια για ορισμένο χρονικό διάστημα
- Ίδρυσαν ειδικούς δανειοδοτικούς οργανισμούς
- Υποτίμησαν τα νομίσματά τους
- Περιορίσαν τις εισαγωγές, αυξάνοντας τους δασμούς ή υιοθετώντας ποσοστώσεις στις εισαγωγές

⁷⁴ S. Clough, R. Rapp, ό.π., σελ. 576

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, 1931-1932

Η περίοδος 1928-1932 χαρακτηρίζεται από την κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου και το αναπτυξιακό του πρόγραμμα για την οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας. Το φιλόδοξο πρόγραμμά του περιλάμβανε πολλά δημόσια έργα, η ολοκλήρωση των οποίων δεν υλοποιήθηκε λόγω της δημοσιονομικής κατάστασης της χώρας και των οικονομικών συγκυριών, αφού ήταν βασισμένο αναγκαστικά στον εξωτερικό δανεισμό. Η παγκόσμια οικονομία θα καταρρεύσει και θα μείνει ανεκπλήρωτο το όραμα του Βενιζέλου.

Για την υλοποίηση του σχεδίου του Βενιζέλου, δηλαδή των δημοσίων έργων, η ελληνική κυβέρνηση σύναψε νέα δάνεια από ξένους τραπεζικούς και επιχειρηματικούς οίκους: α) στις 12/05/1928 με Π. Μακρή, β) 8/12/1928 με John Monks, γ) 11/12/1928 με Hambro-Erlangers, δ) 17/12/1928 με Henry Boot & Sons και ε) 24/01/1929 με Seligman⁷⁵.

Γενικά όμως, τα έργα αυτά κατακρίθηκαν για διάφορους λόγους⁷⁶, όπως είναι οι παρακάτω:

⁷⁵ Μ. Ψαλιδόπουλος, *ό.π.*, σελ. 86

⁷⁶ Α. Θ. Αγγελόπουλος, *Το δημόσιον χρέος της Ελλάδος*, Ι.Ν. Ζαχαροπούλου, Αθήνα 1937, σελ. 118-127

- Άρχισαν ταυτόχρονα πολλά έργα με αβέβαιη χρηματοδότηση, δηλαδή δεν είχαν βρεθεί τα χρηματικά ποσά για την εκτέλεσή τους.
- Δεν αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης οι χρηματοδοτικοί όροι εκτέλεσης.
- Θα έπρεπε να γίνει πλήρης μελέτη του τρόπου εκμετάλλευσης των γαιών, ειδικά για τα έργα της Β. Ελλάδας.
- Δεν υπήρχε σχέδιο για τη συντήρηση, τον τρόπο διάθεσης εδαφών, το σύστημα και τα μέσα της καλλιέργειάς τους.
- Άρχισαν με τη λήξη των έργων καταπάτησης σε εκτάσεις αμφισβητούμενης κυριότητας.

Η ξαφνική οικονομική κρίση που ξέσπασε το 1929 στις Ηνωμένες Πολιτείες και η γρήγορη εξάπλωσή της στην Ευρώπη προκάλεσε μεγάλα προβλήματα. Σχετικά με την Ελλάδα, η εγκατάλειψη του συστήματος του κανόνα χρυσού από την Αγγλία το 1931, είχε εξαιρετικά δυσμενή αντίκτυπο στην ελληνική οικονομία και αφαίρεσε τις ελπίδες για την ελληνική σταθεροποίηση.

Η εγκατάλειψη αυτή από την Αγγλία οδήγησε στην υποτίμηση της λίρας μέχρι 35% και έτσι η δραχμή έχασε τον σύμμαχό της. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε ένα δίλημμα την κυβέρνηση Βενιζέλου. Ή θα διατηρούσε τη νομισματική σταθεροποίηση με τις συνέπειες που θα είχε ή θα προχωρούσε στην εγκατάλειψη του κανόνα χρυσού. Η κυβέρνηση συνέχιζε να υποστηρίζει το εθνικό νόμισμα, χωρίς να αποδέχεται το τέλος της ελληνικής σταθεροποίησης του 1928 σύμφωνα με την οποία 100 δραχμές ήταν ίσες με 1,952634 γραμμάρια χρυσού⁷⁷.

Μια νέα ισοτιμία ισοδύναμη με την προηγούμενη ορίστηκε, βασισμένη στο δολάριο με την οποία καθορίστηκε 1 δολάριο ήταν ίσο με 77 δραχμές. Παράλληλα αποφασίστηκε το επ'αόριστον κλείσιμο του χρηματιστηρίου αξιών της Αθήνας χάνοντας το 50% της αξίας του, για να αποφευχθούν απότομες διακυμάνσεις αξιών και συναλλάγματος. Από την άλλη μεριά όμως, η Τράπεζα της Ελλάδος συνέχιζε να χορηγεί συνάλλαγμα χωρίς ποσοτικούς περιορισμούς.

⁷⁷ Σπ. Τζόκας, ό.π., σελ. 210

Η κυβέρνηση Βενιζέλου και ο ίδιος, θεωρούσε πως μπορούσε η Ελλάδα να διατηρήσει τη νομισματική σταθεροποίηση. Αντίθετη άποψη όμως είχε η αγορά, έτσι οι κάτοχοι χρηματικού κεφαλαίου ξεκίνησαν έναν συναγωνισμό σε κερδοσκοπικές μεταβιβάσεις με αποτέλεσμα την επιτάχυνση της υποτίμησης του νομίσματος και τη δημοσιονομική πτώχευση της χώρας. Το κάλυμμα της Τράπεζας της Ελλάδος έπεσε από 38,9 εκατομμύρια δολάρια το 1930, στα μόλις 2,5 εκατομμύρια. Καμία αξία δεν είχαν πλέον τα αποθέματα των αγγλικών λιρών και η Ελλάδα εισέρχεται σε βαθιά κρίση. Η οικονομική κατάσταση των τραπεζών χειροτερεύει και σε σχέση με το 1930 υποδιπλασιάζεται η ρευστότητά τους.

Η κυβέρνηση Βενιζέλου επέβαλε μια σειρά συναλλαγματικών περιορισμών στις 28 Σεπτεμβρίου και 3 Οκτωβρίου 1931, για να ανακόψει την ακατάσχετη συναλλαγματική αιμορραγία και να προστατέψει το εθνικό νόμισμα ⁷⁸ :

- Η Τράπεζα της Ελλάδος είχε το αποκλειστικό δικαίωμα αγοράς και πώλησης συναλλάγματος
- Η εξαγωγή συναλλάγματος επιτρεπόταν μόνο για εμποροχρηματιστικούς σκοπούς
- Οι εισαγωγείς υποχρεώθηκαν να μετατρέπουν το εισαγόμενο συνάλλαγμα σε δραχμές
- Όλα τα μη κυβερνητικά χρέη σε συνάλλαγμα εξοφλούνταν σε δραχμές
- Οι εξαγωγές δραχμής απαγορεύοντουσαν

Αυτά τα μέτρα όμως δεν κατάφεραν να σταματήσουν τη διαρροή συναλλάγματος, το οποίο στα τέλη του Ιανουαρίου το 1932 κάλυπτε λιγότερο από το 40% του κυκλοφορούντος χαρτονομίσματος ⁷⁹. Το εξωτερικό εμπόριο επηρεάστηκε άμεσα από τους περιορισμούς στη χορήγηση ξένου συναλλάγματος. Οι εισαγωγές άρχισαν να καθυστερούν και να περιορίζονται σε ποσότητα από τη διαθέσιμη ποσότητα ξένου συναλλάγματος της Τράπεζας της Ελλάδος. Έτσι επιβλήθηκε μια συναλλαγματική πολιτική, με την οποία τα ξένα προϊόντα είχαν περιορισμένη είσοδο στην ελληνική

⁷⁸ Γ. Ανδρικόπουλος, ό.π., σελ. 50

⁷⁹ Το 40% ήταν το κατώτατο όριο ασφάλειας για τη διατήρηση της νομισματικής σταθερότητας.

αγορά και άνοιξε ο δρόμος προς τον έντονο παρεμβατισμό, τον προστατευτισμό και την οικονομική αυτάρκεια.

Επίσης, για την αντιμετώπιση της κερδοσκοπίας, τη μείωση της ρευστότητας και τη φυγή κεφαλαίων, η Τράπεζα της Ελλάδος πήρε μέτρα όπως η αύξηση του προεξοφλητικού τόκου από 9% σε 12% και η περιστολή της νομισματικής κυκλοφορίας⁸⁰. Από το 1930 μέχρι το 1932, η νομισματική κυκλοφορία είχε μειωθεί περίπου κατά 25%. Παρόλα αυτά όμως, η κερδοσκοπία σε βάρος της δραχμής συνεχίστηκε χωρίς καμία μείωση.

Από τις αρχές του 1932, τα χαρακτηριστικά της κρίσης στη χώρα άρχισαν να γίνονται εντονότερα, όπως για παράδειγμα η πτώση της οικοδομικής και βιομηχανικής δραστηριότητας. Χωρίς τη βοήθεια των τραπεζών, οι βιομηχανίες και γενικότερα οι παραγωγικοί τομείς, δεν μπορούσαν να επωφεληθούν από τους περιορισμούς στις εισαγωγές. Για να ενισχυθεί η ρευστότητα των τραπεζών⁸¹, η Τράπεζα της Ελλάδος αύξησε τις εμπορικές χορηγήσεις μέσω των εμπορικών τραπεζών, με αποτέλεσμα τη μείωση του ποσοστού κάλυψης⁸² των κυκλοφορούντων χαρτονομισμάτων σε χρυσό. Τα αποθέματα σε συνάλλαγμα της Τράπεζας της Ελλάδος, έπεσαν σε τέτοιο σημείο που μπροστά στη διαφανόμενη κρίση, η κυβέρνηση Βενιζέλου είχε δύο επιλογές, τη σύναψη δανείου από το εξωτερικό ή την υποτίμηση της δραχμής.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος προσδοκούσε οικονομική βοήθεια από το εξωτερικό και δεν αποθαρρύνθηκε από τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι δυτικές χρηματαγορές. Έτσι ξεκίνησε την περιοδεία του στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες τον Ιανουάριο του 1932, στη Ρώμη, στο Παρίσι και το Λονδίνο για την αναζήτηση της οικονομικής βοήθειας. Έθεσε το αίτημά του προς τη Δημοσιονομική Επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών και εξέθεσε την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας.

⁸⁰ Κ. Βεργόπουλος, ό.π. *Εθνισμός και...*, σελ. 27

⁸¹ Βλ. Παράρτημα, πίνακες 25-26, σελ. 110

⁸² Βλ. Παράρτημα, πίνακας 24, σελ. 109

Το αίτημα του Ελευθέριου Βενιζέλου είχε δύο σκέλη⁸³. Πρώτον ζητούσε την αναστολή της καταβολής των χρεωλυσίων του εξωτερικού χρέους από τους δανειστές της χώρας για πέντε έτη και δεύτερον, ζητούσε τη χορήγηση νέου δανείου στην Ελλάδα ύψους 50 εκατομμυρίων δολαρίων. Με το αίτημα αυτό πίστευε πως θα συνεχίζονταν τα παραγωγικά έργα και θα καλυπτόταν το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου.

Οι ξένοι ηγέτες ήταν επιφυλακτικοί και αναβλητικοί και ανέθεσαν στη Διεθνή Οικονομική Επιτροπή να υποβάλει έκθεση για την Ελλάδα αφού πρώτα έχει ερευνήσει την οικονομική της κατάσταση. Ωστόσο, τα συναλλαγματικά αποθέματα της χώρας συνέχιζαν να μειώνονται και η μαύρη αγορά οργιάζε σε βάρος της ακάλυπτης δραχμής. Η αγοραστική δύναμη των αγροτών υποχωρούσε ενώ το κόστος ζωής ανερχόταν, λόγω της μείωσης των εξαγωγών. Επίσης, η ανεργία μεγάλωνε⁸⁴ με τη μείωση της βιομηχανικής παραγωγής⁸⁵.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, εξαντλημένος από τις προσπάθειες και την αγωνία, ανακοίνωσε στις 17 Μαρτίου πως αν η Δημοσιονομική Επιτροπή δεν έπαιρνε μια ευνοϊκή απόφαση για την Ελλάδα έως τις 23 Μαρτίου, θα παραιτιόταν. Μάλιστα, σε ιδιωτικές του συνομιλίες έδειχνε ξεκάθαρα πως θα ήθελε να παραιτηθεί για να μην αναλάβει ευθύνες για την επερχόμενη κατάρρευση⁸⁶.

Στις 23 Μαρτίου 1932 δημοσιοποιείται το πόρισμα της δημοσιονομικής επιτροπής. Σύμφωνα με αυτό, τα συναλλαγματικά διαθέσιμα της χώρας ανέρχονταν σε 16 εκατομμύρια δολάρια και ο προϋπολογισμός του 1932-1933 θα έκλεινε με έλλειμμα 300.000.000 δραχμές⁸⁷. Θεώρησε ότι ήταν δυνατή η παραπάνω περικοπή δαπανών, η αύξηση των εσόδων με τη διαρρύθμιση μερικών φόρων και η αύξηση των ταχυδρομικών τελών.

⁸³ Σπ. Τζόκας, ό.π., σελ. 214

⁸⁴ Βλ. Παράρτημα, πίνακας 28, σελ. 111

⁸⁵ Βλ. Παράρτημα, πίνακας 22, σελ. 108

⁸⁶ Γ. Ανδρικόπουλος, ό.π., σελ. 52

⁸⁷ Σπ. Τζόκας, ό.π., σελ. 216

Για την αποτροπή της κατάρρευσης της ελληνικής οικονομίας, η επιτροπή πρότεινε την αναστολή της πληρωμής των τοκοχρεολυτικών δόσεων για ένα χρόνο και την χορήγηση στην Ελλάδα ενός βραχυπρόθεσμου δανείου ύψους 10 εκατομμυρίων δολαρίων. Το δάνειο αυτό θα είχε την εγγύηση των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων και θα μπορούσε να εξοφληθεί με τη σύναψη ενός μακροχρόνιου δανείου αργότερα.

Το πόρισμα αυτό δεν ικανοποίησε την ελληνική κυβέρνηση, η οποία έθεσε τις τελευταίες της ελπίδες στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών που συνήλθε στη Γενεύη στις 12 Απριλίου. Το Συμβούλιο όμως έκρινε ότι δεν είναι αρμόδιο για την απόφαση αυτή και αρνήθηκε να ασχοληθεί με το θέμα. Το μόνο που έγινε δεκτό είναι η αναστολή πληρωμής του χρεολυσίου για ένα χρόνο.

Ο Βενιζέλος εξακολουθεί να βρίσκεται στο ίδιο δίλημμα. Για την αναστολή της χρεολυσίας θα έπρεπε να συμφωνήσουν οι ξένοι ομολογιούχοι, ενώ για την έκδοση νέου δανείου θα έπρεπε να βρεθούν νέοι πιστωτές και κυβερνήσεις πρόθυμες να εγγυηθούν. Και τα δύο δεν είχαν πιθανότητες να πραγματοποιηθούν και έτσι η Ελλάδα φτάνει στο χείλος του γκρεμού.

Στις 23 Απριλίου ανακοινώνεται η αναστολή πληρωμών από το δημόσιο και στις 27 Απριλίου εγκαταλείπει και η Ελλάδα τον κανόνα χρυσού, με αποτέλεσμα την άμεση υποτίμηση της δραχμής σε ποσοστό 55% έναντι του δολαρίου. Από τότε έως τις 29 Ιουλίου 1932, η κυβέρνηση Βενιζέλου έλαβε μέτρα για να αντιμετωπιστεί η κρίση, τα οποία καθόρισαν την οικονομική πολιτική του κράτους για όλη την περίοδο του μεσοπολέμου. Αυτά τα μέτρα είναι τα εξής ⁸⁸:

- Καταργείται η ελεύθερη μετατρεψιμότητα της δραχμής σε χρυσό ή συνάλλαγμα και το εθνικό νόμισμα επανέρχεται σε καθεστώς αναγκαστικής κυκλοφορίας.
- Καταργείται η σταθερή ισοτιμία της δραχμής με ορισμένη ποσότητα χρυσού ή με ορισμένο συναλλαγματικό ισοδύναμο χρυσού.
- Καταργείται η ελεύθερη αγορά συναλλάγματος.

⁸⁸ Α. Ρήγος, ό.π., σελ. 88

- Αναστέλλεται επ' αόριστον η πληρωμή των χρεολυσίων και τον τόκων για όλα τα δάνεια του κράτους, εσωτερικά και εξωτερικά.
- Όλες οι οφειλές σε ξένο νόμισμα ή συνάλλαγμα μετατρέπονται υποχρεωτικά σε οφειλές σε δραχμές με βάση την τιμή 100 δραχμές ίσες με 1 δολάριο.
- Η αξία της μεταλλικής δραχμής αυξήθηκε από 15 χάρτινες δραχμές σε 20 για όλα τα εισαγόμενα είδη εκτός των ειδών πρώτης ανάγκης και σε 22 δραχμές για τα είδη πολυτελείας.
- Η αναδιοργάνωση του δασμολογίου και η γενική αύξηση των δασμών ανέβασαν συνολικά τα τέλη επί της εισαγωγής σε 70% - 200%
- Λόγω της στενότητας του εξωτερικού συναλλάγματος, τέθηκαν δύο ακόμη μέτρα:
 - i. Εγκαθίδρυση του συστήματος των ποσοτικών περιορισμών επί των εισαγωγών
 - ii. Εγκαίνια της μεθόδου των διεθνών εμπορικών ανταλλαγών, χωρίς την παρεμβολή πληρωμής σε συνάλλαγμα

Τα μέτρα αυτά ενίσχυσαν τον κρατικό παρεμβατισμό που υπήρχε ήδη και έτσι ξεκίνησε η νέα ανάπτυξη της εγχώριας παραγωγής. Ο παρεμβατισμός αυτός βασιζόταν στη φιλοσοφία της αυτάρκειας η οποία οδηγούσε στη βιομηχανική ανάπτυξη, αλλά με μη ανταγωνιστικές μονάδες για την ελεύθερη αγορά. Αν και στόχος ήταν οι νομισματικές και συναλλαγματικές επιδιώξεις, η κρατική παρέμβαση κατέληξε ένας μηχανισμός ενθάρρυνσης της εγχώριας παραγωγής.

Συνέπειά τους ήταν η υποτίμηση της δραχμής κατά 600% σχετικά με τα ξένα νομίσματα και οι τιμές των εγχώριων προϊόντων ανέβηκαν μόνο κατά 13,4%. Αποτέλεσμα ήταν ο περιορισμός των εισαγωγών μιας και τα ξένα προϊόντα ακρίβηναν πολύ περισσότερο από όσο τα εγχώρια και η αύξηση της τιμής του συναλλάγματος δεν ακολουθήθηκε από ανάλογη αύξηση τιμών στην εγχώρια αγορά.

Ο έντονος αυτός περιορισμός των εισαγωγών οδήγησε στην ίδρυση και ανάπτυξη πολλών βιομηχανικών επιχειρήσεων. Αρχικά σταθεροποιήθηκαν και επεκτάθηκαν οι παραγωγικές μονάδες που ήδη υπήρχαν και στη συνέχεια ιδρύθηκαν πολλές νέες βιομηχανίες, έτσι αυξήθηκε σε μεγάλο ποσοστό ο όγκος και η αξία της βιομηχανικής

παραγωγής. Τέλος άρχισε να καλύπτεται όλο και περισσότερο μέρος της εγχώριας ζήτησης με την αύξηση της παραγωγής των συμπληρωματικών κλάδων δεδομένου του περιορισμού του εξωτερικού εμπορίου.

Παράλληλα όμως με την ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής, σημειώθηκε μια στασιμότητα ή και μείωση στον κλάδο των παραδοσιακών εξαγωγικών προϊόντων, ο οποίος ήταν και ο κυρίαρχος για την ελληνική οικονομία στη διεθνή αγορά. Κύρια εξαγωγικά προϊόντα ήταν ο καπνός και η σταφίδα, η παραγωγή των οποίων κάλυπταν το 80% των εξαγωγών της χώρας. Η κρίση στην εμπορία αυτών των δύο προϊόντων οδήγησε στη συρρίκνωση της παραγωγής τους.

Εν κατακλείδι, η ελληνική οικονομία δέχτηκε αρκετά πλήγματα, λόγω της διεθνούς οικονομικής κρίσης, στην εξωστρεφή ανάπτυξη με τη μείωση της παραγωγής παραδοσιακών εξαγωγικών προϊόντων και με αποδιορθωτικές επιπτώσεις στο σύνολο της οικονομίας. Έτσι η ελληνική οικονομία ακολούθησε ένα νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα που έδινε βάση στην ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΤΩΧΕΥΣΗ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

7.1 ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η κυβέρνηση Βενιζέλου κατηγορήθηκε για έλλειψη συγκεκριμένης οικονομικής πολιτικής από την αντιπολίτευση, η οποία βρήκε σαν ευκαιρία την άρση της σταθεροποίησης και το χρεοστάσιο για να ασκήσει την κριτική της. Οι ξένοι ομολογιούχοι διαμαρτύρονταν για το χρεοστάσιο και απειλούσαν με κυρώσεις κατά του ελληνικού κράτους. Στόχος αυτών των πιέσεων ήταν η επαφή της ελληνικής κυβέρνησης με τους ομολογιούχους για την πληρωμή ενός μέρους των οφειλομένων. Έτσι η χώρα έρχεται σε δύσκολη θέση μιας και δεν μπορεί να γίνει εκταμίευση για την πληρωμή των χρεών και να μείνουν άδεια τα ταμεία, αλλά ούτε να αυξηθεί η νομισματική κυκλοφορία με την έκδοση πληθωριστικού χρήματος.

Στο εσωτερικό της χώρας οι συνθήκες δεν ήταν καλύτερες. Πολλοί εργαζόμενοι διάφορων κλάδων απεργούσαν για την υπεράσπιση του βιοτικού τους επιπέδου και ο αντιπολιτευόμενος Τύπος συκοφαντούσε χωρίς προηγούμενο την κυβέρνηση. Σαν συνέπεια, στις 21 Μαΐου του 1932 πέφτει η κυβέρνηση του Βενιζέλου. Για ένα μικρό διάστημα αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, όμως οδηγείται σε παραίτηση στις 3 Ιουνίου και στις 5 Ιουνίου ο Βενιζέλος σχηματίζει και πάλι κυβέρνηση. Ακολουθεί η μοναρχία το 1935 και ύστερα επιβάλλεται δικτατορία

το 1936 από το στρατηγό Μεταξά. Τη δεκαετία αυτή, η οικονομική πολιτική χαρακτηρίζεται από τον έντονο προστατευτισμό και την εσωστρέφεια, λόγω των συνθηκών που επικρατούσαν με την διεθνή κρίση.

Η κάλυψη της νομισματικής κυκλοφορίας πέφτει στο 20% των διαθεσίμων σε συνάλλαγμα και η Τράπεζα της Ελλάδος προσπαθεί να διορθώσει τις απώλειες και να συγκεντρώσει συνάλλαγμα με διάφορα μέτρα μέσω της ελεύθερης αγοράς νομίσματος. Τέτοια μέτρα είναι η παραχώρηση της δυνατότητας στις εμπορικές τράπεζες να ορίζουν δικές τους συναλλαγματικές ισοτιμίες, να μπορούν να διενεργούν πράξεις σε συνάλλαγμα υπό την επίβλεψη της Επιτροπής Συναλλαγματικού Ελέγχου της Τράπεζας της Ελλάδος και η υποχρέωση των εξαγωγών να της δίνουν το 30% των εσόδων τους στην προηγούμενη ισοτιμία της δραχμής, από τις εξαγωγές τους.

Η Τράπεζα της Ελλάδος αντί να περιορίσει το ύψος των δανείων, όπως συμβούλευε η Κοινωνία των Εθνών και η Δημοσιονομική Επιτροπή, διοχέτευε πιστώσεις στο τραπεζικό σύστημα σε κρίσιμα σημεία. Σκοπός της ήταν η ενδυνάμωση της θέσης της έναντι των εμπορικών τραπεζών και ιδιαίτερα της Εθνικής Τράπεζας.

Η διεύρυνση του ρόλου της Τράπεζας της Ελλάδος ήταν έμμεσο αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης του 1932. Ο ρόλος της ενισχύθηκε και άλλο με την αναγκαστική κυκλοφορία της δραχμής έναντι των εμπορικών τραπεζών. Με το ασκεί νομισματική πολιτική η Τράπεζα της Ελλάδος μετά την πτώχευση ήρθαν και οι ακόλουθες συνέπειες. Τα επιτόκια αυξήθηκαν κατά 2-4 ποσοστιαίες μονάδες πάνω από τα ευρωπαϊκά και περισσότερα κεφάλαια από το εξωτερικό εισέρχονταν στη χώρα ⁸⁹. Η αύξηση των αποθεμάτων χρυσού της Τράπεζας της Ελλάδος, από 7,6 εκατομμύρια δολάρια το 1932 έφτασαν τα 44,7 εκατομμύρια δολάρια το 1934, δείχνει πως η προσφορά χρήματος θα μπορούσε να αυξηθεί.

⁸⁹ L. Tsoulfidis, From economic prosperity to the Depression of 1930's, University of Macedonia, 2010, διαθέσιμο στο http://mpr.a.u.b.uni-muenchen.de/31746/1/MPRA_paper_31746.pdf, 03/12/12, σελ. 19

Μεταξύ των ετών 1933 και 1936, η Ελλάδα βρισκόταν σε μια παρατεταμένη ανάκαμψη και ανέρρωνε από τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε. Αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό ήταν η έλλειψη αντιπληθωριστικών πιέσεων από το 1931 και μετά. Λόγω των διαδοχικών υποτιμήσεων της δραχμής, ο φόβος για την υποτίμηση του συναλλάγματος οδήγησε στη εισροή συναλλάγματος στη χώρα και τη μετατροπή των συναλλαγματικών αποθεμάτων σε χρυσό. Όταν το δολάριο υποτιμηθεί, η Ελλάδα μπαίνει στην ομάδα του gold block και συνδέεται με το ελβετικό φράγκο. Το 1936 όμως ξανασυνδέεται με τη στερλίνα σαν αποτέλεσμα της υποτίμησης του γαλλικού φράγκου και την αποδέσμευσή του από το χρυσό.

Τα δημόσια έργα συνεχίστηκαν, οι μισθοί αυξήθηκαν το 1934-1935, άλλα μέτρα κοινωνικής πολιτικής θεσπίστηκαν όπως οι συλλογικές συμβάσεις και το ελάχιστο ημερομίσθιο. Το ΙΚΑ λειτούργησε το 1937, αν και είχε θεσμοθετηθεί από το 1935. Όλα αυτά έγιναν με την εξοικονόμηση πόρων με τη στάση πληρωμών που πραγματοποιήθηκε.

Η ελληνική βιομηχανία είχε συμπληρώσει σχετικώς ικανοποιητικά το στάδιο της εκμηχάνισής της. Κυρίως από το 1933 και μετά, προσανατολίστηκε συστηματικά προς την κατεύθυνση της προσέγγισης και κατάκτησης νέων αγορών του εξωτερικού και κυρίως με κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, με χημικά λιπάσματα και προϊόντα τσιμεντοβιομηχανίας⁹⁰.

Γενικά η ελληνική κυβέρνηση είχε θέσει τρεις στόχους. Πρώτον, ο Βενιζέλος ενδιαφερόταν για τα λαϊκά στρώματα που είχαν επηρεαστεί αρνητικά από την οικονομική κρίση και έτσι προχώρησε στην ψήφιση του νομοσχεδίου για την κοινωνική ασφάλιση. Δεύτερον, στόχος ήταν η αναστολή για πέντε χρόνια της πληρωμής των χρεών των εμπορικών συναλλαγών, οι οποίες γίνονταν στη βάση συμψηφισμού σε είδος. Τέλος, τρίτος στόχος ήταν η προστασία της εγχώριας παραγωγής, με τα συνολικά τέλη επί των εισαγωγών να αυξάνονται έως 200%.

⁹⁰ Ερευνητικές συνεργασίες, Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 1830-1939, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών : Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 2007

Η αγροτική αγοραστική δύναμη είχε αυξηθεί σημαντικά κυρίως λόγω των εσοδειών δημητριακών. Η χώρα οδηγήθηκε σε πραγματικούς ρυθμούς ανάπτυξης της τάξης του 5% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος μεταξύ των ετών 1932 και 1936. Η καλλιεργούμενη επφάνεια των κυριότερων αγροτικών προϊόντων αυξάνεται σημαντικά και τα μέτρα για την προστασία της εγχώριας παραγωγής είχαν σαν αποτέλεσμα την εξοικονόμηση πόρων για την οικονομία.

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τους τελευταίους προϋπολογισμούς πριν την κρίση και τα επόμενα πέντε χρόνια μετά από αυτή, σε εκατομμύρια δραχμές⁹¹:

Revenue and expenditure	1931/2	1932/3	1933/4	1934/5	1935/6	1936/7
Revenues						
Ordinary	8,936	7,969	8,284	9,154	10,299	11,166
Extraordinary	2,525	1,365	329	328	654	2,225
Total effective revenue	11,461	9,334	8,613	9,482	10,953	13,391
Untransferred external debt interest	—	—	1,496	1,333	1,208	1,194
Total gross revenue	11,461	9,334	10,109	10,815	12,161	14,585
Expenditure						
External debt service	2,657	1,198	642	929	995	1,038
Domestic debt service	511	442	707	719	847	783
Defence	1,767	1,813	1,900	2,029	2,433	4,545
Public works	1,776	1,377	603	440	674	558
Roads	118	112	120	215	239	213
Pensions	665	661	683	797	915	1,188
Education	669	686	698	872	940	940
Other	3,398	3,232	3,270	3,320	3,898	4,026
Total (excluding external debt service)	8,904	8,323	7,981	8,392	9,946	12,253
Total effective expenditure	11,561	9,521	8,623	9,321	10,921	13,291
Untransferred external debt interest	—	—	1,496	1,333	1,208	1,194
Total gross expenditure	11,561	9,521	10,119	10,654	12,129	14,485

⁹¹ M. Mazower, ό.π., σελ. 199

Μερικά γενικά στοιχεία της περιόδου 1933-1939 :

- Επανεμφάνιση του βιομηχανικού πυρετού της περιόδου 1923-1927 με την αύξηση των κερδών στις επιχειρήσεις λόγω των προστατευτικών τειχών.
- Οι τιμές ακολουθούν αδύναμη ανοδική πορεία. Μεταξύ 1933-1939 ο τιμάρριθμος ακρίβειας ζωής αυξήθηκε κατά 14% έναντι της αύξησης 11% του τιμάρριθμου χονδρικής.
- Ο προεξοφλητικός τόκος της Τράπεζας της Ελλάδος διατηρείται σε χαμηλό επίπεδο.
- Οι εμπορικές τράπεζες δανείζουν με τόκο κάτω από 10%.
- Ο δείκτης οικονομικής δραστηριότητας θα αυξηθεί κατά 48,8% τα έτη 1922-1939.
- Το εθνικό εισόδημα θα αυξηθεί σε σταθερές τιμές κατά 36,5% και το βιομηχανικό εισόδημα κατά 67,8%.

7.2 ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Όσον αφορά το εξωτερικό εμπόριο την περίοδο αυτή, κυρίαρχο σχήμα διεξαγωγής του αποτελούσαν οι διμερείς συμβάσεις ανταλλαγής προϊόντων, το οποίο δεν συνέβαλε ιδιαίτερα στην αύξηση της ζήτησης των ελληνικών εξαγωγικών προϊόντων. Δεν γίνονται προσπάθειες για την αναζήτηση νέων αγορών ούτε προώθησης νέων προϊόντων.

Οι συμφωνίες clearing, δηλαδή οι εμπορικές συναλλαγές με το εξωτερικό που γίνονται στην βάση συμψηφισμού σε είδος, εξασφάλισαν τις αγορές του ελληνικού καπνού στην Κεντρική Ευρώπη⁹². Τα έτη 1933-1939, θα εκτοπιστούν η Αγγλία και η Αμερική από τη Γερμανία, η οποία θα αυξήσει σημαντικά τις εισαγωγές της στην Ελλάδα.

⁹² Γ.Θ. Μαυρογορδάτος, Χ. Χατζηιωσήφ, *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988, σελ.178

Το 1939, η Γερμανία θα διεξάγει το 29,93% της αξίας του εισαγωγικού εμπορίου ενώ η Αγγλία και η Αμερική μαζί θα διεξάγουν το 19,09%. Επίσης, αυξήθηκαν και οι εξαγωγές ελληνικών προϊόντων στη Γερμανία, με το 38,48% της αξίας των συνολικών εξαγωγών το 1938 να εξάγεται σε αυτή και το 25,36% στην Αγγλία και στην Αμερική μαζί. Η Ελλάδα έκανε εξαγωγές γεωργικών προϊόντων στη Γερμανία και κυρίως καπνού ο οποίος επανεξαγόταν στις ευρωπαϊκές χώρες σε μικρότερες τιμές με αποτέλεσμα την πτώση των τιμών. Έτσι τέθηκε απαγόρευση της επανεξαγωγής στις διμερείς συμβάσεις.

Ο παρακάτω πίνακας ⁹³ συνοψίζει το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας για τα έτη 1933 έως και 1939:

Έτος	Εισαγωγή	Εκατ.Λίρες	Εξαγωγή	Εκατ.Λίρες	Αναλογία εισαγωγής & εξαγωγής
1933	8.431,5	14,14	5.141,1	8,62	60,92%
1934	8.792,4	16,16	5.474,2	10,06	62,26%
1935	10.681,4	20,18	7.101,3	13,42	66,50%
1936	11.962,6	22,18	7.378,9	13,68	61,68%
1937	15.204,4	27,63	9.555,3	17,37	62,84%
1938	14.761,4	26,84	10.149,2	18,45	68,76%
1939	12.275,4	22,32	9.199,9	16,73	74,94%

Παρατηρείται μια συνεχόμενη αύξηση στην αξία του εξωτερικού εμπορίου μέχρι το 1938 με ταχύτερη τη μεταβολή στο εξαγωγικό εμπόριο και το 1939 οι εμπορικές συναλλαγές μειώνονται λόγω της έναρξης των πολεμικών δραστηριοτήτων στην Ευρώπη. Στις εισαγωγές, η μέγιστη τιμή τους σημειώνεται το 1937, η οποία είναι 95,4% αυξημένη σε σχέση με το 1933 και αντίστοιχα η μέγιστη τιμή των εξαγωγών σημειώνεται το 1938 η οποία πάλι σε σχέση με το 1933 είναι αυξημένη κατά 114%.

⁹³ Στ. Τσοτσόρος, ό.π., σελ. 220

Σχετικά με τη χωροταξική κατανομή του εμπορίου, ο επόμενος πίνακας⁹⁴ παρουσιάζει τη συμμετοχή των σημαντικότερων λιμανιών στο εξωτερικό εμπόριο, εισαγωγές και εξαγωγές, για τα έτη 1930-1936:

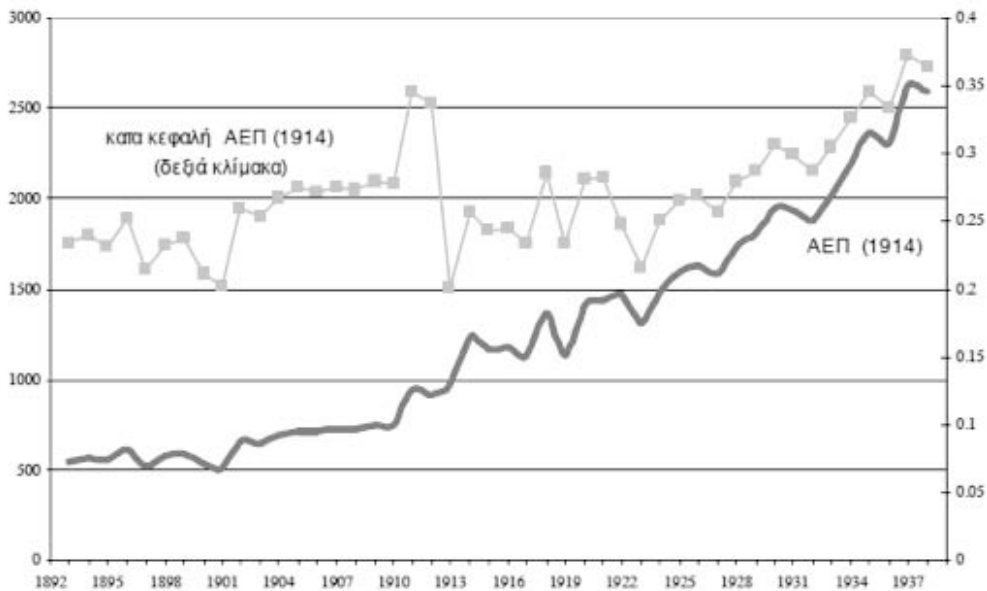
Λιμάνι	1930		1933		1935		1936	
	Χιλ.Δρχ	%	Χιλ.Δρχ	%	Χιλ.Δρχ	%	Χιλ.Δρχ	%
Βόλος	471.427	4,5	376.900	4,5	523.378	4,9	562.275	4,7
Θεσ/νίκη	2.112.552	20,1	1.472.932	17,5	1.947.037	18,2	2.240.880	18,9
Καβάλα	91.604	0,9	35.553	0,4	62.595	0,6	75.007	0,6
Καλαμάτα	297.458	2,8	215.128	2,5	228.652	2,1	281.963	2,4
Πάτρα	600.155	5,7	429.563	5,1	489.341	4,6	480.435	4,0
Πειραιάς	5.431.202	51,6	4.569.162	54,1	6.008.561	56,3	6.795.352	57,2

Όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα, κύριο ρόλο στο εξωτερικό εμπόριο έπαιζε το λιμάνι του Πειραιά και στη συνέχεια ακολουθούσε της Θεσσαλονίκης, με ποσοστό περίπου 75% περίπου του εισαγωγικού εμπορίου να διεξάγεται σ'αυτά τα δύο λιμάνια. Επίσης, οι συνολικές τελωνειακές εισπράξεις στα τελωνεία των δύο κυριότερων λιμανιών αποτελούν το 73,8% του συνόλου το 1938 έναντι 67,8% το 1930.

⁹⁴ Στ. Τσοτσόρος, ό.π., σελ. 226

7.3 ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΡΙΣΙΜΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ

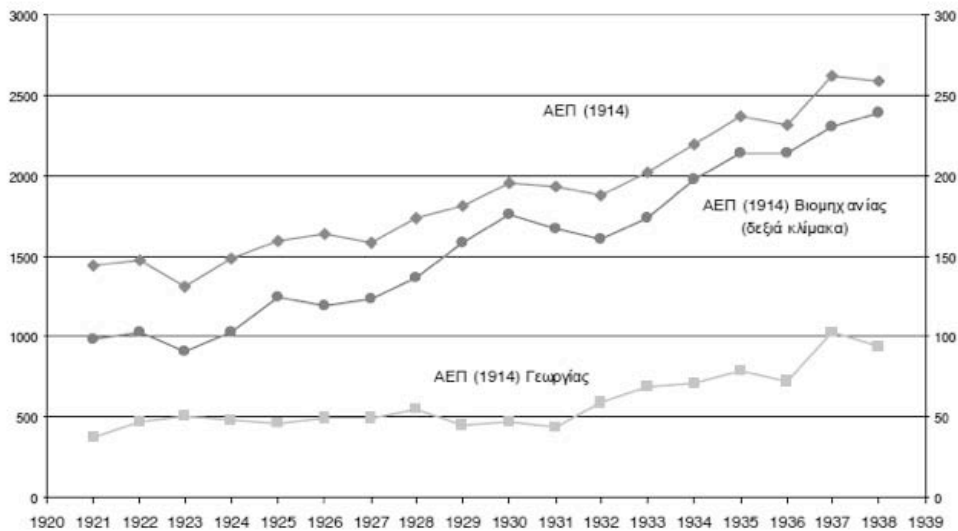
❖ Στο παρακάτω διάγραμμα⁹⁵ παρουσιάζονται τα στοιχεία ΑΕΠ, συνολικό σε τιμές του 1914 και κατά κεφαλήν, εκφρασμένα σε δραχμές και σταθερές τιμές:

Στο διάγραμμα αυτό, απεικονίζεται το συνολικό ΑΕΠ (σε εκατομμύρια δραχμές, αριστερή κλίμακα) και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σταθερές τιμές, δεξιά κλίμακα). Μετά το 1923, οι δύο σειρές στοιχείων ακολουθούν παρόμοια πορεία, λόγω της σταθεροποίησης του πληθυσμού, ενώ πριν το 1923 τα κατά κεφαλήν στοιχεία ΑΕΠ δείχνουν την ελληνική οικονομία στα τέλη της δεκαετίας του 1930 να πλησιάζει το επίπεδο του έτους 1911. Τέλος, φαίνεται πως τη δεκαετία του 1920 και του 1930 μαζί, οι επιδόσεις της οικονομίας είναι υφεσιακές.

⁹⁵ L. Tsoulfidis, From economic prosperity to the Depression of 1930's, University of Macedonia, 2010, διαθέσιμο στο http://mpr.a.u.b.uni-muenchen.de/31746/1/MPRA_paper_31746.pdf 3/12, σελ. 21

❖ Το επόμενο σχήμα ⁹⁶ δείχνει το συνολικό και κλασικό ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας και στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνονται οι μέσοι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης:

Περίοδοι	ΑΕΠ	ΑΕΠ Γεωργίας	ΑΕΠ Βιομηχανίας
1922-1938	3,53%	4,23%	5,26%
1922-1929	2,97%	-0,83%	6,16%
1929-1938	3,94%	8,24%	4,57%

Στο διάγραμμα παρατηρούμε μια σχετική στασιμότητα μέχρι το 1927, η οποία είναι ιδιαίτερα εμφανής στον αγροτικό τομέα μέχρι και το έτος 1931. Τα επόμενα όμως χρόνια αυξάνεται, ίσως για το λόγο ότι ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού στράφηκε προς την αγροτική παραγωγή. Μεταξύ των ετών 1929-1932, οι καινούριες νομοθεσίες και νόμοι συνέβαλαν στην ανάπτυξη και αύξηση της εγχώριας παραγωγής, ιδιαίτερα της αγροτικής η οποία διπλασιάστηκε τα έτη 1931-1935. Έτσι είναι φανερό πως από το 1932 και μετά, οι ρυθμοί μεγέθυνσης αυξήθηκαν.

Όσον αφορά τον πίνακα με τους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης και σχετικά με τον κλάδο της βιομηχανίας παρατηρείται μια αξιοσημείωτη αύξηση και στον

⁹⁶ L. Tsoulfidis, ό.π., σελ. 22

αγροτικό τομέα τα έτη 1922-1929 οι ρυθμοί μεγέθυνσης είναι ελαφρώς αρνητικοί, ενώ τα επόμενα χρόνια σημειώνει εντυπωσιακούς και ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς.

❖ Στον πίνακα που ακολουθεί παραθέτονται ορισμένες εκτιμήσεις της απασχόλησης και της ανεργίας ⁹⁷:

Έτη	Ενεργός Πληθυσμός	Αριθμός Ανέργων	Δείκτης Απασχόλησης	Ποσοστό «Ανεργίας»
1928	2.603.553	75.000	100	2,8%
1929	2.636.175	127.000	107,1	4,8%
1930	2.668.797	165.000	104,6	6,1%
1931	2.701.418	218.000	101,9	8,0%
1932	2.734.040	237.000	86,7	8,6%
1933	2.766.662	156.000	94,3	5,6%
1934	2.799.284	162.000	94,9	5,7%
1935	2.831.905	150.000	99,9	5,2%

❖ Ο επόμενος πίνακας δείχνει την αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής (1938=100) για τα έτη 1924-1939 ⁹⁸ :

1924	48	1932	61
1925	50	1933	66
1926	50	1934	76
1927	56	1935	76
1928	59	1936	84
1929	61	1937	91
1930	63	1938	100
1931	65	1939	106

⁹⁷ Α. Ρήγος, ό.π., σελ. 79

⁹⁸ Μ. Νικολινάκος, ό.π., σελ. 54

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

❖ Από τη Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος του 1930⁹⁹:

1.

I. Κατάσταση του πληθυσμού — I. Etat de la population 39

13. Πρόσφυγες εν 'Ελλάδι κατά την άπεγραφήν 1928
13. Réfugiés en Grèce au recensement de 1928
 κ'. Κατά νομούς — α. Par départements

Νομοί	Πλημμεινός πληθυσμός Population de fait	Πρόσφυγες — Réfugiés			'Αναλογία επί 1000 κατ. Πρωτογ. εν όλω			Départements
		'Εν όλω En tout	Πρό της Ημερομηνίας κατά-σευοφής Avant le décaaire d'Asie Mineure	Μετά την Μακρομιατική κατα-σευοφήν Après le décaaire d'Asie Mineure	Πρόσφ. εν όλω Réfug. en tout	Πρόσφ. από Μ. ανα-σευοφής Réfug. avant le déca. d'As. Min.	Πρόσφ. μετά Μ. ανα-σευοφής Réfug. après le déca. d'As. Min.	
Στ. 'Ελλάδος Ε. Ξ. Ξ.	1.502.342	306.193	22.483	283.710	192.93	14.12	178.11	Grèce C. & E. H.
Αιτωλίας-Ακαρνανίας	210.055	5.626	693	4.933	25.56	2.86	22.70	Aetolie - A.
'Αττικής Β.	1.094.607	281.880	20.370	261.510	275.20	19.48	255.52	Attique - B.
Εύβοιας	184.649	14.026	182	13.243	60.30	5.06	55.74	Eubée
Φθιώτιδος-Φωκίας	185.671	4.550	701	1.852	29.51	3.62	19.89	Phthiotide - P.
Θεσσαλίας	463.213	31.658	0.238	26.421	70.27	16.70	53.57	Thessalie
Λαρίσης	278.485	31.873	7.177	24.696	114.46	28.85	87.61	Larissa
Τρικάλων	214.748	2.780	701	2.079	12.97	3.24	9.73	Trikkala
'Ιόνιοι Ν.	213.157	3.301	270	3.031	15.46	1.27	14.22	I. Ioniennes
Ζακύνθου	40.492	436	27	409	10.77	0.67	10.10	Zante
Κεφαλονίας	166.251	2.119	184	1.935	20.28	1.78	18.45	Ceifou
Κεφαλληνίας	66.414	716	54	662	10.78	0.81	9.97	Céphalonie
Κυκλάδες Ν.	129.702	4.782	284	4.498	36.67	2.19	34.60	I. Cyclades
Κυκλάδων	129.702	4.782	284	4.498	36.67	2.19	34.60	Cyclades
Πελοπόννησος	1.053.327	23.382	3.043	20.339	26.93	2.89	24.04	Péloponèse
'Αργολίδος-Κορινθίας	174.320	7.436	816	6.620	42.66	4.68	37.98	Argolide - C.
'Αρκαδίας	166.141	1.941	190	1.751	6.27	1.20	5.07	Arcadie
'Αχαΐας-Ήλιδας	310.629	23.602	782	12.820	42.44	2.44	40.00	Achaïe - E.
Λακωνίας	144.339	1.446	134	1.312	10.02	0.93	9.09	Laconie
Μεσσηνίας	247.907	4.833	1.112	3.721	19.49	4.49	15.00	Messénie
Μακεδονία	1.412.477	638.253	99.658	538.595	451.87	70.56	381.31	Macédoine
Δράμας	111.579	78.438	12.156	66.282	703.93	110.86	592.55	Drama
Θεσσαλονίκης	520.986	259.708	52.447	207.261	430.95	97.13	333.82	Salonique
Καβάλας	119.140	74.632	5.400	69.232	626.93	43.33	583.60	Cavala
Κοζάνης	166.528	88.052	5.438	82.614	318.38	32.86	285.52	Cozane
Πέλλης	97.167	52.357	0.103	52.254	538.94	62.91	476.03	Pella
Σερρών	182.710	81.724	12.206	69.518	447.22	90.81	356.41	Serrès
Φλωρίνης	125.722	19.103	4.354	14.749	154.96	34.83	117.53	Florina
Χαλκιδικής	64.789	15.828	1.279	14.549	292.19	10.74	281.45	Chalcidique
'Αγιον Όρους	4.358	250	105	145	51.46	21.61	29.85	Mont Athos
'Ηπειρος	312.634	8.179	596	7.583	26.16	1.91	24.25	Epire
'Αρτης	59.508	886	93	793	6.45	0.83	5.62	Arta
'Ιωννίνων	180.416	5.005	467	4.538	27.76	2.50	25.27	Ionina
Παρέων	79.680	2.832	95	2.737	33.91	1.21	32.70	Tréénza
Ν. Αιγαίου	397.794	56.613	4.746	51.867	183.97	15.43	168.54	I. Egée
Λέσβου	161.557	26.485	2.842	23.643	219.64	17.99	197.65	Lesbos
Σάμου	70.497	7.328	860	6.468	202.52	19.26	183.26	Samos
Χίου	75.880	19.800	1.046	18.754	193.07	10.82	182.25	Chio
Κρήτη	389.427	39.500	1.229	38.271	81.73	3.16	78.55	Crète
'Ηρακλείου	138.567	19.291	769	18.522	141.33	5.09	136.24	Héraclion
Λασιθίου	68.167	1.719	97	1.622	25.22	1.49	23.73	Lassithi
Ρεθύμνης	66.180	4.344	122	4.222	65.71	1.79	63.92	Réthymno
Χανίων	113.513	8.246	369	7.877	73.93	2.74	71.19	La Canée
Δ. Θράκη	393.171	107.607	11.343	96.264	354.94	37.42	317.52	Thrace Occ.
'Εβρου	122.780	47.829	4.831	42.998	389.71	39.83	349.88	Evros
Ροδόπης	136.141	29.778	6.452	23.326	391.29	35.78	295.51	Rhodope
Σύνολον 'Ελλάδος	5.294.684	1.221.849	151.892	1.069.957	196.82	24.48	172.44	Grèce entière

⁹⁹ Διαθέσιμη στο http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_01_0002_00001.pdf, 03/12/2012

2.

43. 'Αστική εγκατάσταση προσφύγων υπό της 'Επιτροπής 'Αποκατάστασης *)
43. Etablissement urbain des réfugiés par la Commission d'Etablissement *)

Περιφέρειαι και αστικά κέντρα	'Αριθμός συνοικισμών Nombre de localités	'Ανεγερθέντα οί- κηματα Maisons bâties		Οικήματα πρόσφατα αν' ένεός του 1930 Maisons en con- struction en 1930	Σύνολον οικήμα- των Total de mai- sons	Circonscriptions et centres urbains
		Μέχρι Ιανουάριου 31-1-30	Μέχρι Ιανουάριου 31-1-30			
Σπ. 'Ελλάς-Θεσσαλία	24	11.742	1.450	1.553	14.745	Grèce C. - Thessalie
'Ηπειρος	5	5.014	384	789	6.789	Epire
'Αθήναι	2	4.444	400	200	5.134	Le Pirée
Πελοπόννησος	17	1.844	666	511	2.981	Autres villes
Πελοπόννησος	12	—	187	1.058	1.245	Péloponnèse
Νήσοι	19	350	80	995	1.415	Iles
Μακεδονία ¹⁾	31	1.320	1.390	1.136	3.982	Macédoine ¹⁾
Θεσσαλονίκη	10	—	543	511	1.054	Salonique
Άστικά κέντρα	21	1.320	847	625	2.908	Autres villes
Α. Θράκη	32	4.600	1.217	365	6.242	Thrace Gc.
Κομοτηνή	5	1.843	68	10	1.921	Comotini
Ξάνθη	4	1.845	18	5	1.968	Xanthi
Άστικά κέντρα	23	900	1.131	340	3.455	Autres villes
Σύνολον	118	18.678	4.434	5.036	27.610	Total

*) Μέχρι της 10 Φεβρουαρίου 1931 - Jusqu'à le février 1931. - ¹⁾ Αι πόλεις Δράμα και Καβάλα περιλαμβάνονται εις την περιφέρειαν Θράκης. - Les villes Drama et Cavalla sont comprises dans la circonscription de Thrace.

3.

42. 'Αγροτική εγκατάσταση προσφύγων - 42. Etablissement agricole des réfugiés
α'. 'Εγκαταστάτες υπό της Ε. Α. Π. * - a. Etablissement de la C. E. P. *

Περιφέρειαι και γραφεία αποικισμού Circonscriptions et bureaux de colonisation	Συνοικισμοί Localités	'Εγκαταστάτες στοι οικογένειαι Familles éta- blies	'Εγκαταστά- τες άτομα Individus éta- blis	Περιφέρειαι και γραφεία αποικισμού Circonscriptions et bureaux de colonisation	Συνοικισμοί Localités	'Εγκαταστά- τες οικογένειαι Familles éta- blies	'Εγκαταστά- τες άτομα Individus éta- blis
'Αρισσόπολις - Arisopolis	36	4.057	15.177	Κιλκίς - Kilkis	140	9.933	36.464
Βέροια - Veria	74	4.171	15.899	Κοζάνη - Kozane	131	7.984	28.964
Γλυφυρά - Glyfura	45	7.114	25.955	Λαγκαδάς - Langada	118	6.874	27.979
'Εδέσσα - Edessa	73	5.741	23.682	Σέρρες - Serrés	92	7.325	32.158
'Εορδαία - Eordéa	29	5.920	20.170	Σιδερόκαστρον - Sidérokastro	101	7.435	30.152
Θεσσαλονίκη - Salonique	74	9.736	37.743	Φλώρινα - Florina	42	3.969	12.549
Καστοριά - Kastoria	35	1.930	7.498	Χαλκιδική - Chalcidique	37	3.535	12.301

* Μέχρι της 31 'Ιουλίου 1929 - Jusqu'à le 31 juillet 1929. - ¹⁾ Αι πόλεις Δράμα και Καβάλα περιλαμβάνονται εις την περιφέρειαν Θράκης. - Les villes Drama et Cavalla sont comprises dans la circonscription de Thrace.

4.

Άγροτική εγκατάσταση προσφύγων — Etablissement agricole des réfugiés

Περιφέρεια και γραφεία επικολισμού Circonscriptions et bureaux de colonisation	Συνολικοί Lokalités	Εγκαταστάσεις ou οικογένειες Familles éta- blies	Εγκαταστά- σεις άτομα Individus éta- blis	Παροχές και γραφεία επικολισμού Circonscriptions et bureaux de colonisation	Συνολικοί Lokalités	Εγκαταστά- σεις οικογένειες Familles éta- blies	Εγκαταστά- σεις άτομα Individus éta- blis
Δ. Θράκη - Thracie Gr.	552	42.790	179.650	Δοικητ. Π. Ελλάς - Aulic V. Grèce	43	4.491	10.166
Αλεξανδρ. - Alexandrop.	61	5.940	21.483	Αιτωλία - A. - Aetolie - A.	6	536	1.382
Δράμα - Drama	265	15.886	66.758	Αργος - Argos	2	541	2.054
Καβάλα - Kavala	121	10.140	40.242	Αττική - A. - Attique - B.	15	1.291	6.017
Κομοτηνή - Comotini	55	4.121	16.794	Αχαΐα - H. - Achaïe - E.	7	481	2.738
Ξάνθη - Xanthi	44	2.503	10.980	Εύβοια - Eubée	13	1.832	6.297
Ώρεστιάς - Orestias	76	4.804	22.301	Νήσοι - Iles	235	5.552	22.034
Ηπειρος - Epire	24	1.337	4.232	Κρήνη - Crète			
Ίωάννινα - Iannina	7	430	1.433	Ηράκλειον - Héraclion	96	2.524	10.159
Πρέβεζα - Prévéza	17	907	2.799	Λασιθίων - Lassithi	25	435	1.711
Θεσσαλία - Thessalie	37	2.251	7.630	Ρέθυμιον - Réthymno	41	774	3.063
Βόλος - Volo	11	867	2.929	Χανιά - La Canée	58	1.094	3.999
Λάρισα - Larissa	26	1.384	4.701	Λήμνος - Lémnos	19	795	3.009
				Σύνολον - Total	1.057	143.591	570.156

β'. Εγκαταστάσεις υπό της Υπουργείου Γεωργίας — b. Etablissement du Ministère d'Agriculture

Ηπειρος - Epire	2	57	228	Αχαΐα - H. - Achaïe - E.	6	216	864
Άρτα - Arta	1	11	44	Εύβοια - Eubée	1	57	224
Ίωάννινα - Iannina	1	45	184	Λαμία - Lamia	1	31	124
Θεσσαλία - Thessalie	15	652	2.608	Νήσοι - Iles	1	150	600
Βόλος - Volo	11	441	1.794	Σάμος - Samos	1	150	600
Λάρισα - Larissa	4	211	814	Σύνολον - Total	40	2.167	8.668
Δοικητ. Π. Ελλάς - Aulic V. Grèce	22	1.308	5.232				
Αττική - A. - Attique - B.	14	1.004	4.018				

1) Περιλαμβάνονται και 72.561 οικογένειες εγκαταστηθείσες άρχικώς υπό του Κράτους και τελευταίως ήδη υπό των αντίστοιχων της Ε. Α. Π. - Υ compris 72.561 familles primitivement établies par l'Etat mais placées actuellement sous la protection de la C. E. R. — 2) Ένάστη οικογένεια υπελογιστή ως άποικουμένη κατά μέσον δρον εκ 4 ατόμων. - On a compté 4 les membres de chaque famille en moyenne.

IV. Βιομηχανία * — IV. Industrie *

1. Κατάσταση τής βιομηχανίας κατά την απογραφήν 1920

1. Etat de l'industrie au recensement de 1920

α'. Επιχειρήσεις, προσωπικόν, κινητήριος δυνάμις κατά βιομηχ. κλάδους
a. Entreprises, personnel et force motrice par branches d'industrie

Βιομηχανία	Επιχειρήσεις Entreprises		Προσωπικόν Personnel			Κιν. δύναμις Force motrice			Industries
	Αποσπρόσβασται Hes activité	Χωρίς αποσπρόσβασται Hes inactivité	Υπαλλήλοι Employés	Εργάται Ouvriers	Μηχανική δύναμις H. P.	Μηχανική δύναμις H. P.	Άλλοι κίνητροι Autre H. P.	Σύνολον Total H. P.	
Εκταρακτ. όξεδάρ. κλπ...	4.414	301	6.690	988	18.828	6.601	10.734	17.335	Extractives etc.
Ματαλιετα και όρυξη...	48	27	52	329	5.448	3.426	5.978	9.404	Mines et minières
Λατομεία...	35	3	49	19	332	36	38	101	Carrières de pierres
Άλλοι ματαλιετα όξεδάρ...	95	14	27	35	1.528	14	42	415	Selons et eaux minér.
Ματαλιετα. Πόρτα. κατεργ.	5	4	8	10	488	8	31	99	Métallurgie, prem. elabor.
Αυτοκιν. όχημα. κλπ...	3.147	117	4.301	121	4.154	750	978	1.788	Travaux suc. des métaux
Μηχαν. όχημα. κλπ. βιομηχαν. όχημα. κλπ.	187	194	200	320	3.691	1.247	1.157	2.404	Machines agricoles, industrielles etc.
Άλλα μηχανήματα και όργανα κατεργασίας μετάλλων...	363	16	408	13	698	81	6	37	Autres appareils et machines, elaborat. spéciales des métaux précieux
Προετοιμασία και κατεργασία όρυκτων...	605	24	645	132	2.466	1.088	2.021	3.109	Préparation et élaboration de fossiles
Εκτέλεση προϊόντων γεωργ.	24.275	6.044	22.369	2.278	60.446	3.456	62.982	56.438	Produits agricoles etc.
Ξύλα και άλλων φυτών όξεδάρ...	2.423	218	3.231	291	5.591	758	2.181	3.513	Bois et autres matières végétales
Σιτηρά και καρπών...	8.322	5.889	11.510	898	12.815	1.957	41.062	62.619	Céréales et fruits
Σιτηρά, έλαια, όξεδάρ...	6.472	726	8.646	948	20.937	743	8.098	8.742	Raisins, huile, vin et jus
Ζωικών προϊόντων και γαλακτοπ. όξεδάρ...	6.677	71	8.715	314	13.793	182	999	1.791	Produits et matières animales
Χόρτα και κατεργασία όξεδάρ...	179	43	207	51	1.454	212	704	973	Papier et confect. d'objets de différ. matières de l'agric. élevage, chasse, et pêche
Υφαντακά βιομηχανία...	3.939	311	5.518	925	17.296	666	0.601	0.066	Textiles
Μάλλινα...	83	12	101	33	599	29	89	109	Soie
Βάμβακ...	184	79	215	313	5.315	174	5.841	6.021	Coton
Όξεδάρ...	39	19	54	112	788	88	655	753	Laine
Όξεδάρ, κίτρινα, ίαση, κλπ. γήματα τεχνητά και μη...	124	12	131	46	1.249	18	1.225	1.543	Lin, chanvre, jute et autres fils artificiels et non
Κατεργασία και κατεργασία ειδικών υφαντακών...	354	170	511	80	1.435	165	1.137	1.302	Confectian et élaboration de tissus spéciaux
Ένδυματων και αντίστοιχων όξεδάρ...	3.216	37	4.130	344	8.007	81	257	338	Habillement et objets à l'usage domestique
Χημικά βιομηχανία...	787	147	1.030	445	3.077	1.042	4.099	6.359	Chimiques
Γενικ. ή όμοια. όξεδάρ...	396	394	530	695	2.721	2.384	18.122	20.496	D'ordre général collect.
Πολυτεχνικά βιομηχανία...	374	125	444	249	2.221	570	245	816	Polymériques
Κίτρινα, όξεδάρ, όξεδάρ και όξεδάρ...	12	62	97	413	1.510	1.794	17.887	19.581	Mouvement, lumière, eau et chaleur
Σύνολον...	33.811	7.887	45.475	5.381	103.777	14.920	95.745	110.673	Total

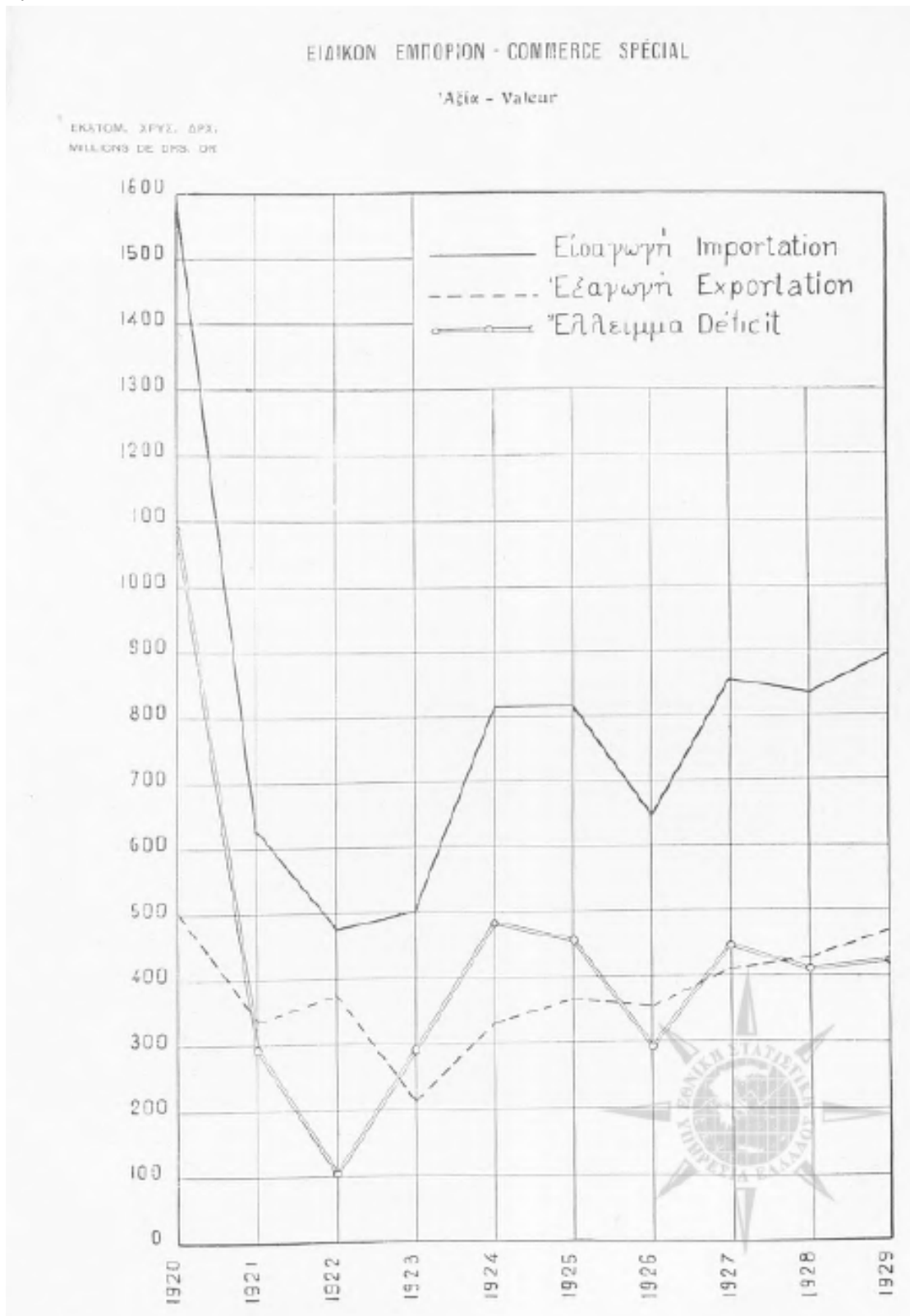
6.

Βιομηχανική παραγωγή. Έτη 1921 - 1929 — Production industrielle. Années 1921 à 1929
 Άλλα βιομηχ. παραγωγή — Valeur de la production industrielle

Κατηγορία βιομηχανιών Catégories d'industries	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
χιλιάδες δραχμών - milliers de drachmes									
Άνακεφαλαίωση — Récapitulation									
1. Μεταλλουργική-Metallurg.	11.509	15.024	44.258	77.255	71.962	79.150	86.999	49.172	58.010
2. Μηχανολογική-Mécaniques	34.700	69.400	132.700	218.870	229.050	299.942	329.360	265.070	273.575
3. Οδοποιϊα και Βήϊνιμεντ . . .	69.100	130.501	140.900	216.990	257.830	308.759	316.594	335.886	403.481
4. Κλωστοειά και ύφανση- Filature et textile	152.237	407.639	790.920	741.830	1.013.065	1.239.360	1.551.040	1.778.910	1.863.740
5. Ειδών διατροφής - Articles d'alimentation ¹⁾	245.280	399.355	675.145	655.745	1.090.534	1.215.453	1.442.731	1.423.009	1.482.919
6. Χημική-Chimiques	351.120	233.197	473.300	319.116	742.029	893.442	990.094	998.632	1.063.090
7. Κοσμητοειά διακοσμητ. - Dé- coration de peau	165.190	339.446	683.900	799.090	876.000	828.960	1.155.000	975.000	604.000
8. Χόρταν-Parfem.	6.000	13.088	46.560	33.580	40.625	44.950	72.590	111.250	211.000
9. Ειδών ήμεσεσιου - Articles d'habillement	7.940	19.498	55.755	68.445	71.427	61.700	80.257	96.120	61.850
10. Κοσμητοειά ξύλου-Wois . . .	41.000	55.000	120.000	157.000	180.000	190.000	307.500	335.300	347.500
11. Καπνός-Tabac	151.850	175.275	140.000	199.791	293.257	314.585	211.610	297.021	211.760
12. Παραγωγή ηλεκτρισμού Production d'électricité	140.000	280.000	250.000	320.000	490.000
Σύνολον—Total	1.077.103	1.936.417	3.183.887	3.283.132	4.977.029	5.472.688	6.655.375	7.115.149	7.158.015

¹⁾ Δεν περιλαμβάνεται ήξια αίνου, λάιου, έλεσθέντου αίνου. - Nos compris la valeur de vin, huile et rosmet moulu.

7.

8.

4. Έσοδα του Κράτους εν γένει — 4. Recettes du Trésor en général

Βεβαιωθέντα ποσά — Montants constatés

χιλ. δρα. σταθέρων. — mill. drs. stables.

Κατηγορία έσοδων	1920 - 21		1927 - 23		1928 - 23		1929 - 30		Désignation des produits
	Ποσόν Montant	%	Ποσόν Montant	%	Ποσόν Montant	%	Ποσόν Montant	%	
I. Πραγματικά έσοδα	9.437.991	69,26	9.934.980	69,74	10.000.737	69,04	10.870.020	68,41	I. Recettes effectives
1. Άμεσοι φόροι	1.482.192	7,58	1.763.090	17,63	1.870.798	16,66	1.733.401	8,56	1. Contributions directes
2. Έμμεσοι φόροι	2.619.003	13,40	4.206.850	42,30	4.291.837	37,61	4.382.721	22,18	2. Contributions indirectes
3. Μονοπώλια	656.617	3,33	345.487	3,46	350.050	3,12	348.430	1,85	3. Monopoles
4. Τέλη χαρτοσήμου	589.009	3,61	665.637	5,03	553.292	5,07	607.543	3,01	4. Droits de timbre
5. Δικαιώματα του Κράτους	238.962	1,22	252.400	2,52	292.041	2,83	310.937	1,57	5. Droits divers
6. Υπηρεσίες διανομής και παροχής του Κράτους	343.808	1,76	297.609	2,98	267.530	2,50	290.342	1,46	6. Services de l'Etat
7. Προσοδοί εκ της κυριότητας του Κράτους	200.000	1,43	119.452	1,19	111.848	1,00	115.868	0,71	7. Produits et revenus du domaine de l'Etat
8. Πρόσθετοι φόροι	—	—	1.427.615	16,28	1.737.744	15,47	1.799.528	8,89	8. Impôts complémentaires
9. Λοιπά ποικιλικά έσοδα	1.025.325	5,21	193.401	1,83	187.072	1,67	316.876	1,63	9. Autres recettes ordinaires
10. Έκτακτα έσοδα	2.221.129	11,36	487.363	4,87	296.844	3,55	1.037.028	5,14	10. Recettes exceptionnelles
* Έκτακτοι φόροι, δικαιώματα	140.321	0,72	208.408	1,08	142.422	1,27	77.905	0,39	Impôts extraordinaires, droits
Πολιτικοί επανορθώσεις	—	—	47.919	0,47	61.931	0,55	372.743	1,88	Réparations de guerre
Λοιπά έκτακτα έσοδα	2.080.798	10,64	431.708	3,32	191.488	1,73	574.909	2,91	Autres recettes
II. Κίνησης κεφαλαίων	10.117.000	51,74	65.759	0,66	1.221.004	10,66	8.622.156	44,69	II. Mouvement des capitaux
1. Αποποίησης δημοσίων κτημάτων	14.213	0,01	1.027	0,01	3.712	0,03	35.446	0,17	1. Aliénation de biens publics
2. Δάνεια	10.102.473	51,67	61.687	0,62	1.219.292	10,85	8.789.538	44,35	2. Emprunts
3. Λοιπά έσοδα	—	—	2.745	0,03	2.306	0,02	9.000	0,04	3. Autres produits
Σύνολον	19.533.957	100,00	10.000.739	100,00	11.232.641	100,00	19.818.205	100,00	Total

7. Έξοδα του Κράτους εν γένει -- 7. Dépenses de l'Etat en général

Αναληφθείσαι υποχρεώσεις -- Engagements contractés

δωκερ. δρχ. σταθεροσ. -- millim. drs. stabilliz.

Υπηρεσία	1918-19	1920-21	1925-27	1927-28	1928-29	1929-30	Services
*Απόλυτοι αριθμοί -- Chiffres absolus							
Υπουργεία							Ministères
Οικονομικών	4.044.0	3.494.4	3.881.7	3.775.7	5.091.5	12.931.9	Finances
Εξωτερικών	373.5	340.3	110.6	247.4	241.7	161.9	Aff. Étrangères
Δικαιοσύνης	271.5	450.8	152.8	171.4	198.1	243.4	Justice
Εσωτερικών	1.244.5	1.134.4	372.6	542.5	555.0	535.0	Intérieur
Συγκοινωνίας	871.5	1.322.8	349.0	561.7	615.0	844.8	Communications
Παιδείας - Θρησκευμ.	409.5	673.4	435.6	431.4	555.1	871.1	Instruct. Publ.-Cultes
Εθν. Οικονομίας	71.5	123.6	—	98.5	99.4	194.4	Econ. Nationale
Γεωργίας	425.0	519.0	274.3	242.1	233.9	168.0	Agriculture
Υγιεινής	—	—	237.0	523.1	602.1	773.5	Hygiène
Προνοίας ¹⁾	3.661.5	1.547.3	—	—	—	631.1	Prévoyance Sociale ¹⁾
Επισιτισμού	91.5	45.2	—	—	—	—	Kavitaillement
Στρατιωτικών	14.355.0	9.333.5	2.249.8	1.589.1	1.295.1	1.472.3	Guerre
Ναυτικών	913.5	718.0	468.8	478.5	555.9	506.0	Marine
Νομοθετικά Σώματα	—	—	—	—	31.4	43.7	Corps législatifs
Σύνολον δαπανών	28.173.5	19.544.7	9.031.8	8.690.5	10.156.2	19.334.0	Total de dépenses
*Αναλογίαι -- Pourcentages							
Υπουργεία							Ministères
Οικονομικών	15.45	17.42	42.97	43.45	50.19	64.83	Finances
Εξωτερικών	1.43	1.72	1.67	2.62	2.40	0.81	Aff. Étrangères
Δικαιοσύνης	1.04	1.29	1.69	1.97	1.95	1.28	Justice
Εσωτερικών	4.76	5.89	6.34	6.13	5.25	3.08	Intérieur
Συγκοινωνίας	8.33	7.13	6.30	6.53	6.69	4.36	Communications
Παιδείας - Θρησκευμ.	1.56	3.43	5.04	5.69	5.79	4.59	Instruct. Publ.-Cultes
Εθν. Οικονομίας	0.28	0.63	—	1.13	0.98	1.09	Econ. Nationale
Γεωργίας	1.63	2.63	3.04	2.67	2.29	1.83	Agriculture
Υγιεινής	—	—	2.85	6.02	5.93	0.96	Hygiène
Προνοίας ¹⁾	11.76	7.91	—	—	—	3.52	Prévoyance Sociale ¹⁾
Επισιτισμού	0.36	0.23	—	—	—	—	Kavitaillement
Στρατιωτικών	51.96	47.83	24.91	18.28	12.75	8.64	Guerre
Ναυτικών	3.50	3.77	5.19	5.51	5.47	2.93	Marine
Νομοθετικά Σώματα	—	—	—	—	0.31	0.28	Corps législatifs
Σύνολον	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	Total

¹⁾ Διά τας χρήσεις 1918-19, 1920-21, Υπουργείον Παροχής - Pour les exercices 1918-19, 1920-21, Ministère d'Assistance Publique.

10. Δημόσιον χρέος — 10. Dette publique

Όνομαστικόν κεφάλαιον ἐν κυκλοφορίᾳ — Capital nominal en circulation

α'. Συνοπτικὴ κατάσταση *) — a. Etat synoptique *)

χιλ. δραχ. σταθερῶν. — mill. drs stabilis.

Ἐνδείξεις δανείων	1928	1929	1930	Désignation des emprunts
	31 Μαρτίου — 31 mars			
Δάνεια εἰς χρυσὸν καὶ συνάλλαγμα	95.493.400	27.166.482	27.092.501	Emprunts en or ou devises
Δάνεια εἰς δραχμὰς	4.327.919	5.229.260	4.827.894	Emprunts en drachmes
Κυμαινόμενον χρέος	4.136.594	3.193.994	4.270.673	Dette flottante
Πιστωτικὴ κυκλοφορία	2.684.754	2.714.131	Circulation fiduciaire
Ὁφειλὰ πρὸς τὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος	182.939	584.277	Dettes à la Banque de Grèce
Ὁφειλὰ πρὸς τὴν Ἐθν. Τράπεζαν	201.150	585.719	Dettes à la Banque Nationale de Grèce
Ἐντοκὲ γραμμάτια καὶ συναλλάγμαται	232.142	132.566	Bons du Trésor et lettres de change
Προκαταβολαὶ ξηροτικού	30.000	50.000	Avances de l'Étranger
Ἀγροτικὴ Τράπεζα	201.000	Banque Agricole
Σιδηροδρομικὸν χρέος	2.404.703	2.351.698	2.330.053	Dette des Chemins de fer
Σύνολον	99.162.626	38.166.619	39.538.211	Total

*) Συνοπτικὴ κατάσταση τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ ὀνόμ. κεφάλαιου κατὰ τὴν 31 Μαρτίου 1934: (Δι εἰς χρέον τοῦστωμα ὀφειλὰ ἀποτιμῶνται εἰς ἀστέρας δραχμῶν)

*) Etat synoptique du capital nominal en circulation au 31 mars 1934: (Les dettes en devises évaluées en drachmes au pair)

Δάνεια εἰς χρυσὸν — Emprunts en or	χιλ. δραχ. — milliards	1.307.350
Δάνεια εἰς τραπεζικὰ κηλύτια — Emprunts en billets de banques	»	5.013.619
Τραπεζογραμματῖα ἐπὶ ξηροτικῶν πιστώσεων — BILLETS de banque contre crédits étrangers	»	81.508
Κυμαινόμενον χρέος — Dette flottante	»	1.190.894
Προκαταβολαὶ ξηροτικού — Avances de l'Étranger	»	388.000
Σύνολον — Total	χιλ. δραχ. — milliards	9.287.371

β'. Ἀναλυτικὴ κατάσταση 31 Μαρτίου 1934] — b. Etat analytique au 31 mars 1934

Ἐνδείξεις δανείων	Υπόλοιπον solde δραχ. — dr.	Désignation des emprunts
1. Δάνεια εἰς χρυσὸν, συνάλλαγμα	27.092.500.951	1. Emprunts en or ou devises
1931 Τριῶν Πυλῶν	270.022.067	1933. Trois Puissances
5 % 1831 120.094.000	1.045.847.500	5 % 1831 120.000.000
5 % 1831 170.000.000	515.397.500	5 % 1834 170.000.000
4 % 1837 Μονοκαίλειον	1.485.747.000	4 % 1887 Monopoles
4 % 1839 Πάγιον	1.423.079.500	4 % 1886 Reste
5 % 1893 Κεφαλοκέραια	100.425.000	5 % 1893 Funding
2,5 % 1898 Ἠγγυημένον	1.039.312.500	2,5 % 1898 Garantit

Αναμόρφωσιν χρέος — Dette publique

Β'. Αναλυτική κατάσταση 31 Μαρτίου 1930 — b. Etat analytique au 31 mars 1930

Ένδειξεις δανείων	Υπόλοιπον solde δραχ. + dr.	Désignation des emprunts
5 0/0 1907 Έθνικής Άρμης	197.220.000	5 0/0 1907 Défense Nationale
4 0/0 1910 110.000.000	1.375.258.500	4 0/0 1910 110.000.000
5 0/0 1914 500.000.000	4.481.437.500	5 0/0 1914 500.000.000
6 0/0 1915 15.000.000	3.622.500	6 0/0 1915 15.000.000
* Ατοκόν δια το 18.437.000	948.510.000	Sans intérêt 18.437.000 drs or
5 0/0 1923 Καναδικής Κυβερνήσεως	514.875.000	5 0/0 1923 Gouvernement Canadien
7 0/0 1924 Προσφυγικόν	4.419.000.000	7 0/0 1924 Réfugiés
8 0/0 1924 Υδροτόκος	757.500.000	8 0/0 1924 Adduction
8,5 0/0 1926 Σουηδικόν	383.298.121	8,5 0/0 1926 Suédois
10 0/0 1927 Αιματωρικών Τριτόκοκ	3.011.083	10 0/0 1927 Palais de Justice de Tripolis
6 0/0 1928 Σπαθός/σας και Προσφυγικόν	2.778.801.500	6 0/0 1928 Stabilisation et Réfugiés
4 0/0 1928 Δημοσίων Έργων (Πατριωτ.)	1.403.177.500	4 0/0 1928 Travaux publics (Patriotique)
4 0/0 Άμερικανικής Κυβερνήσεως	912.525.000	4 0/0 Gouvernement Américain
Πόλεμ. χρέος προς την Άγγλική Στρατιάν. 1927	2.606.350.000	Dettes de guerre envers l'Anglais. Accord 1927
Πόλεμ. χρέος προς την Αμερικανική Στρατιάν. 1927	412.294.200	Dettes de guerre envers l'Amériq. Accord 1927
II. Δάνεια εις δραχμάς	4.627.694.670	II. Emprunts en drachmes
* Ατοκόν 1885 Πατριωτικόν	1.175.550	Sans intérêt 1885 Patriotique
5 0/0 1896 Έκπονησεως	70.750.000	5 0/0 1896 Usajic
1 0/0 1906 Ναυτικόν τρονηματόν	12.809.800	1 0/0 1906 Subventions navales (lles privilégi.)
5 0/0 1908 Τελωνίων Πατρών	246.062	5 0/0 1908 Douane de Patras
6 0/0 1905 Αποκαταστάσεως Τελων. Πατρών	135.122	6 0/0 1905 Achèvement de l'adouane de Patras
5 0/0 1915 Αποκαταστάσεως Πατρών	509.884	5 0/0 1915 Palais de Justice de Patras
6 0/0 1917 100.000.000. Έπιτόκοκ	57.830.100	6 0/0 1917 100.000.000 Rémunération
6 0/0 1918 75.000.000	23.001.300	6 0/0 1918 75.000.000
8 0/0 1918 Απολλοτριώσεως άγροκ. κτημάτων	281.960.000	8 0/0 1918 Expropriation des domaines
5 0/0 1920 300.000.000	282.700.000	5 0/0 1920 300.000.000
6,5 0/0 1922 α'. Αναγκαστικόν	1.301.481.800	6,5 0/0 1922 1er Forcé
6 0/0 1921 Αποκαταστάσεως Πατρών	8.635.750	6 0/0 1921 Palais de Justice de Patras
6 0/0 1921 Βόλου	1.943.138	6 0/0 1921 Volo
6 0/0 1923 Έλληνοβουλγ. μεταναστευτικόν	469.781.500	6 0/0 1923 Emigration Gréco-bulgare
6 0/0 1923 β'. Αναγκαστικόν	1.088.800.000	6 0/0 1923 2e Forcé
6 0/0 1926 γ'. Αναγκαστικόν	550.709.000	6 0/0 1926 3e Forcé
7 0/0 1926 Δίου Μεταθρον	15.471.335	7 0/0 1926 Palais d'Elion Mélatron
9 0/0 1926 100.000.000 (Τόκοκ)	22.247.200	9 0/0 1926 100.000.000 (Sté Teston)
8 0/0 1927 Έλλήνων Υπακόων	785.709.000	8 0/0 1927 sujets Helléna
III. Κεραινωόμενον χρέος	4.970.672.702	III. Dette Flottante
1. Πιστωτική κυκλοφορία	2.714.011.150	1. Circulation fiduciaire
Διατάξει συμβάσεως μετ' Έθν. Τραπεζής	1.596.670.088	En vertu de la convention avec la Banque Nationale
Νόμ. ΓΧΜΒ έπι πιστώσειν ξένων Κυβερνήσεων	1.103.207.324	En vertu de la loi ΓΧΜΒ. Crédits de Gouvern. étrangers
Έκ πιστώσε. Νόμ. ΓΧΜΒ έπι έκαστῳ πιν	11.768.790	De crédits en vertu de la loi ΓΧΜΒ en liquidation
2. Όφειλά προς την Τράπεζαν της Ελλάδος	354.276.894	2. Dette à la Banque de Grèce
1,5 0/0 1925 45.000.000 δραχ. χρυσόν		1,5 0/0 1925 45.000.000 drs or
3. Όφειλά προς την Έθν. Τράπ. της Ελλάδος	585.218.545	3. Dette à la Banque Nationale de Grèce
Τμήμα έπι λογαριασμοῦ Έπιστ. εμπο.	61.008.515	Part du compte de revirement
6 0/0 1924 618.000.000	523.859.000	6 0/0 1924 618.000.000
4. Έντοκα γραμματίων και συναλλάγματι	132.566.100	4. Bons du Trésor et lettres de change
Έντοκα γραμματίων Έθνικής Άιδούης	51.927.750	Bons de la Défense Nationale
Έντοκα γραμματίων Δημοσίου εις χρυσόν	112.590	Bons du Trésor en or
Ατοκα γρ. ταξι. ολικόν χρυσίνην και Άγγλικῆς Κυβερνήσεως	21.419.044	Bons sans intérêt pour matier. fourni par le Gouvern. Anglais
Έντοκα γρ. ταξ. διά προμήθ. οδοστρωτήρ. Συναλλάγμ. διά κατασκευήν υποβρυχίων	5.587.000	Bons à intérêt pour chaussées, Lettres de change pour la construction de sous-marins
5. Προμηθευταί Έξωτερικοῦ	90.000.000	5. Avances de l'Étranger du Gouvernement Français
Γαλλικῆς Κυβερνήσεως		
6. Άγροτικῆ Τράπεζα	200.000.000	6. Banque Agricole
Προικοδόμησις Νόμος 4332/1929		Dotation suivant les dispositions de la loi 4332/1929
IV. Σιδηροδρομικόν χρέος	2.359.653.000	IV. Dette des Chemins de fer
5 0/0 1890 Σιδηροδρ. Περιοῦς - Λαρίσης	690.171.000	5 0/0 1890 Chemins de fer Pirée-Larissa
4 0/0 1902 Έλληνικόν Σιδηροδρόμων	838.242.500	4 0/0 1902 Helléniques
3 0/0 1893 Σιδηροδρ. Θεσπ. Πιπης-Κων. πόλεως	415.801.000	3 0/0 1893 Chem. de fer Saloniq.-Constant.
8 0/0 1925 Έλληνικόν Σιδηροδρόμων	458.757.500	8 0/0 1925 Chemins de fer Helléniques
5 0/0 1900 Σιδηροδρόμος Πύργων - Μετ.γαλά	19.331.000	5 0/0 1900 Chemins de fer Pyrgos-Méligala
3 0/0 1891 Έταιρεία Σιδηροδρ. Θεσσαλονικης - Μοναστηρίου	49.743.000	3 0/0 1891 Sté des Chemins de fer de Salonique-Monastir
Σύνολον	38.589.211.323	Total

❖ Από τη Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος του 1939¹⁰⁰ :

12.

5. Έσοδα του Κράτους εν γένει — 5. Recettes du Trésor en général

Βεβαιωθέντα ποσά* — Montants constatés*

χιλ. δραχμών — milliers de drachmes

Κατηγορία έσοδων	1935-36		1936-37		1937-38		1938-39		Désignation des produits
	Ποσόν Montant	‰	Ποσόν Montant	‰	Ποσόν Montant	‰	Ποσόν Montant	‰	
I. Πραγματικά έσοδα	11.140.550	00.00	12.300.053	02.05	13.004.709	02.07	14.052.020	00.54	I. Recettes effectives
1. Άμεσοι φόροι	2.201.448	17.58	2.655.063	17.72	2.987.582	18.02	3.264.390	20.57	1. Contributions directes
2. Έμμεσοι φόροι	3.308.911	44.79	3.819.237	38.76	4.469.321	38.97	6.327.700	41.13	2. Contributions indirectes
3. Μονοπώλια	493.374	5.09	657.757	4.32	698.142	4.15	878.295	4.27	3. Monopoles
4. Τέλη ζωοτροφίμου	573.596	4.63	672.331	4.42	814.162	4.01	881.425	5.56	4. Droits de timbre
5. Δικαιώματα του Κράτους	499.342	3.44	511.851	3.41	552.200	3.55	635.423	4.00	5. Droits divers
6. Υπηρεσία διευρυγόμενα παρά του Κράτους	375.419	3.00	419.257	2.74	446.734	2.79	474.569	2.99	6. Services de l'Etat
7. Προέσοδοι εκ της περιουσίας του Κράτους	169.600	1.35	156.701	1.04	189.199	1.14	207.655	1.31	7. Produits et revenus du domaine de l'Etat
8. Άλλα τακτικά έσοδα	632.249	5.06	697.551	4.65	650.369	4.14	772.030	4.91	8. Autres recettes ordinaires
Πρόσθετοι φόροι	25.637	0.21	30.355	0.29	36.340	0.19	25.914	0.16	Impôts complémentaires
Πολιμικά έπανορθώσεις	—	—	—	—	25	—	—	—	Réparations de guerre
*Έτερα	605.611	4.85	667.196	4.45	654.895	3.95	753.139	4.75	Autres
9. Έκτακτα έσοδα	514.500	4.11	513.975	3.46	799.419	4.71	601.930	3.89	9. Recettes exceptionnelles
Έκτακτοι φόροι, δικαιώματα	75.469	0.60	81.355	0.05	70.429	0.43	71.558	0.49	Impôts extraordinaires, droits
Άλλα	439.031	3.51	734.620	4.99	709.990	4.28	529.374	3.31	Autres recettes
II. Κίνησης κεφαλαίων	1.392.968	11.04	2.599.979	17.34	2.979.108	17.93	1.919.913	11.46	II. Mouvement de capitaux
1. Δάνεια	1.374.361	10.06	2.992.674	17.39	2.971.541	17.92	1.817.229	11.45	1. Emprunts
2. Άλλα έσοδα	1.814	0.01	7.304	0.04	1.567	0.01	1.684	0.01	2. Autres produits
Σύνολον	12.522.923	100.00	14.999.991	100.00	16.577.905	100.00	15.870.339	100.00	Total

* Υπόλοιπον βεβαιωθέντων — Solde des montants constatés.

¹⁰⁰ Διαθέσιμη στο http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_01_0002_00009.pdf, 03/12/2012

13.

8. Έξοδα τού Κράτους ἐν γένει -- 8. Dépenses de l'Etat en général

Ἀναληφθέντα ὀφεισθέντα -- Engagements contractés

ἐκκατμ. δραχ. -- millions de drachmes

Ὑπηρεσία	Ἀπόλυτοι ἀριθμοὶ - Chiffres absolus					Ἀναλογίαι - Pourcentages					Services
	1934-35	1935-36	1936-37	1937-38	1938-39	1934-35	1935-36	1936-37	1937-38	1938-39	
* Ὑπουργεῖα :											Ministères :
Οἰκονομικῶν . . .	4.322.6	4.581.7	4.823.2	5.323.4	5.511.8	39,89	38,00	33,30	32,52	30,23	Finances
* Ἐπιτελεστικῶν καὶ Ὑφολογητῶν Τελῶν καὶ Τροφίμων	106.6	109.7	107.2	221.0	224.6	1,03	1,07	1,15	1,41	1,74	Aff. Etrangères et sous Secrétariat d'Etat de la Presse et du Tourisme
Δικαιοσύνης	295.0	321.3	331.1	354.6	370.8	2,71	2,75	2,43	2,53	2,40	justice
* Ἐπιτελεστικῶν καὶ Ὑφολογητῶν Ἀγορανομίας καὶ Ἀσφαλείας	624.3	741.4	736.7	817.7	874.5	6,41	6,21	5,72	4,99	5,72	Intér. et sous Secrétariats d'Etat de la Police des marchés et de Sécurité publicq.
Συγκοινωνίας	1.241.7	1.521.2	1.351.8	1.632.5	1.601.8	11,45	12,54	9,54	9,97	10,47	Communications
Σιδηροδρόμων	—	—	—	41.4	59.9	—	—	—	0,31	0,39	Chemins de fer
Παιδείας	849.6	919.6	919.8	964.4	1.001.9	8,03	7,75	6,40	5,89	6,55	Instruction
* Ἐθν. Οἰκονομίας	118.8	120.2	114.8	126.8	56.8	1,10	1,07	1,34	0,79	0,35	Econ. Nationale
* Ἔργων	—	10.0	—	30.6	32.6	—	0,12	—	0,31	0,34	Travail
Γεωργίας	313.5	409.6	293.9	564.8	552.9	3,17	3,15	2,03	3,45	3,02	Agriculture
Κρατικῆς Ὑγιεινῆς καὶ Ἀνεκλήσεως	676.8	692.9	924.7	1.152.1	1.107.7	6,24	5,71	6,66	7,03	7,24	Hygiène - Assistance Publique
Στρατιωτικῶν	1.479.6	1.522.7	3.455.0	2.394.5	2.420.2	13,66	13,95	23,91	18,23	15,86	Guerre
Ναυτικῶν	354.9	321.8	726.3	1.137.4	741.6	3,55	4,86	3,91	7,67	4,89	Marine
* Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας	—	—	—	69.0	72.3	—	—	—	0,35	0,47	Navigation Commerciale
* Ἀεροπορίας	173.6	258.5	333.4	843.6	580.5	1,50	2,13	2,30	5,16	3,80	Air
Νεωρολετικῶν Σώματι	69.3	33.6	35.3	16.2	8.4	0,64	0,44	0,23	0,09	0,05	Corps législatifs
Σύνολον	10.836.1	12.126.6	14.433.5	18.374.5	15.235.1	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	Total

28. 'Αξία του ειδικού εμπορίου μετά των ξένων επιχειρησίων
 28. Valeur du commerce spécial avec les pays étrangers

αλ. δραχμών - milliers de drs suite

*Έτη Années	*Αξία εις δραχμ.-Valeur en drach.			*Αξία εις χουρά; δραχμάς - Valeur en drachmes or				
	Εισαγωγή Importation	Έξαγωγή Exportation	Σύνολον Total	Εισαγωγή Importation	Έξαγωγή Exportation	Σύνολον Total	Κατά κάποιον Par habitant	
							Εισαγωγή Importation	Έξαγωγή Exportation
1901	140.506	98.994	234.500	140.506	98.994	234.500	55,71	37,27
1902	137.229	79.808	216.892	137.229	79.808	216.892	54,03	34,40
1903	137.494	85.924	223.418	137.494	85.924	223.418	53,75	33,59
1904	137.616	99.570	227.586	137.616	99.570	227.586	53,48	35,15
1905	141.756	83.691	225.447	141.756	83.691	225.447	44,63	32,25
1906	144.636	123.526	268.162	144.636	123.526	268.162	55,25	47,27
1907	149.068	117.620	266.688	149.068	117.620	266.688	55,65	44,59
1908	154.633	119.713	265.346	154.633	119.713	265.346	55,67	41,79
1909	137.543	101.687	239.236	137.543	101.687	239.236	51,53	38,13
1910	160.536	144.571	305.107	160.536	144.571	305.107	59,84	53,86
1911	173.510	149.998	314.418	173.510	149.998	314.418	64,22	57,18
1912	151.457	146.163	297.620	151.457	146.163	297.620	57,97	51,75
1913	171.333	119.091	290.424	171.333	119.091	290.424	56,92	44,69
1914	318.846	178.564	497.410	318.846	178.564	497.410	66,17	37,96
1915	289.330	215.336	504.666	289.330	215.336	504.666	60,98	45,33
1916	399.439	154.812	554.251	399.439	154.812	554.251	67,94	37,15
1917	223.075	112.627	335.702	223.075	112.627	335.702	46,55	23,39
1918	731.907	296.860	1.028.767	731.907	296.860	1.028.767	152,42	61,65
1919	1.552.179	764.220	2.316.399	1.552.179	764.220	2.316.399	322,36	153,72
1920	2.177.530	689.311	2.866.841	2.177.530	689.311	2.866.841	457,34	146,56
1921	1.764.469	944.210	2.708.679	1.764.469	944.210	2.708.679	337,18	172,15
1922	3.169.762	2.489.119	5.658.881	3.169.762	2.489.119	5.658.881	806,99	629,08
1923	6.075.622	2.544.017	8.619.639	6.075.622	2.544.017	8.619.639	1.144,63	454,78
1924	8.638.963	3.266.185	11.905.148	8.638.963	3.266.185	11.905.148	1.344,62	517,35
1925	10.179.822	4.574.266	14.754.088	10.179.822	4.574.266	14.754.088	1.379,127	606,58
1926	9.967.250	5.439.636	15.406.886	9.967.250	5.439.636	15.406.886	1.305,13	573,73
1927	12.600.215	6.040.196	18.640.411	12.600.215	6.040.196	18.640.411	1.364,313	656,43
1928	19.412.936	8.350.861	27.763.797	19.412.936	8.350.861	27.763.797	1.258,244	631,97
1929	13.276.097	6.290.424	19.566.521	13.276.097	6.290.424	19.566.521	1.369,594	541,64
1930	10.594.285	5.985.677	16.579.962	10.594.285	5.985.677	16.579.962	1.103,399	409,97
1931	5.763.521	4.293.591	10.057.112	5.763.521	4.293.591	10.057.112	69,73	43,94
1932	7.969.398	4.757.367	12.726.765	7.969.398	4.757.367	12.726.765	108,519	64,166
1933	8.496.066	5.154.570	13.650.636	8.496.066	5.154.570	13.650.636	117,988	69,829
1934	8.792.417	5.474.229	14.266.646	8.792.417	5.474.229	14.266.646	120,810	72,669
1935	10.881.388	7.191.283	18.072.671	10.881.388	7.191.283	18.072.671	150,810	98,669
1936	11.962.620	7.378.577	19.341.197	11.962.620	7.378.577	19.341.197	168,092	108,016
1937	15.204.353	9.555.293	24.759.646	15.204.353	9.555.293	24.759.646	204,543	126,453
1938	14.761.395	10.149.189	24.910.584	14.761.395	10.149.189	24.910.584	192,157	139,507

Μέσοι όροι ανά δεκαετίαν — Moyennes par 10 ans

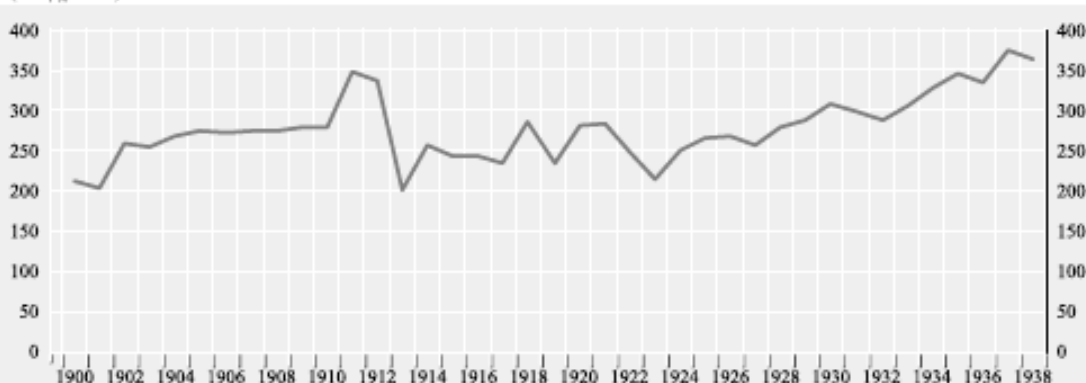
1851-1860	29.034	15.810	44.844	29.034	15.810	44.844	27,59	14,08
1861-1870	60.072	31.162	91.234	60.072	31.162	91.234	45,55	24,30
1871-1880	91.202	56.827	148.029	91.202	56.827	148.029	57,83	35,74
1881-1890	122.081	85.981	208.062	122.081	85.981	208.062	57,00	40,80
1891-1900	120.257	86.419	206.676	120.257	86.419	206.676	56,17	36,05
1901-1910	144.043	103.196	247.239	144.043	103.196	247.239	55,32	39,64
1911-1920	620.347	281.785	902.132	620.347	281.785	902.132	105,71	53,93
1921-1930	8.801.642	4.457.488	13.259.130	8.801.642	4.457.488	13.259.130	1.177,06	604,06

❖ Τα παρακάτω διαγράμματα βρίσκονται στο βιβλίο¹⁰¹ “Η κρίση του 1929, η ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940” , Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2009.

15.

Διάγραμμα 3 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (1900-1938)

(σε δρχ. ΑΝΕ)

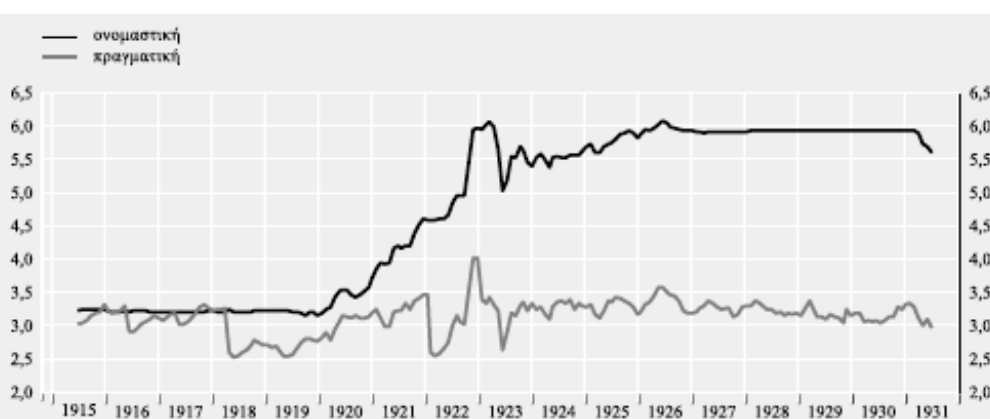

Πηγή: Κωσταλίνος κ.ά. (2007).

Σημείωση: Σε σταθερές τιμές του 1914. Οι δραχμές ΑΝΕ αναφέρονται στη νέα δραχμή μετά την υποτίμηση της 1ης Νοεμβρίου 1882. Στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την ενεργό συμμετοχή της χώρας στη Λατινική Νομισματική Ένωση, εισηχθή η εν λόγω δραχμή ως νέα νομισματική μονάδα σε αντικατάσταση της παλαιάς δραχμής με ισοτιμία που ορίστηκε σε 0,89 νέες δραχμές ανά παλαιά, έτσι ώστε να επιτευχθεί η ισοτιμία δραχμής/γαλλικού φράγκου στο άρτιο, δηλαδή 1:1. Υπενθυμίζεται ότι με το νόμο «Περί νομισματικού συστήματος» (Απρίλιος 1867) η Ελλάδα υπέγραψε τη συμφωνία με τη ΑΝΕ, αποδεχόμενη τη αρχή του διμεταλλισμού και την ταύτιση της χρυσής δραχμής με το χρυσό γαλλικό φράγκο.

16.

Διάγραμμα 5 Ονομαστική και πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής έναντι της λίρας Αγγλίας (1915-1931)

Πηγές: Τράπεζα της Ελλάδος, *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο* (διάφορα τεύχη), Ζολώτας (1929), ΕΣΥΕ και Λαζαρόπουλος (2004).

Σημείωση: Μέσα μηνιαία επίπεδα (spot rates) - μετρείται σε φυσικούς λογάριθμους. Η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία έχει υπολογιστεί ως ο λόγος των τιμών χονδρικής της Βρετανίας (Sauerbeck Index) και της Ελλάδος (1913=14=10) χρησιμοποιώντας ως λόγο μετατροπής τη διμερή συναλλαγματική ισοτιμία.

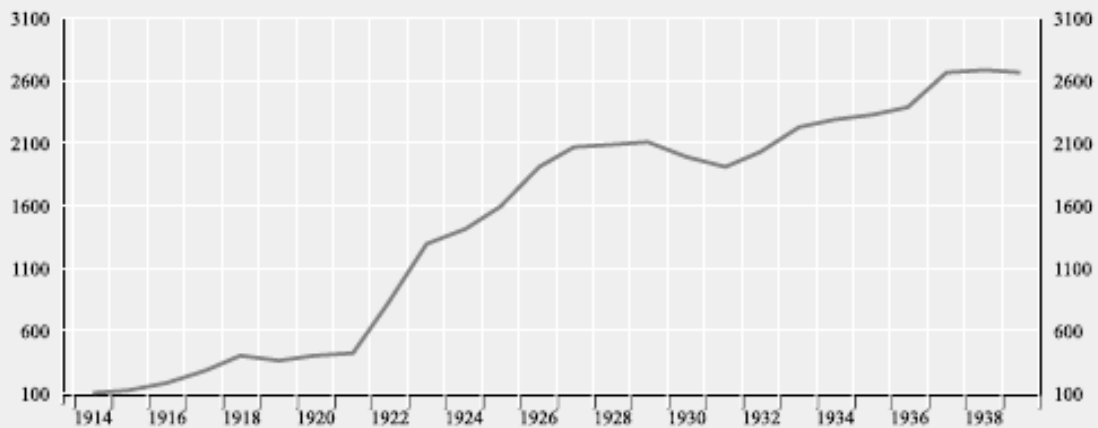
¹⁰¹ Διαθέσιμο στο

http://www.bankofgreece.gr/BoGDocuments/%CE%97_%CE%9A%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%97_%CE%A4%CE%9F%CE%A5_1929.pdf , 03/12/2012

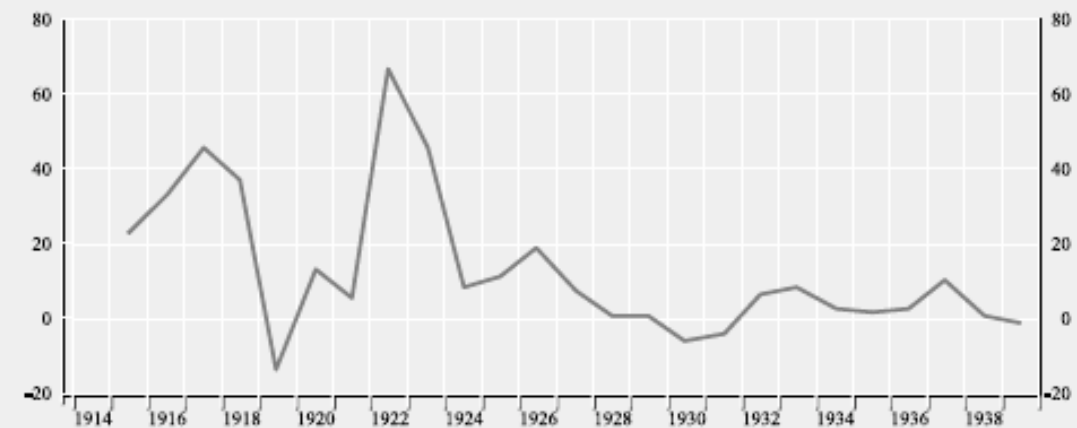
17.

Διάγραμμα 6 Το επίπεδο των τιμών και ο πληθωρισμός (1914-1939)

Α. ΔΤΚ, 1914=100

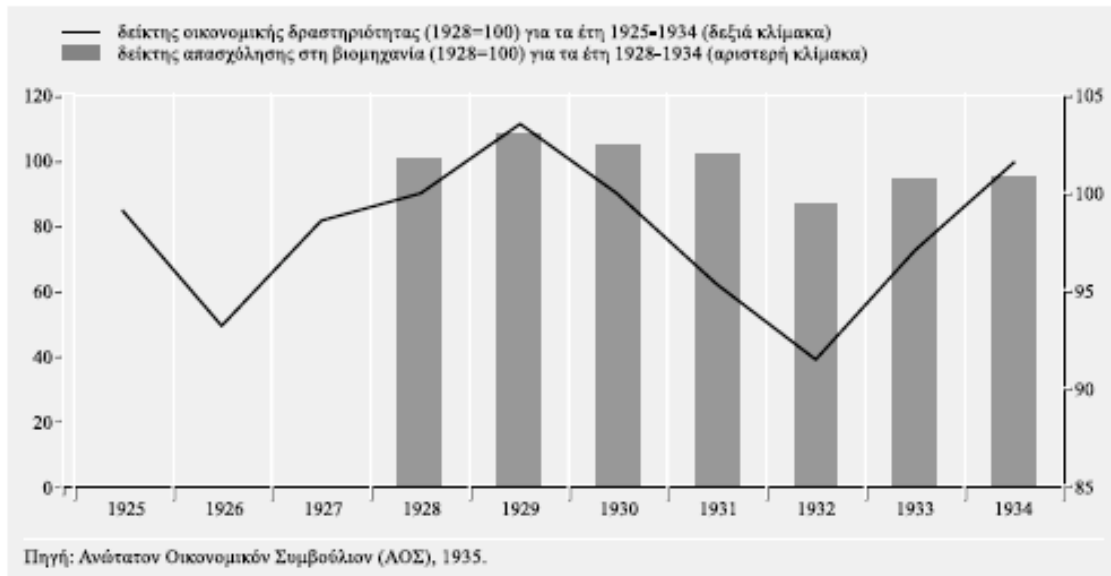
Β. ΔΤΚ, ετήσιος εκατοστιαίος ρυθμός μεταβολής

Πηγές: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΣΥΕ.

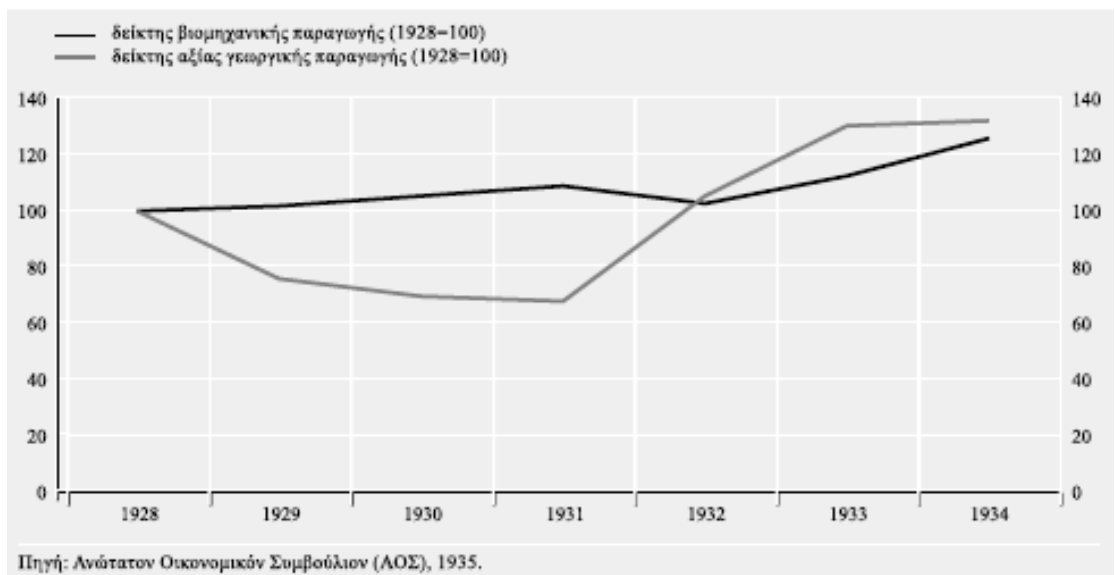
18.

Διάγραμμα 7 Απασχόληση και οικονομική δραστηριότητα στην Ελλάδα (1925-1934)

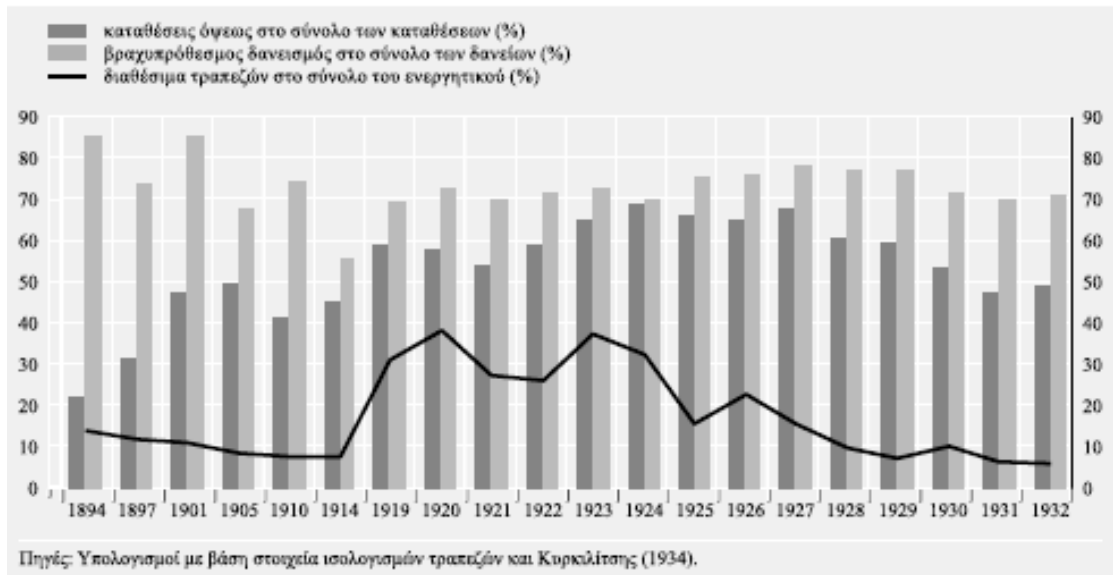
19.

Διάγραμμα 8 Βιομηχανική και γεωργική παραγωγή (1928-1934)

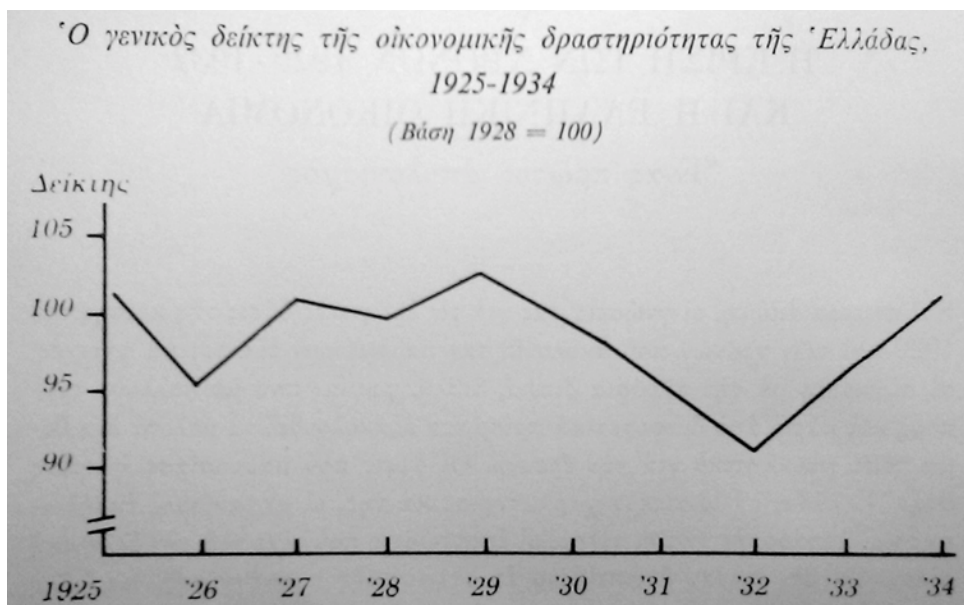
20.

Διάγραμμα 9 Καταθέσεις, δάνεια και διαθέσιμα συνόλου τραπεζών

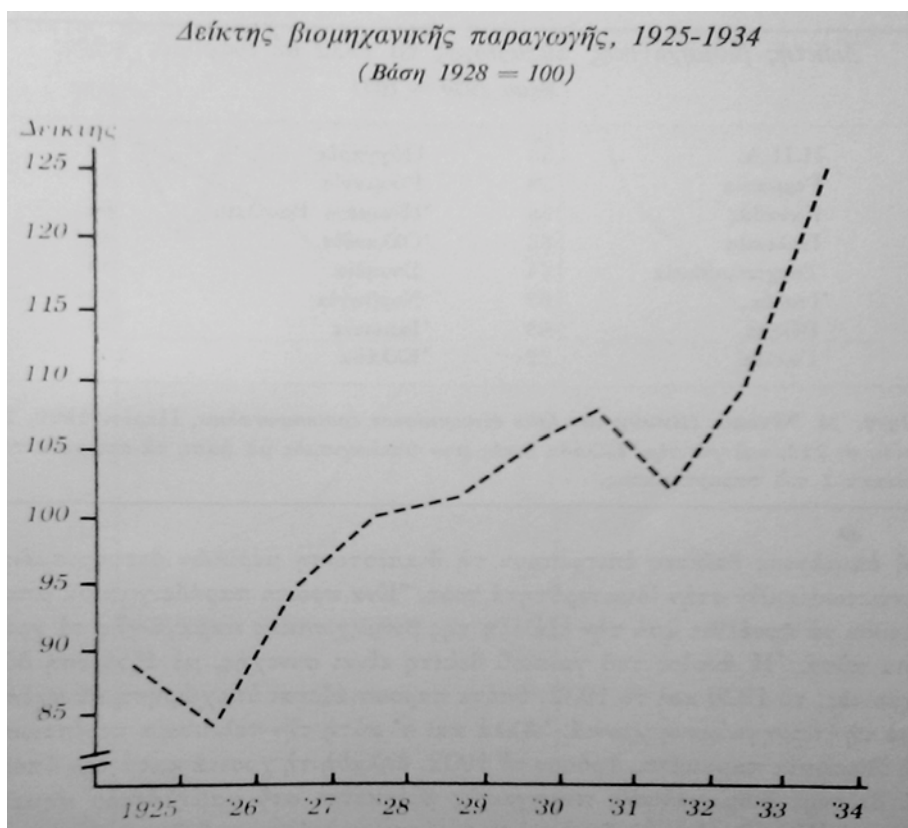

❖ Από το βιβλίο: Κωστής Κ., *Οι Τράπεζες και η κρίση 1929-1932*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος : Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 1986

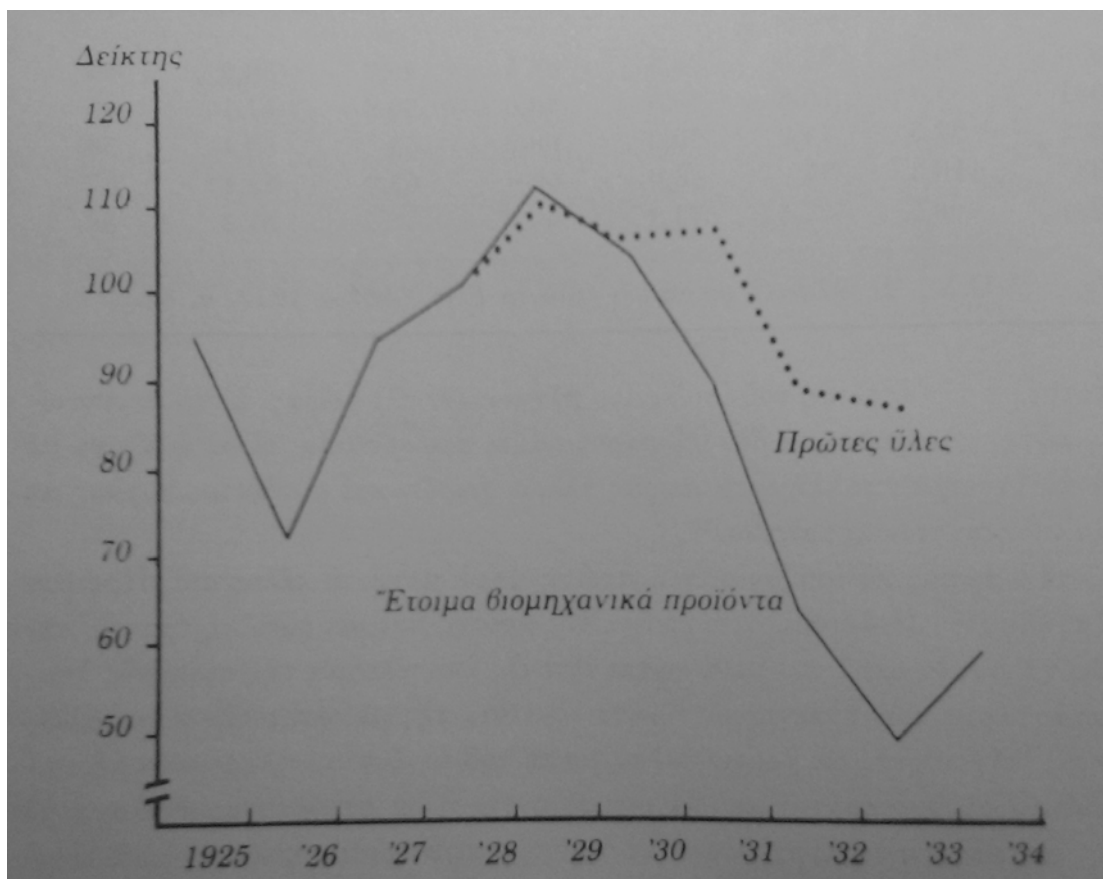
21.

22.

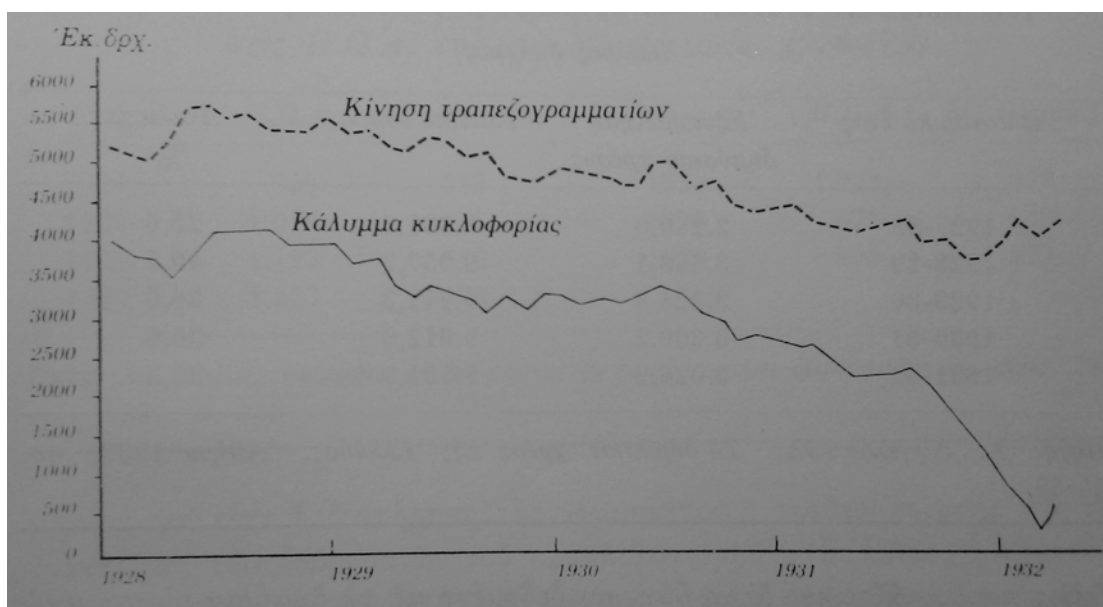

23.

Δείκτες εισαγωγής έτοιμων βιομηχανικών προϊόντων και πρώτων υλών, 1925-1934, με βάση 1928=100

24.

Κίνηση τραπεζογραμμάτων και καλύμματος κυκλοφορίας, 1928-1932

25.

<i>Ταμιακή ρευστότητα τῶν ἐλληνικῶν τραπεζῶν, 1928-1932</i>					
<i>Κατηγορίες</i>	<i>% ὑποχρεώσεων ὀψεως</i>				
	<i>1928</i>	<i>1929</i>	<i>1930</i>	<i>1931</i>	<i>1932</i>
<i>1. Διαθέσιμα στὸ ταμεῖο, στὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, καὶ σὲ ἄλλες τράπεζες</i>	16,38	12,14	16,93	11,79	10,18
<i>2. Σὲ ξένα νομίσματα</i>	16,43	12,86	9,01	8,36	9,46
<i>3. Προεξοφλήσεις ἐμπορικῆς</i>	27,88	31,34	31,40	35,09	32,01
<i>Σύνολο</i>	60,69	56,34	57,34	55,24	51,65

26.

<i>Πραγματικὴ ρευστότητα τῶν τραπεζῶν, 1928-1932</i>					
<i>(% τοῦ συνόλου τῶν ὑποχρεώσεων)</i>					
<i>Κατηγορίες</i>	<i>1928</i>	<i>1929</i>	<i>1930</i>	<i>1931</i>	<i>1932</i>
<i>Ταμεῖο, ἐκδοτικὴ τράπεζα κτλ.</i>	9,55	7,09	9,90	6,33	5,65
<i>Διαθέσιμα σὲ ξένα νομίσματα</i>	9,57	7,51	5,27	4,49	5,25
<i>Προεξοφλήσεις</i>	16,26	18,31	18,37	18,85	17,90
<i>Δάνεια ἐπὶ ἐμπορευμάτων, χρεογράφων</i>	24,88	25,35	24,28	22,73	22,89
<i>Σύνολο</i>	72,66	71,28	74,82	70,51	68,33

27.

᾽Ελλειμμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου τῆς Ἑλλάδας, 1925-1934

<i>᾽Ετη</i>	<i>᾽Ελλειμμα (᾽Εκατομμύρια δρχ.)</i>	<i>᾽Αναλογία % ἐξαγωγῆς ἐπὶ εἰσαγωγῆς</i>	<i>᾽Ετη</i>	<i>᾽Ελλειμμα (᾽Εκατομμύρια δρχ.)</i>	<i>᾽Αναλογία % ἐξαγωγῆς ἐπὶ εἰσαγωγῆς</i>
1925	5.602	44,94	1930	4.538	56,88
1926	4.527	54,57	1931	4.559	47,97
1927	6.560	47,93	1932	3.113	60,40
1928	6.086	50,98	1933	3.197	62,70
1929	6.315	52,43	1934	3.502	60,60

28.

᾽Ανεργία καὶ ἀπασχόληση στὴν Ἑλλάδα, 1928-1934

<i>᾽Ετη</i>	<i>᾽Απασχόληση στὴν βιομηχανία (Δείκτης)</i>	<i>᾽Αριθμὸς ἀνέργων (στοιχεῖα Γ.Σ.Ε.Ε.)</i>	<i>᾽Ετη</i>	<i>᾽Απασχόληση στὴν βιομηχανία (Δείκτης)</i>	<i>᾽Αριθμὸς ἀνέργων (στοιχεῖα Γ.Σ.Ε.Ε.)</i>
1928	100	75.000	1932	86,7	210.000
1929	107,9	82.000	1933	94,3	237.000
1930	104,6	127.000	1934	94,9	—
1931	101,9	165.000			

<i>Ἴσοζύγιο πληρωμῶν τῆς Ἑλλάδος, 1931-1932</i>				
<i>(Χιλιάδες \$)</i>				
<i>Κατηγορίες¹</i>	<i>1931</i>		<i>1932</i>	
	<i>Ἐνεργητικὸ</i>	<i>Παθητικὸ</i>	<i>Ἐνεργητικὸ</i>	<i>Παθητικὸ</i>
<i>I. Ἐμπόριο</i>				
1. Ἐξαγωγή	54.034		34.900	
2. Εἰσαγωγή		113.471		65.200
3. Ἔσοδα ναυτιλίας	5.856		4.397	
4. Ἀσφάλιστρα		1.157		164
Σύνολο	59.890	114.628	39.297	65.364
<i>II. Κίνηση κεφαλαίων</i>				
1. Τόκοι διαθεσίμων ἐκδοτικῶ ἰδρύματος	666		171	
2. Τόκοι διαθεσίμων ἐλληνικῆς ἀγορᾶς			140	
3. Τόκοι ἐθνικῶν δανείων σὲ χρυσὸ (πληρώθηκαν στὴν Ἑλλάδα)	4.048	3.546		
4. Λογαριασμοὶ δημοσίου [Ἐπανορθώσεις]	4.675			
5. Τραπεζικὲς πιστώσεις	3.334	7.659		3.254
6. Ὑπηρεσία δημόσιου χρέους		24.106		5.907
7. Ἄλλες ἀνάγκες δημοσίου		5.560		5.162
8. Τόκοι κεφαλαίων καὶ μερίσματα ξένων κεφαλαίων στὴν Ἑλλάδα		3.684		1.940
9. Ἐξαγορὲς χρεογράφων		4.442		
10. Ἔξοδα ἐλλήνων ταξιδιωτῶν		4.768		1.500
Σύνολο	12.723	50.219	3.857	17.763
<i>III. Ἀδελφοὶ πόροι</i>				
1. Μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα	34.428		14.000	
2. Τουρισμὸς	4.850		4.156	
3. Εἰσοδήματα Ἑλλήνων στὸ ἐξωτερικὸ κτλ.	7.402		7.000	
Σύνολο	46.680		25.156	
<i>Γενικὸ σύνολο</i>	119.293	164.847	68.310	83.127
<i>Μείωση συναλλαγματικῶν διαθεσίμων τῆς Τράπεζας τῆς Ἑλλάδος</i>	9.807		11.823	
<i>Ξένη ἐνίσχυση μέσο ἐκδοτικῆς τράπεζας</i>	12.894		237	
<i>Ξένη ἐνίσχυση μέσο ἀγορᾶς</i>	22.853			
<i>Ἀπροσδιόριστο</i>			3.297	
Σύνολο	164.847	164.847	83.127	83.127

❖ Από το βιβλίο : Κουτσομάρης Γ., Η μορφολογία της ελληνικής βιομηχανίας, Κέντρο Οικονομικών ερευνών, Αθήνα 1963

30.

ΠΙΝΑΞ 2.1. Έλλάς: Ρυθμός Αύξησης Ἀριθμοῦ Βιομηχανικῶν καὶ Βιοτεχνικῶν Καταστημάτων, 1920-1958.

Ἔτη	Ἀριθμὸς Καταστημάτων	Μέσος Ἐτήσιος Ρυθμὸς Αὐξήσεως ἀπὸ τῆς Προηγούμενης Ἀπογραφῆς
1920	33.811	—
1930	65.811	6,87 %
1950	92.749	1,63 %
1958	109.236	2,07 %

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑΚΗ ΓΡΑΦΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

1922

- Αύγουστος Κατάρρευση μικρασιατικού μετώπου.
- Αύγουστος 28 Διάγγελμα βασιλιά Κωνσταντίνου για ενότητα και πειθαρχία. Παραίτηση κυβέρνησης Πρωτοπαπαδάκη. Σχηματισμός νέας κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Ν. Τριανταφυλλάκο.
- Σεπτέμβριος 6 Αποχώρηση και του τελευταίου ελληνικού στρατιωτικού τμήματος από μικρασιατικό έδαφος, σφαγές Ελλήνων στη Μικρά Ασία. Συνεχείς αφίξεις προσφύγων στην Ελλάδα.
- Σεπτέμβριος 10 Κοινή ανακοίνωση των τριών δυνάμεων της Αντάντ προς την κυβέρνηση της Άγκυρας για έναρξη διαπραγματεύσεων ειρήνης με αντάλλαγμα την παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης στην Τουρκία.
- Σεπτέμβριος 12 Ο Έλληνας πρωθυπουργός αποδέχεται την απόφαση της Αντάντ για υποχώρηση του Ελληνικού Στρατού από την Ανατολική Θράκη, γεγονός που σημαίνει 250 χιλιάδες νέοι πρόσφυγες.
- Σεπτέμβριος 13 Άμεση δράση προσωρινής επαναστατικής επιτροπής στην Αθήνα με επικεφαλής τον υποστράτηγο Θ. Πάγκαλο. Παραίτηση κυβέρνησης Τριανταφυλλάκου.
- Σεπτέμβριος 15 Ο Βενιζέλος ορίζεται από την “Επαναστατική Επιτροπή” αντιπρόσωπος της Ελλάδος στο εξωτερικό.
- Σεπτέμβριος 17 Σχηματισμός πολιτικής κυβέρνησης στην Αθήνα. Άρνηση του Ζάιμη να αναλάβει τελικά την πρωθυπουργία. Προσωρινός πρωθυπουργός ο αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Σ. Κροκίδας.
- Νοέμβριος 8 Αρχίζει η Συνδιάσκεψη της Λωζάνης.
- Νοέμβριος 10 Παραίτηση της κυβέρνησης Κροκίδα.
- Νοέμβριος 14 Σχηματισμός κυβέρνησης Στ. Γονατά.

Δεκέμβριος 22 Νόμος 2948 “περί προαγωγής της βιομηχανίας και βιοτεχνίας”.

1923

Ιανουάριος 30 Σύμβαση με Τουρκία περί ανταλλάξιμων πληθυσμών.
Ιούλιος 24 Υπογραφή Συνθήκης Λωζάνης, καθορισμός συνόρων Ελλάδας-Τουρκίας-Βουλγαρίας. Ίδρυση στρατιωτικού συνδέσμου με σκοπό την αντιμετώπιση βασιλικής αντίδρασης στην “Επανάσταση”.

Σεπτέμβριος 28 Ίδρυση της “Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων” για τη διαχείριση του προσφυγικού δανείου.

Οκτώβριος 18 Διάταγμα προκήρυξης εκλογών για εθνοσυνέλευση.
Οκτώβριος 19 Άρση του στρατιωτικού νόμου.
Οκτώβριος 21 Αποτυχημένο κίνημα αντι-βενιζελικών στρατιωτικών (Λεοναρδόπουλου-Ζήρα-Μεταξά).

1924

Ιανουάριος 2 Έναρξη της Δ’ Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης. Κατάθεση “επαναστατικής εξουσίας” από Νικόλαο Πλαστήρα. Παραίτηση κυβέρνησης Γονατά.

Ιανουάριος 5 Ο Ελ. Βενιζέλος εκλέγεται πρόεδρος της Συντακτικής Βουλής.

Ιανουάριος 11 Σχηματισμός κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου.

Ιανουάριος 29 Συγκρότηση 30μελούς επιτροπής της Βουλής για αναθεώρηση του Συντάγματος.

Φεβρουάριος 6 Παραίτηση Ελ. Βενιζέλου. Σχηματισμός κυβέρνησης Καφαντάρη.

Μάρτιος 8 Παραίτηση κυβέρνησης Καφαντάρη.

Μάρτιος 12 Σχηματισμός κυβέρνησης Αλ. Παπαναστασίου.

Μάρτιος 25 Ψήφισμα Δ’ Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης “περί εκπτώσεως της δυναστείας και ανακυρήξεως της Δημοκρατίας”. Ανακήρυξη της Δημοκρατίας που θα επικυρωθεί με δημοψήφισμα.

Απρίλιος 13	Δημοψήφισμα που ενέκρινε την ανακήρυξη της Δημοκρατίας με 69,95% υπέρ και 30,05% κατά.
Ιούνιος 9	Παραίτηση Κονδύλη από κυβέρνηση Παπαναστασίου. Κυβερνητική κρίση.
Ιούλιος 19	Καταψήφιση κυβέρνησης από τη Βουλή. Παραίτηση Αλ. Παπαναστασίου.
Ιούλιος 24	Σχηματισμός κυβέρνησης “Συμβιβασμού” με πρωθυπουργό τον Θ. Σοφούλη.
Οκτώβριος 1	Παραίτηση κυβέρνησης Σοφούλη.
Οκτώβριος 7	Σχηματισμός κυβέρνησης Α. Μιχαλακόπουλου.
Οκτώβριος 29	Υπογραφή πρωτοκόλλου στη Γενεύη μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας περί μειονοτήτων. Επιπτώσεις στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις. Η Γιουγκοσλαβία καταγγέλει τη συνθήκη συμμαχίας με την Ελλάδα του 1913.
Δεκέμβριος 4	Σύμβαση για έκδοση προσφυγικού δανείου 12.300.000 χρυσών λιρών Εθνικής Τράπεζας και οίκου Hambro, Bank Ltd. και Spreyers and Co. Σύμβαση με αμερικανική εταιρεία Ούλεν για την ύδρευση της πρωτεύουσας. Δάνειο για κατασκευή και ενίσχυση σιδηροδρομικού δικτύου 2.200 χιλ. δολαρίων.
<u>1925</u>	
Ιανουάριος 30	Ένταση ελληνοτουρικών σχέσεων. Απέλαση Οικουμενικού Πατριάρχη ως ανταλλάξιμου.
Μάρτιος	Μετά από προσφυγή της Ελλάδας στην Κ.Τ.Ε. ακυρώθηκε το Ελληνοβουλγαρικό σύμφωνο περί μειονοτήτων. Επιδείνωση των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων.
Ιούνιος 10	Παραίτηση Κονδύλη υπουργού Εννόμου Τάξεως και Εσωτερικών. Κυβερνητική κρίση.
Ιούνιος 15	Σχηματισμός νέας κυβέρνησης Α. Μιχαλακόπουλου.
Ιούνιος 25	Στρατιωτικό κίνημα του Θ. Πάγκαλου. Παραίτηση Μιχαλακόπουλου.

Ιούνιος 26	Σχηματισμός κυβέρνησης Θ. Πάγκαλου.
Ιούνιος 30	Η Βουλή δίνει ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση Παγκάλου μετά από εισήγηση Α. Παπαναστασίου.
Ιούλιος 13	Επιβολή λογοκρισίας.
Ιούλιος 20	Αποφασίζεται ο απαγχονισμός των καταχραστών του δημοσίου.
Αυγустος 27	Απαγόρευση κάθε επαφής Ελλήνων διπλωματών με Ελ. Βενιζέλο.
Νοέμβ. 21,23,24	Σύσκεψη πολιτικών αρχηγών με τον Πάγκαλο για το θέμα της προκήρυξης των εκλογών.

1926

Ιανουάριος 5	Διάγγελμα Παγκάλου εναντίον του κοινοβουλευτισμού: «Συντακτική, εκτελεστική και νομοθετική εξουσία εις χείρας μου». Κήρυξη και τυπικά της δικτατορίας.
Ιανουάριος 24	Έκδοση εσωτερικού αναγκαστικού δανείου. Τα νομίσματα κόβονται κατά το 1/4 , το ίδιο και οι ομολογίες.
Απρίλιος 4,11	Διεξαγωγή προεδρικών εκλογών με μόνο υποψήφιο τον Πάγκαλο χωρίς κάθοδο της αντιπολίτευσης. Μυστικές συναντήσεις Παγκάλου και Μεταξά.
Απρίλιος 18	Ορκωμοσία ως προέδρου της Δημοκρατίας του Παγκάλου. Ο Ελ. Βενιζέλος στο Λονδίνο για ρύθμιση των ελληνικών πολεμικών χρεών.
Ιούνιος	Επαφές Βενιζέλου με Πάγκαλο για διεξαγωγή εκλογών και συμμετοχή του γιου του, Κυριάκου, στην κυβέρνηση. Ανακοίνωση Παγκάλου για εκλογές τον Αύγουστο με υπηρεσιακή κυβέρνηση και πρωθυπουργό τον πρόεδρο του Αρείου Πάγου.
Ιούλιος 16	Απαγορεύεται η δημοσίευση ανακοινώσεων των βενιζελικών αρχηγών σε εφημερίδες.
Ιούλιος 19	Σχηματισμός κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Αθ. Ευταξία.
Ιούλιος 24	Επιστροφή από εξορία βενιζελικών πολιτικών αρχηγών.

Αύγουστος 21	Στρατιωτικό κίνημα των «Δημοκρατικών Ταγμάτων» με επικεφαλής τον στρατηγό Κονδύλη.
Αύγουστος 22	Επικράτηση του κινήματος. Φυγή, καταδίωξη και σύλληψη Θ.Παγκάλου.
Αύγουστος 23-24	Σύσκεψη όλων των πολιτικών αρχηγών των αστικών κομμάτων υπό την προεδρία του Κονδύλη.
Αύγουστος 26	Σχηματισμός κυβέρνησης Κονδύλη και εξαγγελία βουλευτικών εκλογών για τις 24 Οκτωβρίου.
Σεπτέμβριος 9	Βίαιη διάλυση από Κονδύλη Δημοκρατικών Ταγμάτων.
Σεπτέμβριος 28	Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας συγκαλεί σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών. Αποδοχή μόνο αναβολής των εκλογών για τις 7 Νοεμβρίου.
Νοέμβριος 7	Διεξαγωγή εκλογών με συμμετοχή όλου του φάσματος των πολιτικών δυνάμεων της χώρας και απλή αναλογική. Διαπραγματεύσεις για κυβέρνηση συνασπισμού των αστικών κομμάτων.
Δεκέμβριος 4	Ορκωμοσία «Οικουμενικής» κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον εξωκοινοβουλευτικό Αλ. Ζαΐμη.
Δεκέμβριος 6	Σύγκληση νέας Βουλής. Εκλέγεται πρόεδρος ο Θ. Σοφούλης

1927

Απρίλιος 13	Ολοκλήρωση επεξεργασίας Συντάγματος από 30μελή κοινοβουλευτική επιτροπή.
Απρίλιος 18	Υποβολή παραίτησης προέδρου Δημοκρατίας για την καθυστέρηση ψήφισης του νέου Συντάγματος. Τελικά αποσύρθηκε.
Απρίλιος 20	Επιστροφή Ελ. Βενιζέλου από εξωτερικό και εγκατάστασή του στα Χανιά.
Ιούνιος 3	Δημοσίευση νέου Συντάγματος.
Αύγουστος 12	Κυβερνητική κρίση για το θέμα ίδρυσης καθαρά Εκδοτικής Τράπεζας της Ελλάδος και το νέο δάνειο από την Κ.Τ.Ε. Αποχώρηση από την κυβέρνηση των τριών υπουργών του Λαϊκού Κόμματος.

- Αύγουστος 17 Σχηματισμός νέας κυβέρνησης Α. Ζαΐμη χωρίς το Λαϊκό Κόμμα.
- Σεπτέμβριος 15 Υπογράφεται το πρωτόκολλο της Γενεύης και η έκδοση δανείου 9 εκ. λιρών με εγγυήτρια την Κ.Τ.Ε.

1928

- Φεβρουάριος 3 Παραίτηση κυβέρνησης Ζαΐμη.
- Φεβρουάριος 8 Σχηματισμός νέας κυβέρνησης Α. Ζαΐμη μόνο από Προοδευτικούς και Συντηρητικούς, Φιλελεύθερους και Ελευθερόφρονες.
- Μάιος 14 Ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος.
- Μάιος 22 Μετά από διαφωνία με τον Βενιζέλο, ο Καφαντάρης παραιτείται από αρχηγός των Προοδευτικών Φιλελεύθερων και από υπουργός Οικονομικών. Ακολουθεί παραίτηση και της κυβέρνησης Ζαΐμη.
- Μάιος 23 Δηλώσεις Ελ. Βενιζέλου για επάνοδο του στην ενεργό πολιτική. Επανασύσταση κόμματος Φιλελευθέρων.
- Ιούνιος 2 Ανασχηματισμός κυβέρνησης Ζαΐμη με παραμονή σ' αυτήν τελικά και του Καφαντάρη.
- Ιούνιος 27 Νέα και οριστική παραίτηση κυβέρνησης Αλ. Ζαΐμη. Συμφωνία προέδρου Κουντουριώτη-Βενιζέλου για κυβέρνηση του τελευταίου και άμεση διάλυση της Βουλής.
- Ιούλιος 4 Σχηματισμός κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου με καθαρά συντηρητικό πρόγραμμα.
- Ιούλιος 9 Προεδρικό Διάταγμα διάλυσης της Βουλής και προκήρυξης εκλογών για τις 19 Αυγούστου.
- Ιούλιος 23 Ανακοίνωση προγράμματος εξωτερικής πολιτικής του Βενιζέλου. Έναρξη προεκλογικού αγώνα.
- Αύγουστος 4 Διάσκεψη Χάγης. Κλείσιμο του θέματος των πολεμικών επανορθώσεων προς Βουλγαρία.
- Αύγουστος 19 Εκλογικός θρίαμβος Ελ. Βενιζέλου.

- Σεπτέμβριος 23 Υπογραφή «Ελληνοϊταλικού συμφώνου φιλίας, συνδιαλλαγής και δικαστικού διακανονισμού» μεταξύ Μουσολίνι και Βενιζέλου.
- Οκτώβριος 11 Υπογραφή ελληνογιουγκοσλαβικών πρωτοκόλλων στο Βελιγράδι.
- Οκτώβριος 17 Σύγκληση νέας Βουλής.

1929

- Μάρτιος 27 Υπογραφή ελληνογιουγκοσλαβικής συνθήκης φιλίας στο Βελιγράδι.
- Ιούνιος 7 Ανασχηματισμός κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου.
- Ιούνιος 27 Ίδρυση Αγροτικής Τράπεζας.
- Οκτώβριος 29 Ξεσπά η παγκόσμια οικονομική κρίση. Οι άμεσοι αντίκτυποι στην Ελλάδα μικροί.

1930

- Φεβρουάριος 10 Ο Ελ. Βενιζέλος αναπτύσσει στη Βουλή τις γενικές γραμμές της εξωτερικής του πολιτικής.
- Ιούνιος 10 Υπογραφή ελληνοτουρκικής σύμβασης στην Άγκυρα. Κλείσιμο όλων των εκκρεμών διαφορών ανάμεσα στις δύο χώρες.
- Δεκέμβριος 22 Ανασχηματισμός κυβέρνησης Βενιζέλου.

1931

- Σεπτέμβριος 28 Αναγκαστικός νόμος «περί προστασίας εθνικού νομίσματος».

1932

- Ιανουάριος Περιοδεία Βενιζέλου σε Ρώμη, Παρίσι και Λονδίνο για αναζήτηση οικονομικής βοήθειας. Έθεσε το αίτημά του στη Δημοσιονομική Επιτροπή της Κ.Τ.Ε.
- Μάρτιος 23 Δημοσιοποιείται το πόρισμα της Δημοσιονομικής Επιτροπής. Η ελληνική κυβέρνηση δεν ικανοποιήθηκε.

Μάρτιος 25	Σύσκεψη πολιτικών αρχηγών για λήψη οικονομικών μέτρων. Συζήτηση από Βενιζέλο για δημιουργία «Οικουμενικής» κυβέρνησης. Άρνηση Λαϊκού Κόμματος να συμμετάσχει.
Απρίλιος 12	Συμβούλιο της Κ.τ.Ε. στη Γενεύη και άρνηση της για δάνειο προς την Ελλάδα.
Απρίλιος 21	Παραίτηση υπουργού Οικονομικών Μαρή για πολιτικούς και όχι οικονομικούς λόγους. Υπουργός Οικονομικών, το μέλος του Λαϊκού Κόμματος, Βαρβαρέσσος.
Απρίλιος 23	Ανακοινώνεται η αναστολή πληρωμών.
Απρίλιος 26	Ψήφιση Ν. 5422 για αναγκαστική κυκλοφορία νομίσματος. Κατάργηση ελεύθερης αγοράς συναλλάγματος. Η Ελλάδα εγκαταλείπει τον κανόνα χρυσού.
Μάιος 14	Διάβημα Άγγλου πρεσβευτή για τη μη καταβολή των τοκομεριδίων των δανείων από την Ελλάδα.
Μάιος 19	Ανάλογα διαβήματα διαμαρτυρίας Γαλλίας και Γερμανίας.
Μάιος 21	Παραίτηση κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου. Διαβουλεύσεις αστικών πολιτικών κομμάτων. Άρνηση «Οικουμενικής» από Λαϊκό Κόμμα, το οποίο ζητούσε σχηματισμό από το ίδιο νέας Κυβέρνησης. Αποτυχία κυβέρνησης συνασπισμού βενιζελογενών κομμάτων.
Μάιος 26	Σχηματισμός κυβέρνησης της Δημοκρατικής Ένωσης. Πρωθυπουργός Αλ. Παπαναστασίου με στήριξη Φιλελευθέρων.
Ιούνιος 3	Προγραμματικές δηλώσεις νέας κυβέρνησης. Έντονη προσπάθεια κοινωνικής πολιτικής. Ψήφος εμπιστοσύνης Φιλελευθέρων υπό όρους. Παραίτηση μετά απ' αυτό κυβέρνησης Παπαναστασίου.
Ιούνιος 5	Σχηματισμός νέας κυβέρνησης Φιλελευθέρων ως «κυβέρνησης εκλογών». Αρχή έντονης προεκλογικής περιόδου.

Αύγουστος 19	Διάλυση Βουλής και προκήρυξη εκλογών για τις 25 Σεπτεμβρίου.
Σεπτέμβριος 25	Διεξαγωγή εκλογών για νέα Βουλή και για το ένα τρίτο των μελών της Γερουσίας. Κανένα κόμμα με αυτοδύναμη πλειοψηφία.
Νοέμβριος 4	Σχηματισμός κυβέρνησης «στενού» συνασπισμού Λαϊκών, Ελευθεροφρόνων, Εθνικοριζοσπαστικών και Ανεξάρτητων Χατζηκυριάκου. Πρόεδρος ο Π. Τσάλδαρης.
Δεκέμβριος	Άθλια οικονομική κατάσταση. Η μείωση της αξίας της δραχμής οδηγεί σε έντονες απεργιακές κινήσεις.
<u>1933</u>	
Ιανουάριος 11	Δριμύτατη επίθεση Βενιζέλου εναντίον κυβέρνησης. Ο Τσαλδάρης θέτει θέμα εμπιστοσύνης.
Ιανουάριος 13	Καταψήφιση της κυβέρνησης από τη Βουλή. Υποβολή παραίτησης της κυβέρνησης Τσαλδάρη στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.
Ιανουάριος 16	Σχηματισμός νέας κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου σε συνασπισμό με τα μικρότερα βενιζελογενή κόμματα.
Μάρτιος 5	Εκλογές με το πλειοψηφικό σύστημα του 1928. Επικρατούν τα αντιβενιζελικά κόμματα.
Μάρτιος 6	Κίνημα στρατηγού Ν. Πλαστήρα. Λαϊκή αντίδραση.
Μάρτιος 7	Αυτεπάγγελτη δίωξη εναντίον Πλαστήρα για το κίνημα.
Μάρτιος 10	Σχηματισμός κυβέρνησης της «Ηνωμένης Αντιπολίτευσης» με πρόεδρο τον Π. Τσαλδάρη.
Σεπτέμβριος 14	Κοινό ελληνοτουρκικό σύμφωνο για την υπεράσπιση των συνόρων υπογράφεται στην Άγκυρα.
Νοέμβριος 24	Υπογράφεται προσωρινό πρωτόκολλο Βαλκανικής Συνεργασίας ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία με αποδοχή από τη Ρουμανία και τη Γιουγκοσλαβία.
Δεκέμβριος 4	Επανέρχεται στη Βουλή η αντιπολίτευση.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΔΑΝΕΙΩΝ ΤΗΣ
ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1923-1931

- 1923** Δάνειο από Καναδά ύψους 40 εκ. γαλλικών φράγκων με τόκο 5% για κάλυψη των οφειλών από αγορά канаδικού σιταριού.
Δάνειο 1 εκ. λιρών από την Τράπεζα της Αγγλίας.
- 1924** Προσφυγικό δάνειο με τη μεσολάβηση της Κοινωνίας των Εθνών. Ονομαστικό ύψος του δανείου 12.300.000 λίρες, με τόκο 7% και διάρκεια 40 χρόνια.
Δάνειο 1 εκ. λίρες μετά από δημοψήφισμα, απο την Αγγλία.
- 1925** Δάνειο για κατασκευή και ενίσχυση του σιδηροδρομικού δικτύου καθώς και για προμήθεια σιδηροδρομικού υλικού, ονομαστικού κεφαλαίου 2.200.000 δολαρίων με τόκο 8%.
Νέο εξωτερικό δάνειο ονομαστικού κεφαλαίου 11 εκ. δολ. για τη συντήρηση και κατασκευή έργων ύδρευσης. Μέσα στο δάνειο αυτό συμπεριλαμβάνεται και ένα μικρότερο δάνειο ύψους 1 εκ. δολ. μεταξύ Τράπεζας Αθηνών και της αμερικανικής εταιρείας Ούλεν και Σία για προσωρινά έργα ύδρευσης του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθήνας-Πειραιά.
- 1926** Δάνειο γνωστό ως “Σουηδικόν” ανάμεσα στο Ελληνικό δημόσιο και τη σουηδική εταιρεία Svenska Tandsticksa Ktiebolaget ύψους 1 εκ. λιρών με τόκο 8,5% για την κάλυψη των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού.
Αναγκαστικό δάνειο ύψους 1,2 δις δραχμών.
- 1927** Νέο προσφυγικό δάνειο γνωστό ως «τριμερές» με τη μεσολάβηση της Κ.Τ.Ε. για τη συνέχιση της αποκατάστασης των προσφύγων, τη νομισματική σταθεροποίηση, την κάλυψη των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού και την εξόφληση μέρους του Δημόσιου χρέους προς την Εθνική Τράπεζα.

Ονομαστικό ποσό του δανείου 4.100.000 λίρες και 17.000.000 δολάρια με τόκο 6%.

Δάνειο ύψους 10 εκ. χρυσών φράγκων για εξαγορά της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου

1928

Παραγωγικό δάνειο για υδραυλικά έργα στη Μακεδονία και συμπλήρωση του οδικού δικτύου ονομαστικού ύψους 4 εκ. λίρες με τόκο 6%.

1930

Δάνειο με την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών ύψους 12.200.000 εκ. δολ. Προς 4%.

Δάνειο ύψους 1 εκ. λιρών για την ανέγερση σχολικών κτιρίων.

1931

Δεύτερο παραγωγικό δάνειο ύψους 4.600.000 λιρών προς 6% για παραγωγικές χρήσεις και πληρωμή τόκων σε Εθνική Τράπεζα, Hambros και Spreyers.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αγγελόπουλος Α. Θ., *Το δημόσιον χρέος της Ελλάδος*, Ι.Ν. Ζαχαροπούλου, Αθήνα 1937

Αλογοσκούφης Γ., Λαζαρέτου Σ., *Η δραχμή από τον φοίνικα στο ευρώ*, Λιβάνης, 2002

Ανδρικόπουλος Γ., *Η Δημοκρατία του Μεσοπολέμου, 1922-1926*, Φυτράκης, Αθήνα 1987

Βεργόπουλος Κ., *Εθνισμός και οικονομική ανάπτυξη: Η Ελλάδα στο μεσοπόλεμο*, Εξάντας, Αθήνα 1978

Βεργόπουλος Κ., *Κράτος και οικονομική πολιτική στον 19^ο αιώνα (1880-1895)*

Βεργόπουλος Κ., *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1975

Γρηγοριάδης Σ., *Οικονομική ιστορία της νεότερης Ελλάδας (1909-1940)*, Αθήνα 1975

Δεμαθάς Ζ., Καλαφάτης Θ., Σακελλαρόπουλος Θ., *Νομισματικές κρίσεις και η κρατική τους διαχείριση στην Ελλάδα, 1830-1930*, Θεμέλιο 1991

Ερευνητικές συνεργασίες, *Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 1830-1939*, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών:Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 2007

Καραμανλής Κ., *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι εξωτερικές μας σχέσεις (1928-1932)*, Ελληνική Ευρωεκδοτική 1986

- Κατσούλης Γ., Νικολινάκου Μ., Φίλιας Β., *Οικονομική ιστορία της νεώτερης Ελλάδας: Από το 1831 μέχρι το 1897*, Τόμος β', Παπαζήση,
- Κουτσομάρης Γ., *Η μορφολογία της ελληνική βιομηχανίας*, Κέντρο Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1963
- Κωστής Κ., *Η ιδεολογία της οικονομικής ανάπτυξης. Οι πρόσφυγες στο μεσοπόλεμο*
- Κωστής Κ., *Οι Τράπεζες και η κρίση 1929-1932*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος:Ιστορικό αρχείο, Αθήνα 1986
- Μάξιμος Σ., *Κοινοβούλιο ή δικτατορία;* , 2^η έκδοση, Στοχαστής, Αθήνα 1975
- Μαυρογορδάτος Γ.Θ., Χατζηιωσήφ Χ., *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988
- Νικολινάκος Μ., *Μελέτες πάνω στον ελληνικό καπιταλισμό*, Λιβάνης, Αθήνα 1976
- Παντελάκης Ν., *Δημόσια δάνεια*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1995
- Παντελάκης Ν., *Συμμαχικές πιστώσεις. Κράτος και εθνική τράπεζα (1917-1928)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1988
- Πουρνάρας Δ., *Ελευθέριος Βενιζέλος: Η ζωή και το έργο του*, τόμος Α και Γ, Ελεύθερος, Αθήνα
- Ρήγος Α., *Η Β' ελληνική δημοκρατία 1924-1935:κοινωνικές διαστάσεις της κοινωνικής σκηνής*, Θεμέλιο, Αθήνα 1988
- Σβολόπουλος Κ., *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, Αθήνα 1992
- Τζόκας Σπ., *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το εγχείρημα του αστικού εκσυγχρονισμού (1928-1932)*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002

Τράπεζα της Ελλάδος, *Η κρίση του 1929, η ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940*, διαθέσιμο στο http://www.bankofgreece.gr/BoGDocuments/%CE%97_%CE%9A%CE%A1%CE%A3%CE%97_%CE%A4%CE%9F%CE%A5_1929.pdf, 16/11/2012

Τσοτσορός Στ., *Η συγκρότηση του βιομηχανικού κεφαλαίου στην Ελλάδα (1898-1939)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993

Χατζηιωσήφ Χ., *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Ο μεσοπόλεμος 1922-1940*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003

Χουμανίδης Λ.Θ., *Οικονομική ιστορία της Ελλάδος (Από της Τουρκοκρατίας μέχρι του έτους 1935)*, Τόμος 2^{ος}, Παπαζήση, Αθήνα 1990

Ψαλιδόπουλος Μ., *Η κρίση του 1929 και οι Έλληνες οικονομολόγοι*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1989

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Berstein M., *The great Depression, Delayed recovery and economic change in America, 1929-1939*, Cambridge University press, 1989

Bordo M., Schwartz A., *A Retrospective on the classical gold standard, 1821-1931*, National Bureau of Economic Research

Clough S.B., Rapp R.T., *Ευρωπαϊκή οικονομική ιστορία. Η οικονομική ανάπτυξη του δυτικού πολιτισμού, β' τόμος, Παπαζήσης, Αθήνα*

Eichengreen B., *Financial crises and what to do about them*

Eichengreen B., *Globalizing capital: a history of the international monetary system*, Princeton University Press, 2008

Ferguson N., *Η εξέλιξη του χρήματος: Μια οικονομική ιστορία του κόσμου*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2011

Mavrogordatos G.Th., *Stillborn Republic. Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936*, University of California Press, Μπέρκλεϋ 1983

Mazower M., *Greece and the inter-war economic crisis*, Oxford University Press, 2002

Smith Adam, *An inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, διαθέσιμο στο <http://www.scribd.com/doc/53870714/An-Inquiry-into-the-Nature-and-Causes-of-the-Wealth-of-Nations-by-Adam-Smith>

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος του 1939, διαθέσιμη στο
http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_01_0002_00009.pdf , 03/12/2012

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος του 1930, διαθέσιμη στο
http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_01_0002_00001.pdf , 03/12/2012

L. Tsoulfidis, From economic prosperity to the Depression of 1930's, University of Macedonia, 2010, διαθέσιμο στο http://mpa.ub.uni-muenchen.de/31746/1/MPRA_paper_31746.pdf , 03/12/12

Τράπεζα της Ελλάδος, *Η κρίση του 1929, η ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940* Αθήνα 2009, διαθέσιμο στο
http://www.bankofgreece.gr/BoGDocuments/%CE%97_%CE%9A%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%97_%CE%A4%CE%9F%CE%A5_1929.pdf, 16/11/2012

Η απογραφή του 1920, διαθέσιμη στο
http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/yeararticles?p_topic=10007986&p_catage=1920 , 03/12/2012

Η απογραφή του 1930, διαθέσιμη στο
http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_1001_00005.pdf , 03/12/2012